

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA'DA OSMANLI DEVRİ TİCARET YAPILARI

ALPER KARAGÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. ALİ BAŞ

KONYA-2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Alper KARAGÖZ		
Numarası	144204011005		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi / Türk Ve İslam Sanatları Tarihi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	Ankara'da Osmanlı Devri Ticaret Yapıları		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Alper KARAGÖZ		
	Numarası	144204011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi / Türk Ve İslam Sanatları Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali BAŞ		
Tezin Adı		Ankara'da Osmanlı Devri Ticaret Yapıları		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Ankara'da Osmanlı Devri Ticaret Yapıları** başlıklı bu çalışma 18/09/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Ali BAŞ	Danışman	
Prof. Dr. Remzi DURAN	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR	Üye	

ÖNSÖZ

Ankara, İç Anadolu bölgesinin ortasında yer alan, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ve en önemli şehri olma görevini üstlenen bir şehirdir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra başkent seçilen Ankara'nın yerleşim yeri olarak bilenen tarihi 3500 yıl öncesine gitmektedir. Şehir İlk ve Orta Çağlarda Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Galatlar, Roma ve Bizans gibi devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. 11. yüzyılda Anadolu'da başlayan Türk hâkimiyeti ile birlikte Ankara'da bir Türk şehri haline gelmiştir. Şehrin en eski yerleşim yeri bugünkü kale ve çevresidir. Bu bölge her dönem şehrin en önemli merkezi olmuştur. Cumhuriyet'in başkenti olması sebebiyle muazzam derecede büyüyen ve gelişen şehrin merkezinde bir değişim söz konusu olsa da burası halen şehrin önemli bir bölgesini oluşturmaktadır.

Ankara çok eski dönemlerden beri Anadolu'nun en önemli ulaşım yollarının üzerinde bulunmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelişinden sonra da hem Anadolu Selçuklu hem de Osmanlı dönemlerinde bu önemini devam ettirmiştir. Şehirde Anadolu Selçuklu Döneminden kalma çok önemli eserler bulunmaktadır. Ticari olarak özellikle Osmanlı Döneminde büyük gelişim gösteren şehirde bu dönemde önemli ticaret yapılarının inşa edildiğini görmekteyiz. Bu süreçte Ankara'da ticari olarak en önemli gelir kaynağı bu bölgede yetişen tiftik keçilerinin yününden imal edilerek yapılan Sof üretimi ve ticareti olmuştur.

Osmanlı döneminde Ankara'da 15. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanan ticaret yapılarının inşa süreci 19. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda şehirdeki ticaretle ilgili eserlere bakarak bu dönemde Ankara'nın önemli bir ticaret şehri olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonraki yüzyıllarda ticaret faaliyetlerinin azalması ve ekonominin gerilemesi, inşa edilen yapıların da bazı değişikliklere uğramasına neden olmuştur. Çalışmamızda bu süreç içinde Ankara şehrinde inşa edilen ticaret yapılarının günümüzdeki mevcut durumları, geçirdiği tahribat, yıkım ve onarımları incelenmiş ve buna bağlı olarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma süresince tecrübelerini benimle paylaşıp, yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Ali Baş'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca destekleriyle her zaman yanımda olan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Serkan Sunay'a, her zaman maddi ve manevi desteklerini gördüğüm aileme ve yakın arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Eylül, 2018

Alper KARAGÖZ

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	II
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	II
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	VIII
1.GİRİŞ.....	1
1.1.Konunun Tanımı ve Sınırları	1
1.2.Tezin Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Yöntem ve Düzen	3
1.4.Konu İle İlgili Kaynak ve Araştırmalar	4
1.5.Türk Han Mimarisinin Gelişimi	5
2.ANKARA’NIN COĞRAFI DURUMU, TARİHÇESİ, FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPISI	7
2.1.Coğrafi Durumu:.....	7
2.2.Tarihçe:	7
2.3.Fiziki Yapısı:	14
2.4.Demografik Yapı:	15
3.ANKARA’DA OSMANLI DEVRİ TİCARET YAPILARI	19
3.1.Mahmut Paşa Bedesteni.....	19
3.2.Kurşunlu Han.....	26
3.3.Çengel Han	33
3.4.Safran (Zağferan) Han	41
3.5.Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)	47
3.6.Çukur Han.....	57
3.7. Pilavoğlu Han	65
3.8. Pirinç Han	71
3.9.Yeni Han.....	77
3.10.Kıbrıs Han.....	82
4.DEĞERLENDİRME.....	87
4.1. Malzeme ve Teknik:	87

4.1.1. Malzeme:.....	87
4.1.2.Teknik:	90
4.2. Plan	90
4.2.1.Bedesten	91
4.2.2.Hanlar.....	91
4.3.Sütrüktür	92
4.3.1.Duvarlar:	92
4.3.2. Ayaklar ve Kemerler:.....	92
4.3.3.Geçiş Elemanları:	92
4.3.4.Tonozlar ve Kubbeler:	92
4.4.Yapı Elemanları	93
4.4.1.Kapılar:	93
4.4.2.Pencereler.....	93
4.4.3.Avlu.....	93
4.5.Süsleme.....	94
5.SONUÇ	95
KAYNAKÇA	97
ÇİZİMLER	99
FOTOĞRAFLAR.....	114

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Alper KARAGÖZ		
	Numarası	144204011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi / Türk Ve İslam Sanatları Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali BAŞ		
Tezin Adı		Ankara'da Osmanlı Devri Ticaret Yapıları		

ÖZET

“Ankara'da Osmanlı Devri Ticaret Yapıları” isimli bu tez çalışmasında; 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar Ankara şehrinin merkezini oluşturan Ankara Kalesinin çevresinde bulunan ticaret merkezlerinde yer alan bedesten ve hanların günümüzdeki mevcut durumları incelenmiştir. Bu yapılar hakkında detaylı bir araştırma yapılmamış olup, neredeyse tamamı tahribatlar ve yıkımlarla zarar görmüş, Cumhuriyet döneminden itibaren yenilenmiştir. Mevcut yapılar içerisinde bazıları ise günümüzde bakımsız halde bulunmakta ve giderek tarihi dokusunu kaybetmektedir.

Ankara'nın merkezindeki plan ve yapısal özelliklerini devam ettiren 10 yapının Türk Sanatının içindeki yeri ve önemi incelenerek, eserlerin ayrıntılı tanımı yapılarak plan ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Arşiv kayıtlarından ve yapılar ile ilgili kaynaklardan faydalanılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme bölümünde; yapılarla ilgili genel bir analiz yapılarak bir sonuç elde edilmek istenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmada bilimsel olarak bir çıkarım ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ankara'da bulunan Osmanlı Devri Ticaret Yapıları, diğer Osmanlı şehirlerinde inşa edilen şehir içi hanları ve bedestenlerle benzerlik göstermektedir. Yapılar inşa edildiği dönemdeki şehrin ekonomik yapısına göre şekillenmiştir. Bu yapılarda dönemin mimari özellikleri yansıtılmış, taş, tuğla, ahşap gibi ana malzemeler kullanılarak gerek süsleme gerekse tasarım açısından bir üslup meydana getirilmiştir. Yapıların bazıları günümüzde müze ve benzeri amaçlarla kullanılarak korunmaya ve gelecek kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır. Yapıların tamamı Sanat Tarihi açısından korunmaya ve varlığını sürdürmeye değer eserlerdir. Aynı zamanda yapılar uzun bir dönemi kapsayan bir devletin mevcudiyeti sonlandıktan sonra sanat anlayışını anlamak açısından önemli tarihi bir vesikalardır.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Alper KARAGÖZ		
	Numarası	144204011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi / Türk Ve İslam Sanatları Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali BAŞ		
Tezin İngilizce Adı		The Ottoman Period Trade Building in Ankara		

SUMMARY

In this thesis study, named "Trade Structures in Ankara during the Ottoman Period" the current status of the "bedesten" and the inns located in commercial centers around the Ankara Castle, which has become the center of Ankara from the 15th century to the 19th century. No detailed research on these structures has been made, almost completely damaged by destructions and demolitions, has been renewed since the Republican period. Barrels from the existing structures are maintenanceless and now lose their historical texture.

The place and importance of the 10 structures, which are located in the center of Ankara and continuing their plans and structural features, have been studied in the Turkish Art. The detailed description of the works was supported by the plans and photos. An assessment has been made by utilizing archives and archives. In the evaluation section; a general analysis of the structures was made and asked to obtain a result. In conclusion of the research, a scientifically experiment was explored.

The Ottoman Period Trade Buildings in Ankara show similarities with the inner inns and bedestens built in other Ottoman cities. The houses are shaped by the economic situation of the cities they are built in the period they were built. In these constructions the architectural features of the period were reflected and the main materials such as stone, brick and wood have been created in terms of both ornamentation and design. Some of the buildings are now being used for museums and similar purposes and are being tried to be transferred to future generations. All of the buildings are artifacts worth preserving and maintaining their existence in Art History. At the same time, structures are important historical concepts in terms of understanding the understanding of art after the end of a long-term state.

1.GİRİŞ

1.1.Konunun Tanımı ve Sınırları

Ankara, tarihsel süreç içerisinde Anadolu şehirleri arasında önemli kentlerden biri sayılabilecek şehirlerdendir. Şehrin en eski yerleşim yeri olarak değerlendirdiğimiz Ankara Kalesi, inşa edildiği Galatlar döneminden başlayarak; Roma, Bizans, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kaldığı devirlerde bölgenin en önemli merkezi konumunda olmuştur. Bu bölgenin şehrin bir ticaret merkezi haline gelmesi, Bizans Dönemi'nde bir Hristiyan kenti kimliği kazandığı yıllarda ortaya çıkmıştır. Daha sonra Anadolu Selçukluları ile bir Türk- İslam şehri görünümü kazanan Ankara, özellikle bu devrin sonlarında ortaya çıkan “Ahiler” adı verilen esnaf teşkilatı ile birlikte yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu dönemde bölgedeki ticaret faaliyetleri ve imar hareketleri daha sonraki yüzyıllarda Ankara'nın, Osmanlı Devleti'nin önemli bir ticaret kenti olmasına etki etmiştir. Osmanlı Döneminde kentte ticaretin giderek gelişmesiyle birlikte bir sancak merkezi haline gelen Ankara'da, buna bağlı olarak 15. yüzyıldan itibaren özellikle ticari anlamda önemli imar faaliyetlerinde bulunduğu görülür. Daha sonraki yüzyıllarda ticari önemini yitiren Ankara, özellikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ticaret şehri olarak gittikçe gerilemiş ve Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte bir kasaba haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmasıyla birlikte yeniden gelişmeye ve modern bir kent olmaya başlamıştır. Dönemin Ankara'sının ticaret merkezi olan kale ve çevresi, modern şehirleşmenin getirdiği olumsuz imar hareketleri ve yangınlar gibi doğal felaketlerden dolayı büyük oranda eski kimliğini kaybetmiştir. Bunun sonucunda bölgede yer alan ticaret yapılarından çoğu yıkılmış, yerlerine farklı yapılar inşa edilmiş veya özgün hallerinden değişime uğrayarak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bazı yapılar ise Vakıfların çabalarıyla özgün kimliklerine kavuşturularak günümüzde çeşitli amaçlarla kullanılan eserler olarak yerlerini almıştır.

Bu tez konusu ise; Osmanlı Döneminde önemli bir ticaret kenti olarak karşımıza çıkan Ankara'da, bu yüzyıllarda inşa edilmiş olan ticaret yapılarının günümüzdeki mevcut durumları Sanat Tarihinin bilimsel metotları kullanılarak incelenmiş ve Türk Sanatı içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın sınırları Osmanlı Dönemi'nde Ankara'da inşa edilen ticaret yapılarını kapsamaktadır. Özellikle 15.-17. yüzyılları kapsayan dönemlerde Ankara önemli bir ticaret merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde Ankara'da ticaretin gelişmesinin en

önemli nedeni ise şüphesiz Ankara ve çevresindeki geniş bir bölgeyi karakterize eden tiftik keçilerinin kılından dokunarak elde edilen Sof üretimi ve ticareti olmuştur. Ankara'nın ticaret merkezi konumundaki At Pazarı'nda 15. yüzyılda inşa edilen Mahmut Paşa Bedesteninde sof ticareti ile ilgili faaliyetler yapıldığını, Ankara'ya gelen yerli yabancı tüccarların Bedestende ticaret yaptıkları bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına kadar kentte ticaret yapıları inşa edilmeye devam etmiştir.

Ankara'daki ticaret yapıları arasında en önemli yapı olan Bedestenle başlayarak daha sonra özellikle Hanlar Bölgesi'nde 15.-19. yüzyıllarda yapılan hanlar, çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Ankara'nın farklı ticaret merkezlerinde inşa edilen ticaret yapıları da bulunmaktadır. Aşağı Yüz adı verilen ve Ankara'nın ikinci ticaret merkezi konumundaki bölgede yer alan Sulu Han gibi yapıları da inceleyerek konumuza dahil ettik. Bilimsel veriler ışığında, hakkında bilgi bulunan veya bulunmayan, özgün özelliklerini tamamen veya kısmen kaybetmiş Osmanlı Dönemi ticaret yapılarını inceleyip mimari özelliklerini ve planlarını ortaya koyarak çalışmamızın sınırlarını oluşturduk.

1.2.Tezin Amacı ve Önemi

Yukarda belirttiğimiz amaçlar doğrultusunda, Ankara'da bulunan ve günümüzde hala varlığını koruyan Osmanlı Dönemi ticaret yapıları tespit edildikten sonra incelenmiştir. Dönem özelliklerine göre değerlendirmesi yapıldıktan sonra tüm yapılar belirli bir katalog düzeninde anlatılmıştır.

Bu çalışma sonucunda incelemiş olduğumuz yapıların mimari ve tipolojik açıdan bir değerlendirme yapılması amaçlanarak Sanat Tarihi açısından faydalı olabilecek bir bilimsel çalışma olması hedeflenmiştir. Çalışma ele almış olduğumuz devirlerde Osmanlı Devleti'nin bir sancak merkezi konumunda bulunan Ankara'da inşa edilen ticaret yapıları Ankara'nın ekonomik durumunun belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca günümüzde kentlerin ürettikleri mimari eserlerin modern kent kültürü içinde ortaya konulması ve yaşatılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Amaçlanan bir diğer önemli husus ise sanat eserlerimizin ve mimari yapıların incelenip, araştırılarak, korunması ve gelecek nesillere iletilmesiyle kültürel bir fayda sağlaması olmalıdır. Bu amaç ve konu doğrultusunda "Ankara'da Osmanlı Dönemi Ticaret Yapıları" başlığı belirlenerek bir tez çalışması yapılması hedeflenmiştir.

Ankara köklü bir birikime sahip olan Anadolu'nun önemli kentleri arasında yer alır. Çalışmada ele aldığımız Osmanlı Dönemi Ankara'sında ise inşa edilen eserler kentin önemini bize göstermektedir. Bu eserler Ankara'nın ticaret açısından gelişmiş bir Osmanlı kenti

olduğunu ve çevresinin bir sancak merkezi konumunda bulunduğunun en önemli kanıtı olarak görülmektedir.

Osmanlı Dönemi ticaret yapılarının Ankara kenti açısından önemli bir yere sahip olması ve bu eserlerin Ankara için tarihi birer belge olması çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Kentin tarihsel birikimini belgeleyen bu yapıların mimari, plan, süsleme ve yapısal özelliklerinin incelenmesi de bilimsel açıdan büyük önem arz etmektedir. Uzun süre varlığını sürdürerek büyük ve köklü bir birikim bırakan Osmanlı Devleti'nin özellikle Anadolu'daki izlerini görmemiz açısından da önemli bir yere sahip olan bu eserlerin hakkında bilimsel veriler ortaya konulması için incelemeler ve araştırmalar yapmak gerekmektedir.

1.3. Yöntem ve Düzen

Tarihsel süreç içerisinde bir dönemi anlatırken, o dönemin nüfusunu, kültürünü, sanatını, ekonomisini ve daha birçok özelliklerini, yine o dönemin şartlarına göre değerlendirmemiz gerekmektedir. Ancak ondan sonra bilimsel olarak sağlıklı sonuçlara ulaşılması mümkün görülmektedir.

Tez çalışmamızda Ankara'da Osmanlı Dönemi'nde yapılan ticaret yapılarını inceleyip değerlendireceğiz. Çalışmanın ana konusu 19. yüzyılın sonlarına kadar inşa edilen hanlar ve bedestendir. Konuyla ilgili olarak ilk önce Ankara şehrinin tarihi ile ilgili genel yayınlar araştırılmıştır. Daha sonra Osmanlı Dönemi Ankara'sı ile ilgili kaynaklar araştırılıp incelenmiştir. Bu kaynakların başında Ankara şehri ile ilgili kitaplar, akademik çalışmalar, makaleler, bildiriler yer almaktadır. Ankara Mimarlar Odası, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Altındağ Belediyesi'nin konuyla ilgili yayınları taranmıştır. Ayrıca Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arşivinden, tezin konusu olan mimari eserlerin eski fotoğrafları elde ettik ve yapıların geçirdiği onarımları, restorasyon projelerini inceledik.

Elde edilen bu bilgilerle tez çalışmasının genel bir ana hat planı oluşturulmuş, daha sonra çalışmanın konusu olan mimari yapılar yerinde incelenerek çalışmada kullanılmak üzere fotoğraflanmıştır. Yapıları malzeme, teknik, süsleme ve mimari elemanları ve plan özelliklerine göre değerlendirdik.

Tezin konusunu teşkil eden ana bölümümüzde ise yapıların yeri ve konumunu, mimari özelliklerini, tarihlendirme ve değerlendirmelerini yaptık. Daha sonra genel bir değerlendirme bölümü ile yapıların özelliklerini ve ortak yönlerini tanımladık.

Son olarak bütün bu bilgiler ve değerlendirmeler kapsamında tez ile ilgili bir sonuç bölümü oluşturup çalışmanın yapılma amacını ve bilimsel olarak katkılarını açıklayarak tez çalışmamız tamamladık.

1.4.Konu İle İlgili Kaynak ve Araştırmalar

Ankara'nın özellikle iktisadi tarihi ile ilgili en önemli kaynaklar, Özer Ergenç'in yapmış olduğu çalışmalardan elde edilmiştir. Bu çalışmalar özellikle Osmanlı arşivlerinde bulunan, Osmanlı mahkemelerinde görülen davaların kayıtları olan; Şer'iyye sicilleri defterleri ve vergi sistemi olarak kayıt altına alınan Tahrir defterlerinden oluşmaktadır. Bunlarla birlikte Ankara'nın Osmanlı'nın bir sancak merkezi olarak görevini, yakın ve uzak çevresiyle olan ilişkilerini anlatan kaynaklarda bulunmaktadır (ERGENÇ, 1980, 1984, 2012.).

Hemen her kaynakta bu dönemin Ankara'sında ekonomik olarak oldukça önemli bir yere sahip olan sof üretimi ve ticaretinden bahsetmektedir.

Tez çalışmamızda özellikle faydalandığımız bir diğer kaynak ise Mehmet Tuncer'in, Ankara'yla ilgili yapmış olduğu çalışmalardır (TUNÇER, 2001, 1998.). Çalışmalarında özellikle ele aldığımız tarihsel süreç içerisinde, şehrin durumu, gelişimi ve buna bağlı olarak ekonomisi, nüfusu, imar faaliyetleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. Ayrıca şehrin o dönemin ticaret bölgelerini gösteren bazı harita ve planlar bu kaynaktan alınmıştır. Bunun yanı sıra Yavuz İşçen'in *Ankara Kent Yazıları* adlı çalışması da önemli bir yere sahiptir (İŞÇEN, 1992.).

Çalışmamızın konusu içerisinde bulunan en önemli hanlardan biri olan Sulu Han (Hasan Paşa Hanı) ile ilgili Bozkurt Ersoy'un Ankara Dergisi'nde yayınlamış olduğu *Ankara, Hasan Paşa Hanı (Sulu Han)* adlı çalışması vardır (ERSOY,1992.).

Çalışmamızın asıl konusuyla doğrudan alakalı bir diğer kaynak ise Hülya Taş'ın *Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı: XVII. Yüzyılda Ankara* adlı doktora çalışması olmuştur. Bu çalışma bize asıl konumuzun bir bölümünü oluşturan 17. yüzyılda Ankara şehrinin siyasal, ekonomik, demografik durumu hakkında bilgiler sunmuştur (TAŞ, 2014.).

Ankara'da bulunan birçok mimarî eserin onarılması ve restore edilmesi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiş olduğundan, yararlanılan kaynaklar arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınları da bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz eserler ile ilgili fotoğraflar, belgeler, restorasyonlarına yönelik projeler, Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve Ankara 2 Nolu Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulunun arşivinden sağlanmıştır. Özellikle hanlar ve bedesten ile ilgili görsel kaynaklar bu çalışmalardan elde edilmiştir. Hanların büyük bir kısmını anlatırken Gönül Öney'in *Ankara'da Türk Devri Yapıları* adlı çalışması da önem arz etmektedir. (ÖNEY, 1971.).

Ankara'daki hanların planı, ticaret bölgelerinin yapısı ve özellikleriyle ilgili yararlandığımız diğer kaynak ise Ömür Bakırer ve Emre Madran'ın, “*Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*” adlı çalışması olmuştur (BAKIRER, 1984, 108-130.).

Bu çalışmanın öncesinde hazırlamış olduğumuz “*16. ve 17. Yüzyıllarda Ankara'da Ticari Hayat*” adlı seminer çalışmasından elde ettiğimiz kaynaklar ve bilgiler de bulunmaktadır. Önceden yaptığımız bu çalışma, tezin kaidesini oluşturmada önemli bir rol oynamıştır.

İncelediğimiz hanların günümüzdeki mevcut durumlarını incelemek ve belgelemek için, Anadolu Medeniyetler Müzesi idaresinden, Rahmi Koç Sanayi Müzesi idaresinden, At Pazarı'nda bulunan çarşı esnafından da yardım almış bulunmaktayız.

1.5.Türk Han Mimarisinin Gelişimi

Kervansaray yahut han, şehirlerarası ve şehir içi olarak iki farklı temelde ticari fonksiyonlara sahip kurumlardır (GÜRHAN, 1976, 1.). Han ve Kervansarayların kaynağı olarak (GÜRHAN, 1976, 2.), ribatlar örnek gösterilebilir. Ribatlar özellikle cihat eden askerler için bir barınma ve korunma alanları olup vakıftırlar (GÜRHAN, 1976, 2.). Sınır boylarında kurulan eserler, sınırların genişlemesiyle yerini ticarî kullanıma bırakmıştır.

İlk Müslüman Türk devletlileri olan; Gazneli, Karahanlı, Büyük Selçuklu devletleri han mimârîsini, kapsadıkları alana yaymışlardır (BAŞ, 1991, 275.). Bu devletlerin devamı yahut gelenekten etkilenen diğer devletler bunu yaşatmış ve geliştirmişlerdir.

“İran ve Türkistan'daki bir avlu etrafında şekillenen kervansaraylara, Anadolu'da genel olarak, açık ve kapalı iki belirli kısımdan oluşan kervansaray karşılık gelir” (KUBAN, 2010, 333.).

Özellikle 1071 sonrasında Anadolu'ya yerleşen Türkler, Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular ve Anadolu'daki tüm kervan yollarında, ihtiyaca yönelik olarak korunaklı biçimde düzenlenmiş, büyük ölçekli ve avlulu kervansaraylar inşa ettiler. Plan bakımından, Anadolu öncesi Türk devletlerinin, aynı yapılarıyla az da olsa ortak yönleri sahip olan bu kervansaraylarda, coğrafi etkenlerden dolayı kullanılan malzeme ve teknik değişiklik göstermiştir (BAŞ, 1991, 275.). Anadolu Selçuklu şehir içi hanları ise günümüze ulaşamamışlardır (BAŞ, 1991, 279.).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin, ticaret yollarındaki kentlere ulaşan kervansaraylar, Beylikler ve Osmanlı'nın geç devirlerine kadar kullanılmıştır. Beylikler dönemindeki iktisadi gerileme, hâkimiyet alanının küçülmesi gibi meseleler yüzünden yapılan kervansarayların çoğunda avlu yoktur ve ebatları Anadolu Selçuklu kervansaraylarına göre küçülmüştür (BAŞ, 1991, 276.).

Osmanlı'da ticarî harita giderek büyümüştür. Osmanlılar, Anadolu Selçukluların inşa ettiği kervansarayları da (şehirlerarası hanlar) kullanmış, yenilerini de inşa etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Hanları iki yönde gelişmiştir. Bunların ilki derbent isminin verildiği güvenlik amaçlı karakollar ve hacıların geçiş güzergâhı üzerinde yer alan menzil külliyesi, diğeri ise şehir içi hanlarıdır (ERSOY, 1991, 2.). Osmanlı döneminde daha çok şehir içi hanı yapımına önem verilmiştir. Şehir içi hanları genel olarak tek avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiş olmakla birlikte, iki avlulu, hatta az da üç avlulu örneklerde bulunmaktadır (BAŞ, 1996: 36). Bu yapılar hem ticaret hem de ikamet amaçlı kullanılmışlardır. Osmanlı'nın şehir içi hanları aynı zamanda şehirlerin düzenine büyük oranda etki etmiştir (ERSOY, 1991, 3.).

Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının abidevi taç kapılarında yoğun süsleme bulunmaktaydı ve kale görünümündeydi. Osmanlı'da ise hem güvenlik hem de sanat anlayışı değiştiği için oldukça sade hanlar yapılmıştır (GÜRHAN, 1976, 9.). Osmanlı mimarisindeki orantılı yapı üretme fikri han mimarisine de yansımış, erken devirlerden itibaren hanlar uzun süre bu şekilde yapılmıştır (GÜRHAN, 1976, 12.).

2.ANKARA’NIN COĞRAFI DURUMU, TARİHÇESİ, FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

2.1.Coğrafi Durumu:

Türkiye’nin başkenti olan ve İç Anadolu’nun kuzeybatısında yer alan Ankara, 32°- 53° doğu boylamı ile 39°- 57° kuzey enlemi arasında bulunur. Yüzölçümü 25.978 kilometrekare olan Ankara şehrinin merkezinin önemli bir bölümünün üzerinde kurulu olduğu Ankara Ovası’nın denizden yüksekliği 850 m civarındadır. Şehrin ilk kuruluş yeri olarak bilinen Ankara Kalesi’nin yüksekliği ise 980 metreyi bulmaktadır. İlin yüzölçümünün yaklaşık %50’sini tarım alanları, %28’ini ormanlık ve fundalık alanlar, %.12’sini çayır ve meralar, %10’unu tarım dışı araziler oluşturmaktadır (ATATUĞ, 1963, 111). Kırıkkale, Çankırı, Bolu, Eskişehir, Konya, Kırşehir ve Aksaray Ankara’nın etrafını çevreleyen komşularıdır. Ilıman iklim kuşağındaki Ankara’da kışları az yağışlı ve soğuk, yazları ise sıcak ve kurak kara iklimi görülür.

2.2.Tarihçe:

Genel olarak Ankara’ya baktığımızda kentin çok eski dönemlerden başlayarak Anadolu’nun en önemli ulaşım yolları üzerinde bulunduğu hemen dikkati çekiyor (AKTÜRE, 1984, 1-3.). Kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bütün İlk Çağ kentlerinin yaşaması için gerekli en önemli üç koşul Ankara’nın yerleştiği noktada sağlanmış olmaktadır. Kenti çevreleyen Çubuk ovası verimli bir tarım alanıdır. Kentin kurulduğu sarp yamaçlı tepe düşman saldırılarına karşı korunma üstünlüğü sağlamaktadır ve kent için gerekli su yakınlardaki kaynaklardan getirilmektedir (NAUMANN, 2007, 214.).

Anadolu kronolojisinde en önemli yeri işgal eden devrelerden biri de Kalkolitik ve Bakır Çağı diye adlandırılan kültürüdür. Bakır Çağı’nda şehirlerin, küçük tepelere kurdukları, tepeciklerin yüzyıllar boyunca iskân edilmesi ve bu yapıların çeşitli sebeplerle yıkılıp tekrar yapılması ile bu bölgelerin bir *höyük* haline geldiğini arkeolojik kazılardan öğrenmekteyiz. Anadolu’da kendine has bir kültüre sahip olan Bakır Çağı’nda Ankara’nın bir yerleşim yeri olduğu bilinmiyor fakat eski Ankara’nın kurulduğu tepe, çevresindeki sulak topraklar tepenin savunmaya çok elverişli konumu, şehrin bu çağda da iskân edilmiş olması fikrini kuvvetlendirmektedir (GÜLEKLİ, 1948, 32-33.).

Ankara'nın bilinen tarihi Paleolitik Çağa kadar uzanmaktadır. Bu döneme ait çeşitli eserlere Gâvurkale, Ergazi, Lodumlu ve Maltepe'de rastlanmıştır. Eti Yokuşu'nda 1937'de Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan ve Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından idare edilen kazıların raporu Etiyokuşu hafriyatı raporu adıyla 1937'de basılmıştır. Bu raporda Ankara'nın en az M.Ö. 3000 yıllarında iskân edildiği belirtilmektedir. Raporda birinci kısımda gravye içinde elde edilen Paleolitik aletler, ikinci kısımda ise Kalkolitik yerleşim yerinde toplanan keramik ve diğer çeşitli kültür piyesleri ayrıntılı olarak incelenmiş ve envanterleri yayınlanmıştır.

Ankara ile ilgili buluntular Anadolu Medeniyetleri Müzesi çağlar boyu Ankara galerisinde sergilenmektedir. Hititler M.Ö. 2000'de Anadolu'daki ilk siyasi birliktir. Ankara şehir merkezi ve çevresindeki en eski kalıntılar Bronz çağında hüküm sürmüş olan Hatti uygarlığına aittir. Helenistik döneme kadar yazılı belgelerde Ankara hakkında bir bilgi bulunmadığından Hitit dönemi Ankara'sı hakkındaki bilgilere bu dönemi ve kültürü ortaya koyan Orta Anadolu'daki merkezler ve Ankara çevresindeki aslan ve sfenks tasvirleri aracılığı ile ulaşılmaktadır (GALANTİ, 2005, 22.).

Bilindiği üzere Anadolu'da ilk siyasi birlik Hititlerle kurulmuştur. Hititlerin başşehri olan Hattuş'a üç günlük mesafede olan Ankara'nın bu dönemde bir Hitit yerleşkesi olması ihtimalini güçlendirmektedir. Fakat Ankara ve çevresinde yapılan kazılarda Hititlerin bu bölgede yaşadıklarına dair hiçbir belge ele geçmemiştir. Ankara'nın bilinen tarihi Friglerle başlar. M.Ö. XII. yüzyılda Anadolu'ya batıdan gelen deniz kavimlerinden birisi olarak bilinen Friglerin, M.Ö. XI yüzyılda Sakarya Irmağı boylarında yurt kurdukları bilinmektedir. Yapılan sistemli kazılar Ankara şehrinde bir Frig tabakası olduğunu ortaya çıkarmıştır (GÜLEKLİ, 1948, 34-36.).

Ankara tarihinin yazılı belgelere dayanan kısmı da Galatlara kadar inmektedir. Daha sonraki süreçler içerisinde, Ankara'nın en öne çıktığı dönem Roma dönemi olmuştur. Bölgede siyasal birliği yeniden kuranlar MÖ 1. yüzyılda Romalılar olmuştur. İmparator Augustus M.Ö. 25 Yılında bölgeyi Roma İmparatorluğu'na kattı. Ancak Romalılar hemen doğrudan yönetimi ellerine almayıp, MÖ 278-277 yıllarında Balkan yarımadası üzerinden Anadolu'ya göç eden ve o sırada Ankara'yı merkez yapan Galatlar'ın bölgeyi eskiden olduğu gibi yönetmesine devam ettirdiler. Dört yıl sonra MÖ 21'de Anadolu'da Roma yönetim örgütü kurulunca bölge bütünüyle Roma İmparatorluğu'na katıldı. Galatia bölgesini bir eyalet olarak

yönetimleri altına alan Romalılar Ankara kentini de bölgenin başkenti yaptılar ve ona “metropolis” (anakent) derecesini verdiler (ERZEN, 1946, 52-53.).

Romalıların yönetimindeki kentin merkezi, kentin en önemli yapıları olan Augustus Tapınağı, Büyük Hamam, yanındaki Palaestra ve Sütunlu Yol’un topluca yer aldığı kalenin kuzey-batısında Hatip Çayın çizdiği yay içinde olmalıdır. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Büyük Hamam çevresinde yoğun bir iskân alanının bulunduğu ve bu kesimin MS 2.ve 3. yüzyıllarda kullanıldığı saptanmıştır (FIRATLI,1955, 315.). Araştırmalar Roma Dönemi’nde Ankara’nın önemli bir kent olduğunu bize göstermektedir.

M.S. 2. yüzyıl Roma İmparatorluğu’nun olduğu gibi, onun bir eyalet merkezi olan Ankara kentinin de en parlak dönemidir. Ankara kentinin üzerinde bulunduğu ana yol sistemi 3. yüzyıl boyunca ve ondan sonra da bölge Selçukluların yönetimi altına girinceye kadar süren sekiz yüz yıllık çok uzun dönemde önemini korudu. Özellikle 3. yüzyıl boyunca İmparatorluğun doğu sınırında sık sık görülen savaşların olduğu dikkate alınırsa ticari ve askeri işlevi olan bu yolun önemi daha iyi anlaşılır (AKTÜRE, 1984, 6-7.).

Bizans döneminde de Ankara’dan geçen ve kentin önemini arttıran yolların kullanımı devam etmiştir (FOSS, 1977, 29-31.). Bu döneme ait belgeler Ankara’nın tarım ve hayvan ürünleri yönünden zengin ve belki de kendi ürettiği kumaşların ticaretini yapan bir üretim ve ticaret kenti olduğunu ve bu yöre tüccarlarının saygınlık kazandığını belirtmektedirler. Bizans kenti ticaret merkezinin ağırlığının kale dibi ve çevresinde olduğu sanılmakta ve bu merkezin ağırlığının Atpazarı-Koyunpazarı-Samanpazarı yönünde doğuya kaydığı ve zamanla bu çevreye yerleşen Türklerle Bizans Ankara’sı arasındaki ana bağlantıyı sağladığı düşünülmektedir (BAKIRER-MADRAN, 1984, 108.).

Ankara kentinin 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Anadolu’daki diğer Bizans dönemi kentleri gibi, para ekonomisi gelişmiş ve örgütlü bir ekonomik yaşantısı olan önemli bir nüfus merkezi olduğunu söyleyebiliriz. Kilisenin toplum yaşantısına egemen olmasından sonra ise Palaestra, gymnasium, tiyatro ve tapınaklara kentsel yaşamda gereksinim kalmadığından işlevlerini yitirdiler. Artık bu tür işlevlerin büyük bir kısmı kilise çevresinde yoğunlaşmıştır. Kent planının temel öğeleri ise kenti koruyan surlar, Pazar yeri işlevi gören “*agora*” ve “*kilise*”dir. Bunun yanı sıra tahıl depoları, ambarlar ve hamamlar da işlevini sürdüren diğer öğelerdir. Bizans döneminin sonlarına doğru kent bir süre surların dışında, çok sınırlı da olsa büyüme göstermiş ise de bu olgu 11. yüzyılın son çeyreğinde Selçuk Türklerinin Anadolu’ya girmesi, kent ve çevresini yönetimleri altına almasıyla son buldu. Kültürel dönüşüm açısından

bu döneme Hristiyanlaşma sürecini tamamlayan kent bu kez de Türkleşme-İslamlaşma sürecini yaşamaya başladı (AKTÜRE, 1984, 11.).

Bizans'ın dağılma döneminde eski önemini yitiren kentin yeniden önem kazanması Selçukluların 11. yüzyılda bölgeyi ve kenti egemenlikleri altına almalarından sonra olmuştur. Türkler 11. yüzyılın son çeyreğinde büyük bir hızla Anadolu'da yayıldılar ve özellikle kırsal alana egemen oldular. Selçuklular Dönemi'nde Ankara Doğu-Batı, Kuzey-Güney arasındaki ticareti sağlayan ve merkezi Konya olan kervan yollarının kuzeye giden bir kolu üzerinde bulunuyordu. Konya'dan başlayan ve ikinci derecede önemli olan bu yol Ankara-Çankırı-Kastamonu ve Taşköprü'den geçerek Sinop'a oradan da deniz yoluyla Kırım'a ulaşmakta idi (BAKIRER-MADRAN, 1984, 108.).

Anadolu, Selçukluların yönetimine geçtikten sonra doğu-batı transit ticaretinde önemli bir rol oynadı ve bu yoldan önemli bir sermaye birikimi sağladı. Fakat 12. yüzyılda Türkler ile Bizanslılar ve Haçlılar arasındaki savaşlar ticaret yollarının güvenliğini ortadan kaldırmış ve ticaret engellenmişti. Bu durum yüzyılın sonuna kadar sürdü. Selçuklular siyasi birliği kurduktan sonra Anadolu'da transit ticaret Selçuklu Sultanlarının da çabalarıyla büyük bir gelişme gösterdi. Ana ticaret yolları üzerinde büyük kervansaraylar ve hanlar yapılarak konaklama olanakları artırıldı (CAHEN, 1979, 167.).

Anadolu'da başlayan bu transit ticaret özellikle ana yollar üzerinde bulunan Konya, Kayseri, Sivas gibi kentlerin büyük gelişme göstermesine sebep olmuştur. Buna karşın Ankara gibi ikinci derece yollar üzerinde bulunan kentlerde aynı gelişme görülmemektedir. Bunun en açık kanıtı 13. yüzyılda Ankara'ya yapılan daha çok cami ve mescit türündeki küçük ve gösterişsiz dinsel yapılarla, Sivas'ta yaptırılan Gök Medrese, Çifte Minare, Buruciye Medresesi gibi çok sayıda büyük ve gösterişli yapının karşılaştırılmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu olgu bize 13. yüzyılda birinci derece ticaret yolları üzerinde bulunmayan Ankara kentinin bölgelerarası ticaret ile olan ilişkisinin oldukça zayıf olduğunu göstermektedir (AKTÜRE,1984, 13.).

Kent bu dönemde ayrıca Selçuklu prenslerinin kendi aralarında yaptıkları kardeş kavgalarından da çok zarar görmüştür. Aynı zamanda bu prenslerin şehrin surlarını onarmış ve korumuş olduklarını da görmekteyiz. Bu sürekli savaş hali şehrin gelişmesini engellemiştir. Yine de kalenin güney tarafında yeni mahallelerin kurulduğu ve genişlediği görülmektedir. Bu dönemin yapıları arasında ise bugünkü Alaeddin Camii'ne öncülük eden Kale Camii ve Akköprü sayılabilir (M.1223) (MAMBOURY, 2014, 82.).

11. yüzyıldan 13. yüzyıl ortalarına dek İran üzerinden Anadolu'ya geçen göçebe Türk topluluklarının özellikle 13. yüzyılın başlarında Cengiz Han önderliğindeki Moğol İmparatorluğu'nun Asya'daki önemli Türk kentlerini yıkmasıyla buralardaki insanların birçoğu Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldılar. Bu bölgelerden Anadolu'ya yapılan göçlerin Anadolu'nun ekonomik ve sosyal yaşantısına büyük bir etkisi olmuştur.

1243'de Anadolu Selçukluları ile Moğollar arasında yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra, Anadolu'nun hâkimiyeti, İran Moğolları olan İlhanlıların eline geçtiği için, Ankara İlhanlıların hâkimiyeti altına girer. Topoğrafik olarak, şehrin görünüşü değişmemiş gibidir ve yeni denilebilecek hiçbir semt şehrin sınırlarına dâhil olmamıştır. Bu dönemden Ankara'ya hatıra olarak sadece Hisar Kapısı'nı taçlandıran ve vergi tahsilâtlarını beyan eden kitabe kalmıştır (MAMBOURY, 2014, 83.).

Selçuklular döneminde Ankara'da dokunan “Sof” kumaşlarının dünyaca tanındığı belirtilir. Diğer taraftan da sof dokumalarının ham maddesini oluşturan tiftik keçilerinin Selçuklular döneminde Tibet yaylalarından getirilerek Anadolu'da üretildiğine de değinilmekte ve sof dokumacılığının bu dönemden başlayarak geliştiği söylenmektedir (BAKIRER-MADRAN, 1984, 108.).

Bu yüzyılda Anadolu'daki başka bir önemli gelişme ise bir esnaf zanaatkâr teşkilatı olan “Ahi” örgütünün ortaya çıkması olmuştur. Bu teşkilatın kurulmasının en önemli sebebi Anadolu'da bulunan yerli Hristiyan halkın ticaretteki etkilerine karşı bir örgütlenme zorunluluğunun doğmasından dolayı olmuştur. Ahiler ekonomik ve sosyal olarak Anadolu'da büyük bir değişime ve gelişime yol açmışlardır.

Ahi örgütünün üyeleri ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitimden geçirilirlerdi. Esnaf ve zanaatkârlara işyerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta kademelenmesi içinde mesleğin incelikleri öğretilirken, akşamları toplandıkları ahi konuk ağırlama ve toplantı yerlerinde sosyal konularda eğitim yapıyordu. İşte bu yöntemle yetiştirilen Türk esnaf ve zanaatkârları hem aralarında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kurmuş hem de yerli Bizans zanaatkârları ile yarışabilecek yetenekleri kazanmış oldular (ÇAĞATAY, 1976, 434.).

Ankara'da esnaf örgütlerinin önem kazanması ve her iş dalının ayrı loncalar halinde gelişmesi özellikle 1290-1300 yılları arasında kentin yönetiminin ahilerin elinde olduğu sıraya rastlamaktadır. Başlangıçta yalnızca debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan Ahi örgütlerinin

giderek 24 üretim dalını kapsayacak biçimde genişledikleri ve Ankara’da ticaretin devamlılığını sağladıkları saptanmıştır (BAKIRER-MADRAN,1984, 108.).

Anadolu Selçuklularının dağılma döneminden sonra Ahi başkanlarının siyasal alanda ne denli etkili olduklarını gösteren en iyi örnek yine Ankara kentidir. Kaynaklara göre Osmanlı yönetimine girmeden hemen önce, 1362 tarihine kadar, Ahilerin kentte bir yönetim kurdukları ve kenti, kent devleti gibi yönettikleri kayıtlardan anlaşılıyor. Ahi örgütünün kendi mal varlığı arasında zaviyeler, vakıf hanlar, tarlalar, hamamlar, imaretler, camiler bulunduğu biliniyor. (AKTÜRE,1981, 15.) Buna en iyi örnek ise, 1289- 1290 yıllarında Atpazarı Yokuşu üzerine yaptırılan Ahi Şerafettin (Arslanhane) camisidir. Bu yapı konumu, büyüklüğü ve mimari özellikleri açısından uzun yıllar kentin Cuma Camisi işlevini gördüğünü sanıyoruz. 14. yüzyılın başlarından itibaren kentin surların dışına çıkan ilk ögesi olarak görülen Hisar Kapısının hemen dışındaki düzlükte kurulan “Pazar Yeri” ve çevresinde yer alan Cuma Camisi (Ahi Şerafettin Camii), çeşme (Ahi Şerafettin Çeşmesi) ve hanlar artık kentin bir ticaret kenti işlevini kazandığının bir kanıtıdır (ÖNEY, 1971, 20.).

14. yüzyılın başlarında Anadolu’nun batısında bulunan uç beylikleri ile Bizans arasında yoğun bir ticari ilişki bulunmaktaydı. Bu ilişki hiç kuşkusuz burada bulunan beyliklerin de ekonomik olarak güçlenmesine sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi olan Osmanlı Beyliği ise Bizans ile arasındaki ticari ilişkileri geliştirerek Anadolu’daki diğer beyliklerden ekonomik olarak daha güçlü bir konuma ulaştı. Bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında oldukça güçlenen Osmanlı Beyliği, Anadolu’da siyasi birliği sağlamak için ve eski Anadolu Selçuklu Devleti topraklarını tekrar birleştirmek için bir çaba göstermeye başladı. Kaynaklarda, Osmanlı Sultanı 1. Murat’ın 1363 yılında ordusuyla Ankara’ya gelerek o sırada Ahilerin kontrolünde olan şehri anlaşıma yaparak savaşmadan teslim aldığı belirtilmektedir (ATATUĞ, 1963, 8.).

Sultan Murad’ın bu kaleyi ele geçirmesi aynı zamanda batıdaki hareketlerini de güvenle ilerletmesine olanak sağladı. Bu dönemde Ankara yalnız kale olarak değil aynı zamanda Erzurum, Suriye tarafından gelen büyük kervanlar buradan geçtiği için ekonomik bakımdan da büyük önem taşıyordu. 14. yüzyılın tamamında ve 15. yüzyılın ilk yarısında Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Ankara, Sinop, Kütahya, Birgi, Tire, Peçin, Ayasluğ, Bor, İznik, Lâdik, Kırşehir, Amasya gibi başlıca Anadolu şehirleri birer ilim merkezi olmuşlardı (UZUNÇARŞILI, 1988, 79.).

1402 yılında Ankara'nın Çubuk Ovası'nda Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'le Emir Timur'un karşı karşıya geldiği Ankara Savaşı şüphesiz Osmanlı Dönemi Ankara'sını etkileyen olayların başında gelmektedir. Bu savaşın sonunda yenilgiye uğrayan ve esir düşen Yıldırım Bayezid'i Timur bir süre Ankara kalesinde hapsedirmiştir. Timur'un çekilmesinden sonra, Anadolu'da süregelen karışıklıklar yüzünden, şehir birkaç kez el değiştirmiştir. Bu karışıklıklar sonunda Osmanlı Devleti'nin başına geçen Mehmet Çelebi şehri tekrar almıştır. Devletin genişlemesiyle sınırlardan uzak kalan Ankara bir müddet Osmanlı'nın Anadolu Beylerbeyliği merkezi olmuştur (GÜLEKLİ, 1948, 55.).

Bu dönemlerden itibaren Ankara kentinin üretim yapısının çok gelişmiş olduğu görülüyor. Örneğin Ankara sofaları kentin çok önemli bir ihraç malı haline gelmiştir. 16. yüzyıl ortasında Ankara'dan geçen Busbecq 1555 yılında yazdığı bir mektupta “Bu kumaştan elbise giymek yüksek mevkilerdeki ihtiyar Türkler için bir kibarlık nişanesidir, Kanuni Sultan Süleyman bile bu kumaştan başka elbise istemez” diyerek Ankara sofalarının İstanbul sarayında da ne denli aranan bir kumaş olduğunu belirtiyor. Sofun yanı sıra bu dönemde kentte işlenmiş mal üretimine ve ticaretine ilişkin eylem türlerinin büyük bir çeşitlilik kazandığı ve 16. yüzyıl sonunda Şer’iyye sicillerinde adı geçen esnaf kolunun 43’e ulaştığı saptanmıştır. 16. yüzyılın ortasında Ankara kentinin fiziksel görünümünü veren tek belge 1555 yılında Dernschwam tarafından çizilen kent krokisidir. Bu belge bize Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş döneminin sonu olan 16. yüzyılda Ankara kentinin, kalenin bulunduğu tepeyi çevreleyen düzlükte yerleşmiş, büyük ve etrafında sur bulunmayan bir kent olduğunu gösteriyor (AKTÜRE, 1984, 17.).

Ticaretin gelişmesiyle birlikte buna bağlı olarak ticaret yapıları gelişmeye ve artmaya başlamıştır. 17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ekonomisindeki gerileme tabii olarak Ankara şehrini de etkilemiştir. Bu dönemden sonra ticarî faaliyetler azalmaya başlamış, buna bağlı olarak da önemi kaybetmeye başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına küçük bir şehir görünümünde olan Ankara'nın, Cumhuriyet'in başkenti olması ile birlikte tamamen kaderi değişmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasıyla, Osmanlı başkenti İstanbul ve Anadolu'nun büyük bir kısmı İtilaf Devletleri tarafından istila edildi. Daha sonra Mustafa Kemal Atatürk, 1920'de Ankara'da direniş hareketinin başlangıcını resmi olarak ilan etti. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, Türk Milleti 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan ederek Osmanlı Devleti yerine Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bundan birkaç gün önce 13 Ekim 1923'te Ankara İstanbul'un yerine Türkiye'nin yeni başkenti olarak ilan edilmiştir.

2.3.Fiziki Yapısı:

İç Anadolu'nun Kuzeybatısında, Sakarya nehrinin kollarından Ankara çayının geçtiği ova üzerinde bulunan Ankara'nın, Orta Anadolu'nun step mıntıkasının kenarında, fakat İç Karadeniz bölgesinin dağlık yörelerinin uzak ve korunmaya elverişli konumu nedeniyle, eskiden beri kervan yollarının uğrağı olduğu bilinir. Coğrafi bakımdan böylesine uygun bir yerde bulunan Ankara topoğrafik açıdan, Hisar'dan bugünkü istasyona doğru gittikçe alçalan eğimli bir alan üzerinde yer almıştır. Görümüne hisar egemendir (ERGENÇ, 1980, 87.).

“Tarihte Ankuva, Ankira, Angora, Engürü ve Ankara gibi değişik isimler alan şehir, Hitit, Frig, Pers, Galat, Roma, Bizans (334-1073) ve Türk hâkimiyetine (1073) girmiştir. Önceleri bir kale şehri olan Ankara; merkezi otoritenin kuvvetlendiği Roma, Bizans ve özellikle Türk dönemlerinde kale dışına taşarak gelişmiştir. Kale dışına taşmaların en güzel yapı örnekleri inşa edilerek Roma döneminde Augustus Mabedi (M.Ö. 25-20), Roma Hamamı, Roma Tiyatrosu ve Julianus (Belkis) Sütunu (M.S.362) Bizans döneminde Klemens Kilisesi ve Hipoje (mezarlık alanı) ile Selçuklu ve Osmanlı yani Türk döneminde sayısız önemli eserlerle şehir donatılarak ihya edilmiştir” (ACUN - İNCİ,2016, 30.).

Şehrin en gelişmiş hali Türk dönemine rastlar. Orta Çağ'da İpek Yolu'nun getirdiği ticari canlılık, özellikle sof ve dokuma ticareti Ankara'ya altın çağını yaşatmıştır. Bugünkü Ankara kentinin kapladığı alanla, çevresindeki prehistorik yerleşmeler göz önüne alındığında, kentin çok eski çağlardan beri sürekli bir yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmaktadır. Çubuk çayı yakınındaki Eti Yokuşu'nda Paleolitik çağa ait bu yerleşmede çeşitli eserler bulunmuştur. Ayrıca İstanbul yolu üzerindeki Ergazi 'de ve Maltepe'de de bu döneme ait eserler ele geçmiştir. Kentin güney batısındaki Ahlatlıbel ile Koçumbeli'de gün ışığına çıkarılan Kalkolitik (Bakır Çağı) ve Bronz Çağına ait küçük saray kalıntıları ise Prehistorik dönemlerde, bu yerlerinde küçük prensliklerin bulunduğunu göstermektedir (ACUN - İNCİ, 2016, 30.).

Anadolu Selçukluların en parlak devri olan 13. Yüzyılda Ankara, bu dönemde büyük imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Ankyra adı İslami devirlerde Engürü ve Angora biçimlerine dönüşmüştür. Selçuklular döneminde Ankara kenti, kalın surlarla çevriliydi ve askeri önemini korumaktaydı; ama ana ulaşım yollarına göre sapa kaldığından ticari önemini yitirmişti. Ankara'daki Selçuklu yapıtları, Konya, Sivas, Kayseri'dekiler kadar çok ve önemli değildir. O dönemden kalma başlıca yapıtlar arasında Alâeddin cami ve Çubuk çayı üstündeki

Ak köprü, Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami, Kesikbaş Türbesi sayılabilir (AKTÜRE, 1984, 3.).

Kent 1356 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Osmanlı Padişahı I. Murad 1362- 1363 yıllarında Ankara’da hüküm sürmüştür. Bu dönemde Cenabı Ahmet Paşa Cami, Kurşunlu Cami, Karacabey Cami, Zincirli Cami, Cenabı Ahmet Paşa Türbesi, Karacabey Türbesi, Karacabey Hamamı, Hacı bayram-ı Veli Cami ve Türbesi, Çengel Han, Kurşunlu Han, Mahmutpaşa Bedesteni, Suluhan, Safran Hanı, Pilavoğlu Han, Rençber Han, Yıldız Han, Eski Hamam yapılan en önemli eserler arasındadır.

Ankara yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olduktan sonra, yeni gelişmeler şehri eski bölümlerin olduğu Ulus ve yeni kısmı olan Yenışehir olmak üzere ikiye böldü. Roma, Bizans ve Osmanlı tarihini anımsatan eski yapılar ve darca uzanan sokaklar eski bölümü temsil etmekteydi. Yeni kısım ise şimdiki Kızılay civarında olan bölüm, geniş caddeleri, otelleri, tiyatroları, alışveriş merkezleri ve yüksek binalarıyla daha modern görünüme sahip bir şehir yapısına sahipti. Hükümet binaları ve yabancı elçilikler ayrıca bu yeni kısımda bulunmaktaydı.

2.4.Demografik Yapı:

Ankara’nın görünümüne en çok egemen olan kısım kale yani hisardır. Nüfusun en yoğun olduğu bölge de yine kale içidir. Bunun nedeni ise kale içinin şehrin en eski yerleşim yeri olması ve aynı zamanda daha korunaklı olmasından dolayıdır. Bu nedenle ticaretin fazlaca yoğunlaştığı bölge de burası olmuştur.

Hisar dışında kalan bu kısım, bütünüyle şehri içine alan bir duvarla çevrilidir. Duvarın üzerinde ise kente ulaşan yolların kapıları bulunmaktaydı. Bu kısım iki bölüme ayrılıyordu. Kale çevresinde kalan bölüme ‘‘Yukarı Yüz’’ denilmekteydi. Bugünkü Anafartalar Caddesi altında kalan ve Hacı Bayram Veli Camisinden Karacabey Külliyesine kadar uzanan bölüm ‘‘Aşağı Yüz’’ diye adlandırılmaktaydı (ERGENÇ, 1984, 50.).

Sancak ve kaza merkezi olan Ankara’daki mahallelerin sayısı kale hariç, XVI. yüzyılda 85 iken, bu sayı XVII. yüzyılda 91’e yükselmiştir. Daha sonra XVIII. yüzyılda bu tekrar düşmüş ve mahalleler 87 olarak kayıtlara geçmiştir. 16. yüzyılda Ankara’da bulunan bu 85 mahalledeki nüfusun çoğunluğu Atpazarının merkezini oluşturduğu Yukarı Yüz ile Aşağı Yüz de bulunan Tahtakale ve Karaoğlan çarşıları civarında toplanmıştır. Mahallelerin

toplumdaki dini ve etnik gruplara göre sınıfsal olarak farklılık gösterdiği tarihi belgelerden anlaşılmaktadır (TAŞ, 2014,109-110.).

Kale dışındaki mahalleleri kapladıkları alan yönünden incelemek için sayısal bilgilere sahip olunmadığından böyle bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak 1607 yılındaki bir avârizhâne defterinde 3 mahallenin avârizhânesinin 15 ve daha yukarı, 10 mahalleninkinin 10-15 arası, 55 mahalleninkinin 5-10 arası, 17 mahalleninkinin 1-5 arası olduğu görülmektedir. Buna göre mahallelerin çoğunluğunun aynı oranda nüfusu içine aldığı söylenebilir (ERGENÇ, 1984,51.).

Ankara şehrinde yaşayan Müslüman Türk nüfusunun yanı sıra gayrimüslim nüfusunun da bulunduğu bilinmektedir. Bunlar Kalede ve çeşitli mahallelerde ikamet etmekteydiler. Şehirde yaşayan gayrimüslimlerin ticaretle de etkin oldukları görülmektedir. Bu gayrimüslim nüfusu Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler teşkil etme idi. Ermenilerin ve Rumların, Yahudilere oranla daha kalabalık olduklarını bilmemize rağmen kesin durumlarını tespit edemiyoruz. Kanuni döneminde Ankara'nın toplam hanelerinin 1964'ü Müslüman, 302'si Hristiyan (Ermeni ve Rum), 28'i Yahudi idi. Yine Ankara'daki 87 mahalleden 71'i tamamıyla Müslüman, 9'u tamamıyla Hristiyan, 7'si ise çoğunluğu Müslüman olmak üzere gayrimüslimlerle karışıktı. Ancak bütün bu verilere nazaran şehrin nüfusunun sadece yüzde 11-15'lik kısmı gayrimüslim olmalıdır (ERGENÇ, 2012, 64-65.).

Şehrin ticaret kesimi ile iç içe ya da onları dış duvara doğru yayılarak çeviren mahallelerden en kalabalık olanları, şehrin merkezi iş alanlarına en yakın olanları olarak karşımıza çıkar. Örneğin 16. yüzyıl sonlarında en kalabalık mahalle olarak görülen *Ahi Hacı Murad Mahallesi*, Atpazarı, Koyunpazarı ve kalenin iş merkezlerine yakındı. Aynı şekilde Tuli Mahallesi Karaoğlan Çarşısı'nın üstünde yer alıyordu. Şehrin doğusundaki kaleye doğru yükselen eğimli bölgede yükselen Avancıklar Mahallesi, sofcuların oturduğu bir yerdi ve kaleden sonraki en kalabalık mahalle idi (ERGENÇ, 2012, 50-52.).

XVI. yüzyılın son yılları ile XVII. yüzyılın başlarında Ankara'nın nüfusu 23 bin- 25 bin arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tahmini Özer Ergenç yapmış olduğu XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya isimli çalışmasında sicillerden bulduğumuz avârizhâne, cizye ve ispençe kayıtlarına dayandırmaktadır. Söz konusu bu sicillerde bahsi geçen 1607 tarihli bir kayıtta Ankara ahalisi kadıya başvurarak şehrin birkaç defa saldırıya uğradığını bu nedenle nüfusun üçte birinin dağıldığını, ahalinin vergileri ödeyemez duruma geldiklerini ve yeniden vergilerin tespitini istemişlerdir. Kayıtlardan tahmin edilen bu tespitle birlikte 23 bin civarında çıkan

rakamlara şehrin Sancakbeyi, kapı halkı, yeniçeriler, sipahiler gibi görevliler ve aileleri dâhil edildiğinde şehrin nüfusunun 25 bin civarında olduğunu söylemektedir (ERGENÇ, 2012, 59.).

Sicildeki bu kayıttan hareketle verilen bilgiler ışığında tahmini olarak Ankara şehrinin nüfusunu bu tarihlerde ortalama bu rakamlarda olması muhtemeldir. Ankara'nın bu dönemde bir ticaret merkezi olması da bu rakamları desteklemektedir.

Yine bu dönemde Osmanlı'nın Anadolu eyaletinde bir sancak merkezi görevini üstlenen Ankara Sancağı, Kasaba (bugünkü Ankara ve Elmadağ'ı ile Kalecik'e doğru uzanan çevreyi içine alan bölge) Çubuk, Murtazâbâd, Ayaş, Yabanâbâd ve Bacı nahiyelerinden oluşmakta idi. Ayrıca bu nahiyelerden başka Ankara'nın batısından Sivrihisar'a, güneyde Karaman eyaletine tabi topraklara kadar uzanan geniş alan sancak sınırları içerisinde kalan Yörük yurdu idi. Bu bölgede Büyük Haymana, Küçük Haymana, Bayburd ve Turgud Yörük bölgeleri bulunmaktaydı. Ayrıca Aydınbeyli, Genceli, Uluyörük, Karakeçili yörükleri de Sivrihisar ile Koçhisar arasında Ankara'nın güneybatısından itibaren sıralanmışlardı (ERGENÇ, 2012, 72-73.).

Ankara'da 16. yüzyıl boyunca meydana gelen kentleşme olgusu sadece şehrin doğal nüfusunun artmasından ibaret değildir. 1536-1571 yılları arasında özellikle kırsal kesimlerde nüfus artışı olduğu anlaşılmaktadır. Ayaş ve Yeregözü gibi köylerin bir ölçüde kasaba haline gelmesi nüfusun göreceli olarak arttığını göstermektedir. Ayrıca bir de Kanuni döneminin ilk yıllarında hazırlanmış olan vergi veren nüfusa ait tahrir defterleri de mevcuttur. Bu belgelerde vergi veren nüfusun adları tek tek verilmiş ve yerleşme içindeki toplam sayıları belirtilmiştir (FAROQHİ, 1984,62-63.).

Osmanlıda başarılı ilk nüfus sayımı savaşa katılacak Müslüman erkeklerin sayısını ve yeni vergi kaynaklarının tespiti için 1831 yılında II. Mahmut zamanında yapılmıştır.

1879 yılında Ankara bir vilayet merkeziydi. Ankara vilayeti, Yozgat, Kırşehir, Kayseri ve Çorum illerini kapsıyordu. Fakat bu genişliğe bakarak nüfusu azdı. Bu dönemde üst üste iki felaket nüfusa etki etmişti. Bunlardan biri 1873-74 yıllarındaki kıtlıkta nüfusun bir bölümü kıtlık ve açlık yüzünden ölmüş veya göç etmişti. Diğerisi ise 1877-78 yıllarındaki Türk-Rus savaşında Ankara vilayetinden 179 bin asker alınmış ve askere gidenlerin bir bölümü geri dönmemişti. Buna karşılık, yine 1877-78 yıllarında Rumeli'den Anadolu'ya akan göçmenlerin 50 bini Ankara vilayetine ayrılmıştı. 1914 yılında ise Ankara merkez kazası nüfusu 84 bin civarında idi (ŞİMŞİR, 1988, 26-41.).

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise ilk kez 1927 yılında nüfus sayımı olmuştur. Bu yıldan itibaren genellikle 5 yıllık aralarla yapılmıştır. 1927 nüfus sayım oranı ise 404.720'dir. 1990 yılı sayımına göre 3.236.626 kişi olan nüfus, 2000'li yıllarda 4 milyona ulaşmıştır.

3.ANKARA’DA OSMANLI DEVRİ TİCARET YAPILARI

3.1.Mahmut Paşa Bedesteni

Çizim: 1-4

Fotoğraf:1-24

Yapının Banisi: Fatih Sultan Mehmed’in Veziri Mahmut Paşa

Yapılış Tarihi: İlk Yapı: M. 1464, Onarım: 1938 ve1946

İnceleme Tarihi: Mart 2018, Nisan 2018

Yeri ve Konumu

Mahmut Paşa Bedesteni konumu itibariyle Ankara Kalesi’nin eteklerinde bulunan Atpazarı Meydanı’nın batısında, Yukarı Yüz adı verilen bölgede, kalenin güney kapısının önünde bulunan meydandan batıya doğru inen Gözcü Sokak ve Kadife Sokağın kesiştiği noktada yer almaktadır (Fotoğraf 1). Bedesten kuzey güney doğrultusunda, doğudan batıya doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Doğu kısmındaki duvarın hemen bitişiğinde Kurşunlu Han ile birleşmiştir. Bu iki yapıda araziden dolayı hem iç kısımda hem de dış kısımda kademeli şekilde tasarlanmıştır. Onarımlarla birlikte günümüzdeki kullanım amacına da yönelik olarak bazı değişikliklere uğramıştır (Fotoğraf 2).

Malzeme ve Teknik

Yapı alt kısımda taş, üstte ise tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Beden duvarları dıştan düzgün yonu taş ve bazı bölümlerde taş aralarında tuğla ile kâgir olarak yapılmıştır (Fotoğraf 3). Taş aralarında bulunan tuğla dizilimleri düzensiz olup gelişi güzel bir şekilde yerleştirilmiştir. Taş ve tuğlaların arası derz dolguludur. Onarım sırasında duvarların eksik kısımları düzgün kesme taş ile tamamlanmıştır. İç kısımda ise arasta ve bedestenin duvarları bir sıra taş iki sıra tuğla şeklindedir. Bu bölümler onarım sırasında yeniden yapılmıştır (Fotoğraf 4). İçteki duvarların özgün kalan yerlerin dış kısmındaki gibi olduğunu görmekteyiz. Arastada bulunan karşılıklı galerilerin giriş kemerleri beyaz kesme taş ile tamamen yenilemiştir (Fotoğraf 5).

Arastanın tavan kısmı ise içten ahşap kullanılarak günümüzde tamamen yenilenmiştir. Özgün halinde kısımların içten tonozla örtüldüğü düşünülmektedir (Fotoğraf 6).

Kuzeyde bulunan, arastaya açılan ana giriş kapısının kemer ayakları kesme taş, üstte almaşık olarak bir sıra taş üç sıra tuğla şeklinde bir uygulama görülmektedir (Fotoğraf 7). İçte tamamen mermer kullanılmıştır ve kapısı basık kemerdir. Bu bölüm onarım sırasında yeniden inşa edilmiştir. Cephelerde görülen pencerelerin alınlıklarındaki sağır kemerlerde tuğla kullanılmış, pencere söveleri ise taştan yapılmıştır (Fotoğraf 8). Bu pencereler içten kemer formu derince bir niş şeklinde tasarlanmış ve tuğladan yapılmıştır (Fotoğraf 9). Batıda bulunan giriş kapısı ise onarım sırasında mermerden yapılmıştır. Kapının kemeri ise üstte bir sıra tuğla dizilimi ile çevrilerek farklı bir tasarım uygulanmıştır (Fotoğraf 10). Kuzeydeki ana girişten arastaya girdiğimizde aynı istikamette bulunan bedestene giriş bölümündeki kapıda çift sıra kemer uygulaması görülür (Fotoğraf 11). İçteki kemer yarım daire formu, kesme taş ve aralarda tuğla kullanılarak almaşık örgü tekniğiyle yapılmıştır. Dıştaki ise sivri kemerdir ve kilit taşı hariç tuğla malzemeden yapılmıştır. Kemerin iç kısmı ise onarım sırasında tamamen mermerle kaplanmıştır. Giriş kapısı ise basık kemerdir. Kuzeydeki ana giriş kapısı ile birlikte arastadan bedestene açılan dört kapı bulunmaktadır. Kuzeydeki ana kapı haricindeki kapılar daha küçüktür. Günümüzde pek fazla kullanılmamaktadır (Fotoğraf 12). Yarım daire kemer formunda, tuğla ve taş kullanılarak almaşık duvar örgüsünde tasarlanmıştır. Bedestenin ve arastanın hem zemininde hem de merdivenlerinde kesme taş kullanılmıştır.

Bedestenin duvarları arastanın iç kısımlarında olduğu gibi iki sıra kesme taş ve bir sıra tuğla şeklindedir. Üst kısmında bulunan kubbeler dış kısımda kurşun kaplı, içten tuğla ile örülmüştür. İç kısımda kubbeleri taşıyan kare şeklinde büyük taş ayaklar ve tuğladan sivri kemerler yer almaktadır. Kemerlerin üst kısmında aralarda ahşap gergiler kullanılmıştır. Yapının güney tarafında bir bölümde bulunan ahşap kısım özgün olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer kısımlar ise onarım sırasında aslına uygun biçimde yenilenmiştir (ÖNEY, 1971, 135.).

Plan ve Plan Elemanları

Yapı plan bakımından Klasik Osmanlı bedestenlerinin özelliklerini taşımaktadır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen bedesten kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir (Çizim:1-4). Yapının bugünkü ana girişi kuzeyde bulunan sivri kemerli taç kapıdan sağlanmaktadır. Ayrıca yapıda batıdan alt kata inen iki ve yine güneyden arastaya açılan iki

kapı yer almaktadır. Doğu kısmında ise Kurşunlu Hanın hemen bitişiğinden bir kapı ile arastaya girilir. Kot farkından dolayı bu kapıdan içeri merdivenle inilmektedir ve yine hemen buradan kuzey kısma geçiş sağlayan bir merdiven daha bulunmaktadır (Fotoğraf 13). Kuzey cephesinde bulunan kapıdan içeriye girildiğinde ise eskiden yapının beden duvarlarına bitişik dükkânların bulunduğu, yapıyı çevreleyen arasta bölümüne giriş yapılır. ‘‘Kubbeli bedestene karşılıklı simetrik olarak yerleştirilen, üstü beşik tonozlu 102 dükkândan meydana gelen arasta ile çevrilmekteydi. Bu dükkânların yerinde, ara duvarlar kaldırılarak, modern bir ahşap tavan yerleştirilmiştir’’(ÖNEY,1971, 135.) (Fotoğraf 14). Daha önce de bahsettiğimiz gibi yapının eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı arastanın güney kısmının bir alt katı bulunmaktadır. Günümüzde müze olarak kullanılmasından dolayı burada Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden gelen önemli eserler sergilenmektedir.

Arastadan yapının merkezindeki bedestene, dört cephesindeki dört ana eksene yerleştirilmiş kapılarla giriş sağlanmaktadır. Bedesten de arasta gibi kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Bedestenin ana girişi de kuzey tarafta bulunmaktadır. Beden duvarlarının bir kısmının ve duvarların üzerindeki tuğla kemer uygulamalarının kısmen de olsa özgünlüğünü koruduğunu görmekteyiz. Bedesteni ortadan iki sahına ayıran, kare formlu dört büyük ayak ve kubbe bu ayaklarla duvarlara yükü ileten sivri kemerler bulunmaktadır (Fotoğraf 15). Bu ayakların ayırdığı kısımların üzeri kuzey-güney doğrultusunda yan yana ikişer biçimde yerleştirilen on kubbe ile örtülmektedir. Bu kubbelerin ikisi sekiz dilimlidir (Fotoğraf 16). Bunlarda kubbe geçişleri Türk üçgenleriyle, diğer kubbelerde ise pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbelerin oluşturduğu her bir birimde, kuzeyde ve güneydeki duvarlara, sivri kemerli ikişer pencere açılmıştır. Güney ve doğu tarafında bulunan üç kubbeye ise aydınlatma amaçlı yapılan yuvarlak hava pencereleri bulunmaktadır (Fotoğraf 17).

Üst örtüde ise arasta ve bedestenin kubbeleri dıştan kurşunla kaplıdır. Kubbelerde sekizgen kasnaklar bulunmaktadır (Fotoğraf 18).

Cepheler

Yapıya kuzeyde ve doğuda bir, batı ve güney kısmında iki adet kapıyla giriş sağlanmaktadır. Yapı günümüzde müze işlevi gördüğü için Bedesteni çevreleyen arasta bölümünün duvarları kaldırılmış ve galeri tarzında yapıyı çevreleyen bir tasarım uygulanmıştır.

Kuzey cephesi; bedestenin ana ta kapısının bulunduğu cephedir. Arazinin eğiminden dolayı cephe duvarı doğuya doğru daha yüksektir. Bu nedenle kuzey cephesi kademeli şekildedir. Üstte iki sıra kirpi saçak uygulaması vardır. Ta kapısı sivri kemerlidir ve hafifçe öne doğru taşırılmıştır. Kapı renkli taş işçiliğı ile dikkat çeker. Restorasyon sırasında modern malzemeler kullanılarak yenilenmiştir (Fotoğraf 19). Kemerin üstünde de iki sıra kirpi saçak bulunmaktadır. Cephenin tam ortasında yer alan bu kapının iki yanında da arastaya açılan beşer pencere bulunmaktadır. Pencerele dikdörtgen şeklinde tasarlanmış ve cepheye hareketlilik kazandırmak için sağır kemer şeklinde tuğladan pencere alınlıkları yapılmıştır. (Fotoğraf 20). Bu cephede arastanın duvarlarından daha yüksek olan bedestenin kubbelerinin altında ise dört adet yarım daire kemer formlu pencere yer almaktadır.

Batı cephesi; bu cepheye de baktığımızda yine özgün haline bağlı kalınmaya çalışıldığını görüyoruz. Cephenin tam ortasında yer alan bir giriş kapısı bulunur. Ana ta kapıya nazaran daha sade bir şekilde bırakıldığı dikkat çekmektedir. Kuzeydeki ana giriş kapısı gibi bu kapıda sivri kemerlidir (Fotoğraf 21). Bu cephenin güneyine doğrudan alt kata açılan bir kapı daha yer almaktadır. Kapı basık kemerlidir ve ortada bulunan kapıya göre daha geniştir. Kapının her iki yanında da dokuz adet pencere sırası yer alır. Cephedeki pencere düzeni ise altı adet bölmeye ayrılmış kısımlar içerisinde üçerli sıra halinde görülür. Pencerele kuzeyde olduğu gibi bu cephede de dikdörtgen şekillidir. Cepheyi çevreleyen kirpi saçak bu kısımda da devam etmektedir. Yine arasta kısmından yüksek tutulan bedestenin duvarlarında aynı kuzeydeki gibi her kubbenin altında ikişer toplamda on adet yarım daire kemer formlu pencere bulunmaktadır.

Doğu cephesi; bu bölüm bedestenin yanında bulunan Kurşunlu Han ile bitişik olduğu için bütün cepheyi göremiyoruz. Yalnızca doğu köşesinden giriş kapının bulunduğu dar kısmı inceleyebiliyoruz. Kapı batı cephesinin köşesinde bulunan alt kata iniş kapısına benzerlik göstermektedir. Basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Cephede aynı duvar örgüsünün devam ettiğini ama kapının olduğu bölümün onarım sırasında beyaz kesme taş arasında tuğla kullanılarak yenilendiğini görmekteyiz. Pencere bulunmamaktadır (Fotoğraf 22).

Güney cephesi; bu cephe diğer cephelere göre daha hareketlidir. Cephenin üst kısmı diğer cepheler ile aynıdır fakat alt kısımlar onarım sırasında düzgün kesme taşla yenilenmiştir. Bu yenilenen kısımda ise kemerlerle hareketlilik kazandırılmıştır. Sağır kemerlerin içlerinde doğu kısmına doğru birisi dikdörtgen diğeri ise yarım daire formlu iki kapı yer almaktadır. Kapıların yanlarında birer dikdörtgen pencere vardır. Dikdörtgen kapının üstünde de daha

küçük kare şeklinde bir pencere bulunur. Diğer sağır kemerlerde ise yine altta dikdörtgen pencereler üstte ise küçük kare pencerelerle hareketlilik kazandırılmıştır. Üstte ise yapının diğer cephelerinde de görülen dikdörtgen şeklinde, sivri kemer alınlıklı dokuz adet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 23).

Yapının kuzey, güney ve batı kanatlarında dükkânlarda pencereler yer almaktadır, fakat yapının doğu cephesinde Kurşunlu Han ile bitişik olan kısımdaki dükkanlarda pencereler bulunmamaktadır. Yapının büyük oranda tahrip olmasından dolayı yapılan onarım çalışmalarında özgün yapıdan farklı olduğu düşünülen kısımlar mevcuttur. Arastada bulunan dışa doğru açılan pencerelerinde buna bağlı olarak sonradan açıldığı düşünülür (ÖNEY, 1971, 136.). Tüm cephelerde üstte çift sıra kirpi saçak uygulamasına yer verilmiştir. Ayrıca cephelerdeki pencerelerde metal kafesler yer almaktadır.

Süsleme

Mahmut Paşa Bedesteninin şu an ki durumundan önce tahribe uğraması ve büyük oranda yıkılması, süsleme bakımından özgün özelliklerini kısmen kaybetmesine neden olmuştur. Yapının özgün kalan süslemeleri dışında yapılan restorasyon çalışmalarında aslına uygun özelliklerde onarımlar yapılmıştır.

Dış duvarlarda tamamen taştan inşa edilen yapının pencere kenarlarında süsleme olmayıp, alınlık kısmında tuğla malzemeden kemer uygulamasına gidilerek süsleme yapılmıştır. Giriş kapısı mermer malzemeden sade bir şekilde görülmektedir. Kapının söveleri ise bir sıra taş iki sıra tuğla malzeme kullanılarak yapılmış ve süsleme yoktur. Giriş kapısının alınlığında ve arastanın kenarlarını çevreleyen üst üste iki sıra tuğla malzemeden saçak süsleme bulunur.

Yapının iç kısmı da süsleme açısından oldukça sade bir görünüme sahiptir. Kapılarda mermer malzeme kullanılarak hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Kapı kenarları ise dış cephede olduğu gibi bir sıra taş ve iki sıra tuğla malzeme ile karşımıza çıkar. Kubbe göbekleri farklı farklı şekilde karşımıza çıkar. Göbeklerden iki tanesinde yedi adet delik bulunmaktadır. Diğer iki göbekten birinin içi sekiz dilime bölünmüş kısımlar ve küçük deliklerle doludur. Diğerisi ise halka şeklinde devam eden deliklerle doludur. İç duvarlar almaşık düzende bir sıra taş bir sıra tuğla olarak yapılmış sade bir görünümündedir.

Tarihlendirme

Mahmut Paşa Bedesteninin yapımı ile ilgili bir kitabe bulunmamaktadır. Yapının belki de bir kitabesinin bulunduğu, yenileme gördüğü döneme kadar geçirdiği tahribatlar ve yangınlarda da zarar görmüş veya kaybolmuş olma ihtimali vardır. Yapının Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Mahmut Paşa tarafından 1464-1471 yılları arasında inşa edildiği bilinmektedir (ÖNEY, 1971,135.). Bedesten ile Kurşunlu Han'ın aynı kişi tarafından inşa edildiği düşünülse de bu konuda birkaç farklı görüş vardır. Bazı araştırmacılar Bedestenin Kurşunlu Han ile birlikte 15.yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Mahmut Paşa olduğunu belirtselede, Kurşunlu Han'ın Mahmut Paşa'dan sonra gelen Rum Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir (ERGENÇ, 1980, 89.). Daha öncede bahsettiğimiz gibi yapının bölgede çıkan yangınlardan büyük oranda tahrip olmuş daha sonra ilk 1933 yılında başlayan girişimlerle müze yapılmak istenmiştir. Buna bağlı olarak 1938 yılında yenileme çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarla birlikte tarihi özelliklerini büyük oranda yansıtan bir yapı olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Değerlendirme

Mahmut Paşa Bedesteni Ankara'da Osmanlı Döneminde inşa edilen tek bedesten yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Arastalı bedestenlerin önemli bir örneğidir. İnşa edildiği 15. yüzyıldan itibaren şehrin ticaretinde büyük rol oynayan bedesten önceleri Ankara'ya gelen tüccarların burada şehrin en büyük geçim kaynağı olan sof ticaretini yaptığı bir merkez olarak faaliyet göstermiştir. Sof üretimi ve satışına ilişkin sorunlara bağlı olarak şehirde ticaretin zayıflaması ile birlikte eski önemini kaybetmeye başlamış fakat yine de ticaret amaçlı kullanılmaya devam etmiştir. 1881 yılında bölgede çıkan yangından zarar görerek büyük oranda yıkılmıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte işlevini neredeyse tamamen yitirmiştir. Daha sonra onarılarak müze yapılmasına karar verilen Bedesten ve Kurşunlu Handa 1938 yılında restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. 1968 yıllarına kadar onarımı devam etmiş bugünkü halini almıştır. Günümüzde ise kendine özgü koleksiyonları ile dünyanın sayılı müzeleri arasında gösterilen Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Mahmut Paşa Bedesteni konumu itibariyle dönemin Ankara'sının merkezinde yer alan ve şehrin tek büyük bedesteni olarak önemli olduğunu bize gösteren bir yapıdır. Kalenin hemen etrafında yer alan Atpazarı bölgesinde bulunan bu yapının hemen bitişiğinde yer alan ve yapıyla aynı dönemde inşa edildiği varsayılan, Kurşunlu Han'da Bedesten ile malzeme, mimari özellikler bakımından bir bütünlük sağlamaktadır.

Mahmut Paşa Bedesteni ile Edirne ve Bursa Bedestenleri arasında kubbeli iç mekân ve dükkân birleşimi açısından kısıtlı bir benzerlik kurulabilir. Gerek Edirne gerekse Bursa Bedestenlerinde iç mekânda ayaklarla ayrılan iki sahın uygulaması görülmektedir (BAKIRER, MADRAN, 1984, 59.).

13. Yüzyılda Ahiler döneminden itibaren şehrin bir ticari kimlik kazanmaya başladığı ve Osmanlı döneminin başlarında bölgenin sof üretim merkezi konumuna gelen şehirde, buraya ticaret yapmaya gelen kervanların, tüccarların ve bir birçok ticari faaliyetlerin burada gerçekleştiği tarihi kayıtlarda geçmektedir. Buda bize yapının ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

17. yüzyılın ortalarından itibaren şehirde ticaret faaliyetlerinin önemini yitirmeye başlamasıyla ticaret yapıları da bu durumdan etkilenmişlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı ekonomisinin gerilemesi ve sof ticaretinin önemini yitirmesiyle Ankara şehri giderek küçülen bir kasaba şehri haline gelmiştir. 19. yüzyılda şehirde çıkan yangınlardan oldukça zarar gören bedesten büyük oranda tahrip olmuştur. Daha sonra yapı Kurşunlu Han ile birlikte büyük yenileme geçirerek özgün haline uygun tamamlamalar yapılmıştır. Arastada yer alan dükkânların yangın sırasında yıkılmış olan ara duvarları, onarım sırasında bilinçli olarak yenilenmemiş ve müzede eserlerin daha geniş salonlarda sergilenebilmesi amaçlanmıştır. Yapının eski fotoğrafları da incelendiğinde dış cephe duvarları ve giriş kapısının özgün haline bağlı kalınarak yapıldığını görmekteyiz. 1938’li yıllara ait restorasyon öncesi fotoğraflarda bedestenin asıl giriş kapısının, arastayı çevreleyen tonoz örtünün ve yıkılan beden duvarlarının bir kısmının hala ayakta olduğu görülmektedir. Restorasyon ile birlikte asıl giriş kapısı yıkılarak daha öne çekilmiş, tonozlar ve ayakta kalan taşıyıcılarda yıkılarak bugünkü halini alması sağlanmıştır.

Bedestenin orta bölümünde yer alan kubbeli mekânın büyük bir kısmının onarımının 1940 yılında bitirilmesi ile eserler, Alman Arkeolog H. Guterbock başkanlığında bir heyet tarafından yerleştirilmeye başlanmış, 1943 yılında binaların onarımı devam ederken, orta bölüm ziyarete açılmıştır. Beş dükkân orijinal halde bırakılıp, dükkân aralarındaki bölümler kaldırılmış ve böylece, teşhir için geniş bir çevre koridoru elde edilmiştir. Macit Kural tarafından restore edilen bedesten, onarım sonrası “Ankara Arkeoloji Müzesi ”adıyla müze olarak kullanıma açılmıştır. 1968 yılında müzenin adı değiştirilmiş ve “Anadolu Medeniyetleri Müzesi” yapılmıştır. Günümüzde de bu adla müze olarak kullanılmaktadır. Müze yapısı 1968 yılında son şeklini almıştır (ÇATLADIOĞLU, 6.) (Fotoğraf 24).

3.2.Kurşunlu Han

Çizim: 5-8

Fotoğraf: 25-50

Yapının Banisi: Fatih Sultan Mehmet'in Veziri Mahmut Paşa veya Rum Mehmet Paşa

Yapılış Tarihi: İlk Yapı: 15. Yüzyıl, Onarım: 1933

İnceleme Tarihi: Mart 2018, Nisan 2018

Yeri ve Konumu

Kurşunlu Han, Mahmut Paşa Bedesteninin hemen doğusunda bedestene bitişik olarak inşa edilmiş bir yapıdır. At Pazarı, Hanlar Bölgesi'nde, kalenin altından batıya doğru inen yokuşta, Gözcü Sokak'ta yer almaktadır (Fotoğraf 25). Kurşunlu Han Bedestenle birlikte 1881 yılında çıkan büyük yangından sonra terk edilmiş fakat daha sonra birkaç defa daha çıkan yangınlarda iyice harap duruma gelmiştir. 1933 yılından itibaren Bedestenle birlikte müze amaçlı kullanılmak için onarım çalışmalarına başlanmış ve uzun yıllar süren çalışmalarla günümüzdeki şeklini almıştır. Günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesinin İdari Binası olarak faaliyet göstermektedir (Fotoğraf 26).

Malzeme ve Teknik

Han kâgir malzeme ile inşa edilmiş bir yapıdır. Kullanılan malzeme bakımından bedestenle benzerlik gösteren Kurşunlu Han'ın alt kısmında taş ve tuğla birlikte, üst kısımda ise yalnızca taş malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 27). Kuzey cephe boyunca kademeli olarak ilerleyen galeri kısmı yer yer iki sıra tuğla, bir sıra taş, yer yer bir sıra tuğla, bir sıra taş kullanılmak suretiyle almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Bu kısımlar onarım sırasında yenilenmiştir (Fotoğraf 28). Dükkânlar ve duvarlar, yukarıda iki sıra tuğla ile elde edilmiş testere dişi ile son bulmaktadır (Fotoğraf 29). Galeri düzenindeki on adet eyvan şeklindeki dükkânların kemerleri tuğladan örülmüştür (Fotoğraf 30). Bu birimlerin içleri beyaz boyalı bir sıvayla kaplanmıştır (Fotoğraf 31). Kuzey cephedeki ana beden duvarları, giriş eyvanının üzerindeki üçgen çatılı bölüm de dâhil, derz dolguları oldukça belirgin şekilde uygulanmış kaba yonu taş malzeme ile elde edilmiştir. Diğer cephelerde de kuzey cephedeki malzeme kullanımının hâkim olduğu görülmektedir. Kuzey cephenin ortasındaki vurgulanmış ana

eyvandan hana açılan taç kapı mermer malzeme kullanılarak yapılmıştır. Kapının bulunduğu duvarda ise bir sıra taş iki sıra tuğla kullanılmıştır (Fotoğraf 32).

Birkaçı dışında, tüm cephelerdeki pencerelerin taş söveleri bulunmaktadır. Bu pencerelerin alınlıklarında ve kapı kemerlerinde tuğla kullanılmıştır.

Yapının kuzeyinde bulunan giriş kapısından içeri girildiğinde, alt ve üst katlardaki revakların avluya bakan yüzlerinde bir sıra taş ve üç sıra tuğla malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 33). Tonozların başladıkları noktaya kadar bu almasıık kullanımın yanı sıra dış cephelerde de olduğu gibi derz dolguları belirgin kaba yonu taş da kullanılmıştır. Revaklardan iç birimlere açılan kapılar ahşap doğramadan yapılmışlardır (Fotoğraf 34). Bu kapıların kemerleri tuğladan örülmüştür. Arşiv kayıtlarında tuğladan inşa edildiği görülen tonozların, (Fotoğraf 35) restorasyon sonrasında, başlangıç noktalarından itibaren beyaz boyalı bir sıva ile kaplandıkları izlenmektedir. Revak ayakları yine almasıık teknikle yapılmıştır. Ayaklar onarım sırasında taş ve tuğla malzeme kullanılarak yenilenmiştir. Her iki kat revak ayaklarını birbirine bağlayan kemerler tuğla örgüdür. Yine bu kemer karınlarının üst kısmı kat ayrımı olan kısma kadar almasıık duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Revak ayaklarından başlayarak tavana kadar devam eden ahşap malzemedan kaplama görülmektedir (Fotoğraf 36). Alt kattaki revakların kemerleri tamamen metal kapıyla kapatılmıştır. Kapılar üst kısımda camdır ve metal kafesle kaplıdır (Fotoğraf 37).

Yapının zemin katında ve merdivenlerde taş, üst kattaki revak ve odalarda ise fayans ve alçı sıva gibi modern malzemeler kullanılmıştır (Fotoğraf 38).

Çatı kurşun kaplıdır ve avlunun üstü günümüzde cam ile örtülmüştür. Camlı bölüm ahşap malzeme üzerine yapılmıştır (Fotoğraf 39).

Plan ve Plan Elemanları

Kurşunlu Han yapıldığı arazinin eğimli olması nedeniyle doğu tarafı iki katlı, güneybatı tarafı ise bodrum ilavesiyle üç katlı olarak inşa edilmiştir. Klasik dönem Osmanlı hanları karakteri gösteren Kurşunlu Han, araziden dolayı güney doğu köşesine doğru daralarak dikdörtgene yakın bir plan sergilemektedir (Çizim: 5-8).

Kuzeyde bulunan ana giriş eyvanının iki yanında sıralanan eyvan şeklinde beşik tonozlu 10 adet dükkân yer almaktadır. Giriş eyvanında iki tarafta ikişer tane yarım daire kemer formu büyük niş yer almaktadır (Fotoğraf 40). Kapıdan girdiğimizde üstü açık avlunun etrafı

iki katlı ve revakla çevrilmiştir. Avlu revakları günümüzde camekânla kapatılmıştır ve üst kısımda cam bir örtü eklenmiştir. Alt kattaki beşik tonozlu revakların etrafında beşik tonozla örtülü 27 adet oda bulunmaktadır. Odalarda, Avluya açılan birer kapı ve pencereleri vardır. Avlunun güney tarafından küçük bir koridorla dışarıya çıkış sağlanmaktadır. Burada birde bodrum kata inen merdivende yer alır. Doğu kısmında bulunan bir odanın dışarıya açılan bir kapısı bulunmaktadır. Girişin hemen sağında bir rampa ile bodrum kata inilmektedir (Fotoğraf 41). Sol tarafta ise üst katta çıkan taş merdiven yer alır.

Üst kata geldiğimizde ise alt katta olduğu gibi beşik tonozlu revak ve oda sistemi devam eder (Fotoğraf 42). Toplamda üzeri beşik tonozla örtülü 30 oda bulunmaktadır. Kuzeyde girişin tam üzerinde bulunan oda diğer odalara göre daha büyük şekilde tasarlanmıştır. Odalarda nişler ve ocaklar dikkati çekmektedir. Odalar revaklara tek bir kapı ve pencere ile açılmaktadır. Üst kat günümüzde idare katı olarak kullanılıyor.

Güneybatı köşesinde bulunan bodrum kat “L” şeklindedir. Bodrum katın üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Bu bölüme avlunun kuzeyinde ve güneyinde bulunan merdivenlerle inilmektedir. Günümüzde bu bölüm müzenin deposu olarak kullanılmasından dolayı kapalı tutulmaktadır. Dışarıda kuzeybatı köşesinde bulunan iki dükkânın buraya açılan birer kapısı bulunmaktadır. Güney tarafında ise depoya açılan iki kapı yer alır.

Kullanılan malzemeler ve planları bakımından Bedesten ile benzerlik gösteren Kurşunlu Han, günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi depo ve idare binası olarak kullanılmaktadır. İki farklı örtü sistemine sahiptir. Yapının açık avlusunun üzerine denk gelen bölüm günümüzde cam tavan ile örtülüdür. Tavanın tam ortası ise kurşunla kaplıdır ve aydınlık feneri şeklinde tasarlanmıştır. Diğer bölümleri ise kırma çatı ile örtülüdür.

Cepheler

Kurşunlu Hanın cephe tasarımı Mahmut Paşa Bedesteni ile benzerlik göstermektedir. Eğimli bir araziye inşa edilmiş olmasından dolayı yine bedestende olduğu gibi doğudan batıya doğru kademeli olarak ilerlemektedir (Fotoğraf 43).

Kuzey cephesi; yapının ana giriş kapısının bulunduğu cephedir. Cephe üst üste iki kademeli bir şekilde yapılmıştır. Giriş geniş bir eyvan şeklinde beşik tonozlu olarak yapılmıştır. Eyvanın doğusunda dört batısında ise altı adet, günümüzde galeri şeklinde kullanılan yarım daire formlu, tonozlu eyvanlar yer alır (Fotoğraf 44). Bu kısımlar onarım sırasında yenilenerek cepheye farklı bir görünüm katmıştır. Giriş eyvanının üst kısmındaki

bölüm yukarıya doğru üçgen alınlık şeklindedir (Fotoğraf 45). Bu bölümde ön ve yan kısımlarda birer adet küçük pencere bulunur.

Altteki almaşık örgünün aksine üst bölümde kaba yonu taş kullanılmıştır. Girişin üzerindeki çatı şeklinde olan bölümde yan yüzlerde ve önde üç adet küçük pencere bulunmaktadır. Eski fotoğraflardaki durumuna baktığımızda bu bölümde yedi adet pencerenin bulunduğu görülür. Cepheyi ve alınlık kısmını çevreleyen tuğla malzemeden testere dişi saçak bulunmaktadır.

Doğu cephesi; bu bölüm arka bahçe kısmında kalmış ve oldukça kötü durumdadır. Cepheye iskele kurularak onarım yapılmaktadır (Fotoğraf 46). Cephe pencere bulunmamaktadır. Şu an da onarımı yapılan bir giriş kapısı yer alır. Taş duvar örgünün içerisinde tuğla malzemeden yapılmış kemerler görülmektedir. Doğu cephesinin güney cephe ile birleştiği kısımda yapı daraldığı için burası pahlanmıştır (Fotoğraf 47).

Güney cephesi; bu kısım ile doğu cephesinin birleşme noktası arazi eğiminde dolayı farklı yapılmıştır. Çapraz şekilde dar duvar örgüsü ile iki cephe birleşmiş ve bu kısımda köşe cephesi oluşmuştur (Fotoğraf 48). Güney cephesinde doğrudan avludan çıkışı sağlayan yarım daire kemer formunda bir kapı yer almaktadır. Cephe kademeli bir şekilde aşağı indiği için kapıdan merdivenle inilir (Fotoğraf 49). Ayrıca alt kısmında bodrum kata açılan iki tane yarım daire kemerli kapı ve dikdörtgen iki pencere bulunmaktadır. Cephenin batısına doğru zemin katta bulunan iki odanın dikdörtgen şeklinde sivri kemer alınlıklı pencereleri yer alır. Cephenin üst kısmında ise üst kat odalara açılan sekiz adet dikdörtgen pencere görülür. Bu pencerelerin zemin kattaki pencerelerden farklı olarak yarım daire formu pencere alınlıkları sağır şekilde tasarlanmıştır. Pencere söveleri taş, alınlık kısımları ise tuğladan yapılarak cephe hareketlendirilmiştir.

Batı cephesi; bu bölüm Mahmut Paşa Bedesteni ile birleşik bir şekilde yapılmıştır. Cephenin yalnızca üst kısmı görülebilmektedir.

Süsleme

Mahmut Paşa Bedesteni gibi yangın geçiren Kurşunlu Han da mevcut durumundan önce tahribe uğraması ve büyük oranda yıkılması, süsleme bakımından özgün özelliklerini kısmen kaybetmesine neden olmuştur. Handa yapılan yenileme çalışmalarında aslına uygun özelliklerde eklemeler ve onarımlar yapılmıştır.

Hanın ulaşabildiğimiz eski fotoğraflarını incelediğimizde cephe düzenindeki değişimler özgün haline bağlı olarak yapılmıştır. Cephe de kullanılan malzeme de değişiklik olmamıştır. Süsleme açısından cepheler oldukça sade bırakılmıştır. Taş duvar örgü arasındaki tuğla hatıllar cephede hareketliliği sağlamıştır. Cephede dikkati çeken diğer bir süsleme ise testere dişi saçak uygulamasına gidilmesidir. Pencere kenarları sade bırakılmıştır. Hanın iç kısmına girdiğimizde yine özgün haline bağlı kalarak onarıldığını görmekteyiz. Kullanılan malzeme de büyük oranda değişiklik görülmemektedir. Alt kattaki kemer ve taşıyıcı ayaklarda özgün hali korunarak onarım yapılmış ve sade bırakılmıştır. Burada da tuğla hatıllar ve kemerdeki tuğla uygulama elemanlara hareketlilik kazandırmıştır.

Üst katta da alt katta olduğu gibi geçmişe bağlı kalınarak onarıma devam edilmiştir. Beden duvarlarındaki kaba yonu taş daha düzgün görünüme kavuşturulmuş. Süsleme açısından sade bırakılmıştır. Onarımlar sırasında iç kısımda yapılan en büyük değişiklik kemerlerin taşıyıcı ayakları boyunca tavana kadar devam eden ahşap taşıyıcılardır. Avlunun üzeri restorasyon sırasında sade bir camekân ile kapatılmıştır.

Tarihlendirme

Kurşunlu Han'ın da Mahmut Paşa Bedesteninde olduğu gibi bir kitabesi bulunmamaktadır. Bu da yapının tarihi hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yapının yapım tarihi ile ilgili genel görüş Mahmut Paşa Bedesteni ile aynı tarihlerde ve aynı kişi tarafından yaptırıldığı yönündedir. Gönül Öney yapının, Bedesten ile mimari, üslup, plan ve malzeme bakımından benzerlikler gösterdiği için aynı devirden olduğunu söylemektedir. Bu nedenle yapıların banisinin aynı kişi olduğunu savunmuştur (ÖNEY, 1971, 136.).

Özer Ergenç ise Ankara'ya ait tahrir defterlerindeki kayıtlardan hareketle bu yapının Mahmut Paşa tarafından değil de yine Fatih Sultan Mehmet'in veziri olan Rum Mehmet Paşa tarafından Üsküdar'da bulunan imaretine vakıf olarak inşa ettirdiğini söylemektedir (ERGENÇ, 1980, 90.).

Bu konuda diğer bir görüş ise Nurettin Can Gülekli'ye aittir. Gülekli, 1946 yılında hanın onarımı yapılırken II. Murat Dönemi'ne ait 1421 tarihli sikkeler bulunduğunu belirtmekte ve hanın yapım yılının daha eski olabileceği görüşünü öne sürmektedir (GÜLEKLİ, 1948, 127.).

Gerek Bedesten gerekse Hanın kesin tarihini ile ilgili bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Fakat bizce de bu yapılar arasındaki teknik ve üslup benzerliği yapıların birbiriyle yakın tarihlerde inşa edilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Kurşunlu Han'da Ankara'da 19. yüzyılda çıkan iki büyük yangından etkilenerek büyük oranda tahrip olduğu için terk edilmiştir. 1933 yılında Bedestenle birlikte onarım çalışmalarına başlanarak yıkılan bölümleri tamamlanmıştır. Günümüzde de Anadolu Medeniyetleri Müzesinin idari bölümü olarak varlığını sürdürmektedir.

Değerlendirme

Kurşunlu Han Ankara'da 15. Yüzyılda yapıldığı bilinen bir mimari eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin ticaret bölgesi olan “Yukarı Yüz” de Atpazarının önemli hanlarından birisidir.

Han, Bedestene yakınlığı dolayısıyla dönemin en işlek hanıydı. Sicillerdeki hanlar ile ilgili kayıtlarda en fazla gelir getiren han olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Bedestene gelen tüccarların konaklaması, alışveriş yapması, sof tüccarlarının yerleşmesi ve mallarını depolaması için en uygun yerdi (ERGENÇ, 1980, 91.). Kurşunlu Han, Bedestene bitişik olmasının avantajı ile kira geliri en yüksek olan han konumundaydı (İŞCEN, 15,1992).

Kurşunlu Han tek avlulu, çift katlı plan düzeni ve revak, oda, üst örtü nitelikleriyle gerek Ankara'daki 15. ve 16. yüzyıl hanları ile gerekse Bursa ve İstanbul'da inşa edilen hanlarla benzerlik göstermektedir (BAKIRER, MADRAN, 1984, 114.).

15. ve 16.yüzyıl Klasik Osmanlı Han şemasını tam anlamıyla yansıtan Kurşunlu Han da Mahmut Paşa Bedesteni gibi ağır bir tahribat geçirdiği için restorasyonu sırasında kullanım amacına yönelik bazı değişikliklere uğrayarak kısmen özgün özelliğini kaybetmiştir (Fotoğraf 50). Restorasyon sırasında cephelerde ve iç mekanlarda değişim ve yeniliklerle düzgün bir görünüme kavuşturulan han yine de döneminin tüm özelliklerini bize yansıtmaktadır.

Uzun yıllar boyunca kullanılmayan han, Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında 1930'lu yıllardan itibaren onarımına başlanmış, aşama aşama yapılarak 1968 yılında bugünkü şeklini almıştır. Restorasyonunu Mimar Salim Ülgen'in yaptığı Kurşunlu Han, onarım sırasında kullanıma yönelik bazı değişiklikler geçirmiştir. Kurşunlu Han, Osmanlı Dönemi hanlarının en güzel örneklerinden birisi olarak görülmektedir. Bedesten ile mimari üslup bakımından bir

bütünlük oluşturan han müze olarak da günümüzdeki kullanım amacına uygun tasarlanmış bir mimari eser olarak varlığını korumaktadır.

3.3.Çengel Han

Çizim: 9-11

Fotoğraf: 51-85

Yapının Banisi: Rüstem Paşa

Yapılış Tarihi: İlk Yapı: 1522-1523, Onarım: 2003-2005

İnceleme Tarihi: Mart 2018, Nisan 2018

Yeri ve Konumu

Çengel Han Atpazarı semtindeki Hanlar Bölgesi içinde yer almaktadır. Ankara Kalesinin güney giriş kapısının karşısında yer alan Çukur Han'ın kuzeybatı bitişiğinde bulunmaktadır (Fotoğraf 51). Yapı kuzey-güney doğrultulu eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Plan ve malzeme bakımından Kurşunlu Hana benzerlik göstermektedir. 15.yüzyılın en işlek hanlarından (ERGENÇ,1980, 92.). Ankara'da bulunan ticaret yapıları içinde kitabesi bulunan tek yapıdır.

Çengel Han 16. yüzyıl Ankara hanları içinde tarihi dokusunu yitirmemiş ender yapılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 52).

Günümüzde Rahmi Koç Sanayi Müzesi olarak varlığını sürdüren bu yapı, 19. Yüzyılın sonları ve 20. yüzyıldan itibaren bir süre, cezaevi, depo, işyeri gibi amaçlarla kullanılarak 2003 yılında Vakıflar tarafından Rahmi Koç Vakfına devredilmiştir. Bugün hala Çukur Han ve Safran Han Koç Holding tarafından işletilmektedir.

Malzeme ve Teknik

Çengel Han taş ve tuğla malzemeden kâgir olarak inşa edilmiş bir yapıdır. Ana yapı malzemesi olarak Ankara'daki diğer ticaret yapıları gibi taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Doğu cephesi boyunca kademeli olarak ilerleyen galeri kısmı almasıık duvar tekniğinde yapılmıştır fakat taş ve tuğla dizilimi cephelerde farklılık göstermektedir (Fotoğraf 53). Bahsettiğimiz galerideki dükkânların girişlerini sağlayan açıklıkların kemerlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Eyvan şeklinde tasarlanmış ana giriş kapısının bulunduğu bölümde dıştaki sivri kemer bir sıra taş üç sıra tuğla ile örülmüştür (Fotoğraf 54). İç kısımda ise yine

aynı teknikle yapılmış bir Bursa kemeri bulunmaktadır (Fotoğraf 55). Yapıya giriş sağlayan kapı mermerden bir basık kemere sahiptir (Fotoğraf 56). Giriş kapısı ahşaptır (Fotoğraf 57). Bu bölümler restorasyon sırasında yenilenmiştir. Doğu cephesindeki galeri bölümünün üst kısmında, beden duvarları ve diğer cephelerde belirgin derz dolgulu moloz taş kullanılmıştır. Tüm cephelerdeki üst pencerelerin altında üç sıra tuğladan elde edilmiş hatıl bulunmaktadır. Cephe duvarlarının aralarına düzensiz şekilde tuğlalar yerleştirilmiştir. Bu kısımlar büyük oranda özgün halini korumaktadır.

Doğu cephede giriş eyvanının üzerinde bulunan mescit bölümü özgün özelliklerini yitirerek, ahşap kasalı camekânla kapatılmıştır (Fotoğraf 58). Yapının batı cephesinde bulunan bodrum kat buna benzer bir şekilde sundurma ve camekânla kapatılmıştır. Doğu kısmındaki galeri biçimindeki dükkânların açıklıkları da modern malzemeden yapılmış ahşap camekânlarla kapatılmıştır (Fotoğraf 59). Genel olarak yapının tüm cephelerindeki pencereler taş sövelidir ve tuğla alınlıkları bulunmaktadır.

Hanın iç kısmında avlu ve revakların neredeyse tamamı yenilenmiştir (Fotoğraf 60). Beden duvarlarında kesme taş malzeme arasında iki sıra tuğla dizisi görülmektedir (Fotoğraf 61). İki katlı revakların avluya bakan taraflarındaki kemer ayaklarında, kemerlerde, kemer aralarında ve örtüye kadar tamamen bir sıra taş, üç sıra tuğla malzeme kullanılmıştır. Revakların iç kısmında ise ayaklar yine almalı teknikte, tonoz ise tamamen tuğlayla örülmüştür (Fotoğraf 62). Revak kemerlerine ve tonoz aralarına ahşap gergiler atılmıştır. Revaklara açılan kapalı mekânların kemerleri tuğladan yapılmıştır (Fotoğraf 63). Bu birimleri sınırlayan duvarlar ise almalı teknikte inşa edilmiştir. Üst kattaki revaklarda ise kemer ayakları da belirgin derz dolgulu taşla örülmüştür. İç mekanların üst kısımlardaki tonozlar da tuğladan örülmüştür. Üst kısımdaki bu bölümler avlu revaklarına göre daha özgün haldedirler.

Günümüzde, avlu hariç yapının örtüsü modern kiremitlerle örtülmüştür. Avlunun üzeri ise camla kaplanmıştır (Fotoğraf 64).

Hanın, revaklarla düzenlenmiş katlarının zemini ise taşla kaplanmıştır.

Plan ve Plan Elemanları

Çengel Han, eğimli bir arazi üzerinde, kuzey güney doğrultusunda kademeli uzanan, özgün halinde üstü açık bir dikdörtgen avlunun etrafına revaklı ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Klasik Osmanlı han tipinde avluya açılan mekânların yer aldığı bir plan şeması sergilemektedir (Çizim: 9-11). Çengel Han'ın doğu yönüne bakan dış cephesinde giriş

kapısının iki tarafına sıralanmış şekilde 9 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların üzeri çapraz tonozla örtülmüştür (Fotoğraf 65). Eyvan biçiminde bir koridor ile avluya bağlanan giriş kapısı büyük bir eyvan içerisinde yer alır. Eyvanın içerisinde sağ ve sol taraflarda sivri kemerli iki adet niş vardır (Fotoğraf 66). Girişin iki yanında bulunan dükkânların, giriş eyvanına bakan açıklıkları bulunmaktadır.

Doğudaki kapıdan merdivenle yapının avlusuna geçilmektedir. Avlu etrafının üzeri sivri beşik tonozlarla örtülü, yarım daire kemerli bir revak sistemi çevreler. Avlunun içerisinde, revakların batı kısmının önüne, kuzey güney doğrultusunda yerleştirilmiş dikdörtgen planlı kapalı bir mekân bulunmaktadır (Fotoğraf 67). Hanın özgün planında olmayan bu bölümün yapıya daha sonraki kullanımlarda eklendiği anlaşılmaktadır. Onarım öncesi eski fotoğraflarında da rastladığımız bu bölüm restorasyon sırasında kaldırılmamış, modern malzemelerle yenilenmiştir (Fotoğraf 68). Zemin katta avlu etrafındaki kapalı mekânların planları farklılık göstermektedir. Girişin hemen sağında bulunan dört kapalı mekân aralarından bağlantı verilerek birleştirilmiştir. Dikdörtgen avlunun kalan üç tarafında köşe birimleri bulunmaktadır. Bu mekânların hemen yanında bulunan, kuzeydoğu köşesindeki iki mekânda ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Bu kapalı mekâna avludan ve yanında kuzey kapısının olduğu bölümden birer kapı ile girilir. Güneybatı köşesinde bulunan iki kapalı mekânın arasından dar bir koridorla yapının batı duvarını taşıyan bir mekân daha eklenmiştir. Diğer kapalı mekânlar ise revaklara açılan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgün hallerinde kapalı birimlerin aralarından birbirlerine geçiş olmadığını düşündüğümüzde, zemin katta revakların etrafını çevreleyen toplam yirmi yedi kapalı mekân bulunmaktadır (Fotoğraf 69). Bu mekânların üzeri beşik tonozla örtülmüştür.

Avlunun kuzeybatı köşesindeki merdivenle bodrum kata inilmektedir (Fotoğraf 70). Dar bir koridorla geçilen bodrum katın üstü çapraz tonozlarla örtülüdür ve farklı büyüklüklerde dikdörtgen biçimli sekiz ayak bulunmaktadır (Fotoğraf 71). Zemin katta olduğu gibi bu bölümde de devam eden, güneybatı köşesinde yapının dışına doğru yapılmış bir dikdörtgen mekân bulunmaktadır. Bodrum katın batısında avluya sonradan bodrum katla bağlantılı camekânlı bir mekân eklenmiştir. Bodrum kat diğer hanlarda olduğu gibi eskiden ahır olarak kullanılmaktaydı.

Zemin kattan üst kata ise girişin sağ tarafında yer alan taştan bir merdiven ile çıkış sağlanmaktadır (Fotoğraf 72). Üst katta da alt katta olduğu gibi yarım daire formu kemerli ve üzeri sivri beşik tonoz örtülü revak sistemi uygulanmıştır (Fotoğraf 73). Üst kattaki kapalı

mekânlar ise doğudaki ana giriş kapısının tam üstünde bulunan mescit dışında revaka açılan birimler olarak sıralanmışlardır. Mescit diğer mekânlara göre daha büyük tasarlanmıştır. Mescidin hemen yanındaki bir koridorla kuzey cephesinin üstündeki günümüzde teras olarak kullanılan bölüme çıkılmaktadır. Üst katta dört adet köşe mekânı bulunmaktadır (Fotoğraf 74). Yapının güneyinde bulunan taşkın birim, bodrum ve zemin katta olduğu gibi üst katta da devam etmektedir. Bununla birlikte üst katta toplam 29 kapalı mekân bulunmaktadır.

Zemin katta ve üst katta bulunan kapalı mekânlar aynı şekilde tasarlanmıştır. Hepsinin revaklara açılan birer kapı ve pencereleri bulunmaktadır. Birimlerin genelinde küçük birer niş yer almaktadır.

İki farklı örtü sistemi görülmektedir. Avlunun üzeri cam tavan ile örtülü iken, diğer bölümler ise dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Yapı restore edilmeden önce avlunun üzeri açık bulunmaktaydı.

Cepheler

Çengel Han da diğer hanlar gibi eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Kuzey- güney doğrultusundaki yapının doğu cephesinden tek bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kapı basık kemerli yapılmıştır. İki katlı bir görünüme sahip olan cephede giriş kapısının iki yanında sıralanmış dükkânlar bulunmaktadır.

Doğu cephesinde galeri şeklinde düzenlemiş dükkânlar ve giriş eyvanının üzerinde dikdörtgen prizma olarak yerleştirilmiş bir mescit kısmı bulunmaktadır. Mescit hizasının sağ ve solu boş bırakılarak, cephe derinlemesine iki kademeli olarak tasarlanmıştır. Cepheye karşıdan baktığımızda giriş kapısının sağ tarafında altı adet, sol tarafında ise üç adet dükkân olduğunu görüyoruz (Fotoğraf 75). Bu dükkânların her biri birer eyvan şeklinde düzenlenmiş ve yarım daire kemerlerle oluşturulmuştur (Fotoğraf 76). Bu kemerlerin üzerinde yükselen duvara giriş cephesine doğru baktığımızda, kuzeyden güneye doğru kademelendiğini görmekteyiz. Girişin bulunduğu, ortadaki daha büyük ve geniş tutulan eyvanın ise sivri bir kemeri daha içte ise bir Bursa kemeri bulunmaktadır. Eyvandan hanın giriş kapısına doğru inen bir merdiven bulunmaktadır. Sağ taraftaki dükkânların önünde ahşap malzemeden sundurma bulunur.

Güney cephede çok fazla hareket izlenmez. Güneydoğu köşedeki dükkânın bu cepheye açılan yuvarlak kemerli bir açıklığı bulunur ve bu kısım cephenin en hareketli kısmı sayılabilir (Fotoğraf 77). Ayrıca cephede üstte, yonca kemerli sağır ve dikdörtgen söveli dört

adet penceresi bulunmakla birlikte bir tanesinin kemerli kısmının düzensizce örüldüğü izlenmektedir (Fotoğraf 78). Bu üst pencerelerin hemen altında, cephe boyunca bir kâgir hatıl uzanmaktadır. Cephenin ortalarında bir tane dikdörtgen mazgal pencere bulunmaktadır. Yukarıdaki pencerelerin özelliklerini barındıran iki pencere de alta yerleştirilmiştir. Güneybatı köşede alt kat dükkânlarından birine açılan dikdörtgen söveli, yarım daire biçimli sağır kemerli bir alınlığa sahip bir kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 79).

Batı cephe ise pencerelerle oldukça hareketlendirilmiştir. Cephenin üst kısmında yuvarlak sağır kemerli alınlıklar ve dikdörtgen söveli 7 adet pencere açıklığı oluşturulmuştur. Bu üst pencerelerin hemen altında, yine güney cepheyle aynı hizada yine bir kâgir hatıl cephe boyunca devam etmektedir. Cephenin alt kısmında sivri sağır kemerli alınlıklar ve dikdörtgen söveli 7 adet pencere daha bulunmaktadır (Fotoğraf 80). Batı cephesinde bodrum kattan dış avluya açılan, taş söveli, tuğla malzemeden sağır kemerli alınlığa sahip bir kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 81). Ayrıca batı duvarında dışarıya taşkın kısmın her iki yanında da aynı özelliklere sahip iki kapı bulunmaktadır.

Yapının kuzey duvarı ise Çukur Han'la organik bir bağ oluşturmamakta fakat birbirlerine Çukur hanın güney duvarı ile çok yakın inşa edildikleri için cephe detayları okunamamaktadır (Fotoğraf 82). Çengel Han'ın bu cephesinden Çukur Han'a açılan tuğladan basık kemerli bir kapı ilave edilerek geçiş bağlantısı sağlanmıştır (Fotoğraf 83).

Süsleme

Hanın dış kısmı hakkında eski fotoğraflara göre değerlendirildiğinde büyük oranda bir değişiklik gözlenmemektedir. Sade bir görünüme sahip olan cephede hareketliliği sağlayan en önemli ayrıntı giriş kemerlerindeki ve pencere alınlıklarındaki tuğla uygulamadır. Ayrıca giriş cephesindeki mescidin alt ve üst sınırındaki yatay silmeler az da olsa hareketlilik sağlamaktadır. Girişin bulunduğu eyvan diğer kısımlara oranla daha fazla tezyin edilmiştir. Günümüzde bu bölümler taş ve tuğla malzeme kullanılarak hareketli görünüme kavuşturulmuştur. Giriş kapısının kemer alınlığı üzerinde sülüs yazıdan bir kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 84). Kitabenin üst kısmında bursa kemeri şeklindeki silmeler de aşağı kadar yere kadar uzanmaktadır. Bursa kemerinin içinde karşılıklı iki tane bitkisel süsleme yer alır (Fotoğraf 85).

Yapının avlusuna girdiğimizde ise dış cephe için söylediğimiz özgünlüğü burada göremiyoruz. İç kısımlarda, alt ve üst kat duvarları cepheyi hareketlendirmek için, kapı

pencere kemerleri ve nişlere yer yer de cephelere tuğla uygulanmıştır. Aynı uygulamayı revak kemerleri ve ayaklarında da izlemekteyiz.

Kitabe

Yapının üzerinde bir kitabesi bulunmaktadır. Kitabe hanın ana giriş kapısında kemer alınlığının üzerinde yer almaktadır. Sülüs yazı ile iki satır halinde yazılmış olan kitabenin

Osmanlıca okunuşu;

تمام اولدی چون بناسی بو خانک
سرائدر حقیقت کاربانک
تمام اولدوغن کوروب دیدی دل
(ملیح الخیر) تاریخن بو خانک

Kitabenin Türkçe okunuşu da şöyledir;

Tamam oldu çün binası bu hanın

Tamam olduğunu görüp didi dil

Saraydır hakikat karbanın

Melihühayr tarihin bu hanın

Tarihlendirme

Çengel Han Ankara'da bulunan diğer Osmanlı dönemi hanlarının içerisinde kitabesi bulunan tek yapı olduğu için önemli bir yere sahiptir. Kitabede geçen tarihe göre Çengel Han: Hicri; 965, Miladi olarak ise 1522-1523 tarihinde inşa edilmiş 16. yüzyıl Osmanlı hanlarından. Yapının banisinin ise Osmanlı sicillerinde bulunan kayıtlara göre Budin'de Beylerbeyliği yapmış olan Rüstem Paşa evkafından olduğu düşünülmektedir (ERGENÇ, 1980, 92.).

Yapıldığı tarihten itibaren özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Ankara şehrinin ticaretinde önemli bir rol oynayan Çengel Han daha sonra Osmanlı ekonomisinin bozulması ve buna

bağlı olarak şehrin ticari açıdan gerilemesiyle önemini yitirmeye başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren çeşitli amaçlarla kullanılan Çengel Han 1997 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmiştir. Sonrasında ise birkaç kez oranın yapılmaya çalışılsa da en son Rahmi Koç Vakfına devredilerek 2003-2005 yılları arasında aslına uygun olarak restorasyonu gerçekleşmiş ve günümüzdeki halini almıştır.

Değerlendirme

Ankara şehri ticaretinin merkezi konumunda bulunan Atpazarı bölgesinde günümüze kadar varlığını sürdüren ve büyük oranda özgün özelliklerini devam ettiren Çengel Han bu anlamda önemli bir yere sahiptir.

Çengel Han, sof ticaretinin yoğun olduğu dönemlerde Ankara'nın ticari açıdan önde gelen hanları arasında yer alıyordu. Ham deri, tiftik, yapağı ve yün satışı yapılan han, kira geliri açısından Kurşunlu Han'dan sonra geliyordu. Ankara'da sof ticaretindeki gerilemeye bağlı olarak Çengel Han da eski önemini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Cumhuriyet dönemi başlarında Çengel Han bir dönem çevredeki diğer hanlarla birlikte cezaevi olarak kullanılmış. Bu dönemde ağır cezalı olanların hapsedildiği bir cezaevi idi. Daha sonra depo ve işyeri olarak varlığını sürdürdü (İŞCEN, 1992,13.).

Çeşitli sebeplerden dolayı tahribata uğrayan yapının restorasyonu sırasında kullanım amacına yönelik olarak cephelerinde ve avlu içerisinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Yapı birkaç değişikliğin dışında büyük oranda geleneksel Osmanlı hanlarının özelliklerini yansıtmaktadır. Ana yapı malzemesi olarak kullanılan kaba yonu taşı ve tuğla dizilimini buna örnek verebiliriz. Kullanılan malzemenin yanı sıra açık avlulu, iki katlı ve revaklı bir görünüme sahip olmasıyla bize 16.yüzyıl han planını tam anlamıyla yansıtmaktadır. Aynı özelliklerin Kurşunlu Han ve Safran Handa da net bir şekilde görülmesi düşüncemizi desteklemektedir.

Çengel Han'ı çevresinde bulunan diğer hanlardan ayıran özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi giriş kısmının üzerinde bulunan mescit bölümüdür. Mescidin içerisinde ufak bir mihrap nişi yer almaktadır. Bu özelliği ile Ankara'da bulunan diğer Osmanlı Hanlardan ayrılmaktadır. 15. ve 16. yüzyılda Ankara'da inşa edilmiş Osmanlı hanlarında daha önce görülmeyen bu özellik yalnızca Çengel Han'da karşımıza çıkmaktadır. Yapıyı diğer hanlardan ayıran diğer bir özellik ise giriş kapısının üzerinde bulunan kitabesidir. Ankara'da

incelediğimiz diğer hanların kitabesi olmadığını görmekteyiz. Han, Vehbi Koç'un ticari hayata atıldığı ilk dükkâna da ev sahipliği yapmış olmasıyla da ayrı bir öneme sahiptir.

Bu dönemlerden sonra harap durumda olan Çengel Han'ın onararak kurtarılması konusunda çalışmalar 1992 yılında başlatılmıştır. Ancak bazı nedenlerden dolayı onarım çalışmaları gerçekleştirilememiştir. 1997 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçen handa, onarım yapılmaya çalışılsa da en son Rahmi Koç Vakfına devredilerek 2003-2005 yılları arasında aslına uygun olarak restorasyonu gerçekleştirilmiş ve günümüzdeki halini almıştır.

3.4.Safran (Zağferan) Han

Çizim: 12-16

Fotoğraf: 86-109

Yapının Banisi: Kayserili Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

Yapılış Tarihi: İlk Yapı:1511, Onarım: 2016

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Mayıs 2018

Yeri ve Konumu

Safran Han, Atpazarı Hanlar Bölgesi Salman Sokak da Çukur Han ve Çengel Hanın hemen güneyinde yer alır. Adını ilk yapıldığı dönemde handa yapılan baharat satışından dolayı aldığı düşünülmektedir. Şu an Çengel Han ile birlikte Rahmi Koç Sanayi Müzesi olarak faaliyet göstermektedir (Fotoğraf 86).

Yapının güneybatı cephesinde duvardan hafifçe dışa taşırılmış şekilde tasarlanmış yarım daire formlu ana giriş yer almaktadır (Fotoğraf 87). 1900’lü yılların ortalarında hanın güneydoğu cephesine sonradan eklenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm Güneybatıdaki giriş cephesinin bir kısmını da kapsamaktadır (Fotoğraf 88). Bu bölüm restorasyon öncesinde günümüzdeki halinden farklı bir görünüme sahiptir (Fotoğraf 89). Restorasyonla birlikte burası tamamen cam ile kaplanmıştır. Şu an ise müzenin idari bölümü olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu bölümden Çengel Han ve Çukur Han’a geçişler de bu bölümden sağlanmaktadır (Fotoğraf 90). Yapı günümüzde müze olarak faaliyet göstermesinden dolayı kullanım amacına yönelik olarak restorasyon sırasında bazı değişikliklere uğramıştır.

Malzeme ve Teknik

Safran Han yapı malzemesi olarak moloz taş, düzgün kesme taş, tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Hanın restore edilmeden önceki arşiv fotoğraflarında beden duvarlarının tamamen kaba yonu taştan yapıldığını görülmektedir. Restorasyondan sonra ise dış cephelerde yıkılan kısımların kesme taşlarla yenilenerek tamamlandığı görülür (Fotoğraf 91). Cephelerde taş malzeme ile birlikte kemer, pencere alınlıklarında ve saçaklarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Dış cephedeki pencere söveleri restorasyondan sonra kesme taş malzeme kullanılarak yenilenmiştir. Pencerelerde metal kafes bulunmaktadır. Restorasyondan önce

yapının pencere alınlıklarına tuğladan yapılmış kemer formları eklenmiştir. Yapının arşivden elde edilen eski fotoğraflarında bu kısımlarda tuğla yer almamaktadır. Bu uygulamaya yapının bazı pencerelerinde özgün halinden kalan tuğla izlerinin bulunmasından dolayı gidilmiş olabilir.

Hanın iç kısmında ise, restorasyon öncesinde elde edilen fotoğraflarda yapıya betonarme bölümlerin eklendiği özgün özelliğinin oldukça bozulduğu görülür (Fotoğraf 92). Hanın restorasyonu ile birlikte bu bölümler tamamen kaldırılarak özgün dokusuna kavuşturulmuştur. Yapının duvarında kaba yonu taş, restore edilen yerlerde ise düzgün kesme taş kullanıldığı görülür. Tonoz ve kemerlerde ise tuğla malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 93). Revaklardaki kemer ayaklarında alt kısımlarda taş, üstte ise avluya bakan kısımlarda ve kemer aralarında bir sıra taş üç sıra tuğla malzeme kullanılarak alması düzende yapılmıştır. İkinci kat revaklar düzeninde de ayaklar ve kemer aralarında yine bir sıra taş üç sıra tuğla malzeme kullanılmıştır. Bu kısımlar restorasyonla birlikte yenilenmiştir (Fotoğraf 94). Revaklarda kemer ve tonoz aralarında ahşap gergiler kullanılmıştır.

Alt ve üst kattaki kapalı bölümlerdeki giriş kemerlerinde ve tonozlarda tuğla malzeme kullanıldığı görülür. Avlunun üst örtüsünde ise cam ve çelik konstrüksiyon kullanılmıştır (Fotoğraf 95).

Plan ve Plan Elemanları

Safran Han'ın özgün planına baktığımızda Klasik Osmanlı han şemasına uygun olarak, kare planlı açık avlulu, revaklı, çift katlı bir şekilde tasarlanmıştır. Yapının güney ve doğu bölümlerine sonradan eklenen kısımlarla özgün hali kısmen değişikliğe uğramıştır. Sonradan bu kısımlar ana yapıya, restorasyon ile birlikte kullanım amacına yönelik olarak Çengel Han ile birleştirilmiştir (Çizim: 12-16). Safran Han eğimli bir arazide inşa edildiği için kuzeyde ve doğudaki cephelerde belirli oranda toprağa yaslanmaktadır.

Hanın duvarlarına bitişik olarak 20 dükkânın bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Günümüzde ise sadece girişin bulunduğu batı cephesinin sol tarafında iki tane kapalı dükkân, sağ tarafında ise sivri kemerli girişi olan şu an camekanla kapatılmış bir dükkân yer almaktadır. Alt ve üst katta toplam 42 odası bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde bulunan ikinci kattaki oda çapraz tonozla, diğer bütün odalar ise beşik tonozla örtülmüştür. Ayrıca bu oda diğer odalara göre daha büyük yapılmıştır.

Hanın ana kapısından üzeri çapraz tonozla örtülü hafif rampalı bir bölümle revaklı avluya geçilir. Restorasyondan sonra üzerinin modern cam ve çelik konstrüksiyonlu bir malzeme ile kapatılmasıyla avlunun özgün planı değişime uğramıştır. Avlu ve etrafındaki dükkânlar günümüzde müzenin sergi salonu olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 96). Alt katta önü revaklarla çevrili tonozlu odalar bulunmaktadır. Avlunun dört köşesinde diğer odalara göre daha küçük ölçekli köşe odaları bulunmaktadır. Bu uygulamaya üst katta da yer verilmiştir. Revakların üst örtüsü tuğla malzemeden beşik tonozla örtülmüştür (Fotoğraf 97).

Üst kata çıkış taş bir merdivenle girişin sağ tarafından sağlanmaktadır. Üst kattaki oda ve revak düzeni de alt katta olduğu gibi devam etmektedir. Günümüzde bu bölümlerde ve orta avluda Rahmi Koç Sanayi Müzesi'nin çeşitli antika eserleri sergilenmektedir.

Yapının kullanım amacına yönelik olarak genel şemada görülen üzeri açık orta avlu günümüzde cam ve çelik konstrüksiyon ile kapatılmıştır. Açık avlunun üst örtü ile kapatılması uygulamasına Çukur Han ve Çengel Handa da gidilmiştir. Orta avlunun kapatılması yapının dış etkenlerden zarar görmemesi açısından gerekli bir uygulama olarak düşünülmüştür (Fotoğraf 98).

Cepheler

Safran Han, Çengel Han ile kullanılan malzeme ve uygulanan yapım tekniği açısından birbiri ile benzerlik göstermektedir.

Batı cephesi; hanın giriş kapısı burada bulunmaktadır. Giriş kısmı cephenin biraz sağına çekilmiştir. Bu bölüm beden duvarından hafifçe öne taşırılmış şekilde yapılmıştır. Kapının yapımında mermer malzeme kullanılmış ve basık kemerli formdadır. Giriş kemeri yuvarlak formda tuğla malzeme kullanılarak yapılmıştır. Giriş kemerinin hemen üzerinde iki tane pencere bulunur. Pencerenin alınlık kısmı sivri kemerli tuğladır (Fotoğraf 99). Girişin sol tarafında alt katta iki dükkân girişi ve üst katta ise üç tane oda penceresi bulunur. Girişin sağ tarafında ise farklı bir tasarım söz konusudur. Bu kısım beden duvarından öne çekilerek bir kütle şeklinde tasarlanmıştır. Kademeli şekilde yapılan bu uygulama cepheye farklı bir görünüm kazandırmıştır. Burada birde köşk şeklinde yuvarlak kemerli, üstü balkon olarak tasarlanmış bir bölüm yer almaktadır. Kemerde ise devşirme malzemeden yapılmış mermerden tek bir sütun yer alır (Fotoğraf 100). Hemen yanında ise kemerli girişi olan günümüzde camekânla kapatılmış bir dükkân yer almaktadır (Fotoğraf 101). Pencereilerin kemer formları ise tuğla malzemeden yapılmasına rağmen cephenin diğer kısmına göre daha

farklı formda tasarlanmıştır. Bu kemerler sivri kemer ve yuvarlak kemerin iç içe kullanıldığı, aralarında tuğlaların yatay, dikey ve çapraz formda dizilmesiyle farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Kısmen yıkılan bu bölümde restorasyondan sonra cephenin belirli bölümü tamamen cam ile kapatılmıştır (Fotoğraf 102).

Bu kısmın devamında ise yapıya sonradan eklemen ve günümüzde cam ile kapatılmış bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm güneydoğu cephesini tamamen kaplamıştır. Eski fotoğraflarda buranın yapının üst ve alt katlarındaki kapalı bölümlerin pencerelerinin yer aldığı görülmektedir.

Doğu cephesi; bu bölüm toprağa gömülü vaziyette olduğu kısmen kapalı durumdadır. Yapı arazinin eğimli olmasından dolayı yamuk bir planda yapıldığı için doğu cephesinin bir kanadı açıkta kalmıştır. Fakat açıkta kalan bu bölümde küçük bir alanı kapladığı için görünen cephenin bir özelliği yoktur (Fotoğraf 103).

Kuzey cephesi; hanın inşa edildiği arazinin eğimli olmasından dolayı bu cephe gittikçe alçalan bir görünüm sergilemektedir (Fotoğraf 104). Bu bölümün üst kısmından kuzeydoğusuna doğru Çukur Han ve Çengel Han yer almaktadır. Kuzeybatı cephesinde ise restorasyon öncesinde üst kata açılan bir kapı bulunmaktaydı. Kapının ikinci kata açılmasının sebebi ise arazinin eğimli olmasındandır. Günümüzde bu kapı halen varlığını korumaktadır (Fotoğraf 105). Cephede alt ve üst katlarda yer alan bazı kapalı mekanların pencereleri bulunmaktadır (Fotoğraf 106). Ayrıca bütün cephelerde restorasyondan sonra tuğla saçak uygulamasına gidilmiştir.

Güney cephesi; bu bölüm ön cephenin devamı niteliğindedir. Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden ulaşabildiğimiz restorasyon öncesi fotoğraflarda bu cephenin moloz taş arasında tuğla malzeme kullanılarak örüldüğünü göstermektedir. İç mekanlara ait pencerelerde bulunmaktadır. Fakat günümüzde bu cephe tamamen camekanla kaplanmış durumdadır. Ön cephede başlayan camekanlı bölüm bu cephenin sonuna kadar devam etmektedir (Fotoğraf 107).

Süsleme

Çengel Han ile yapım malzemesi, tekniği ve cephe düzeni açısından benzerlik gösteren yapı, restorasyon çalışmaları ile daha iyi bir görünüme kavuşmuştur. Süsleme bakımından değerlendirecek olursak bu yapıda da cephelerdeki hareketliliği kapı ve pencere alınlıklarında tuğla işçilik sağlamaktadır. Beden duvarları oldukça sade bir görünüme

sahipken süsleme diyebileceğimiz ayrıntıyı yalnızca bu kısımlarda görmekteyiz. Batı cephesindeki pencere arasında yaprak süslemeyi andıran tuğla işçiliğin bir örneği yer almaktadır (Fotoğraf 108). Aynı cephede yer alan köşk balkondaki kemer formunun içindeki tuğlalar asimetrik şekillerde yerleştirilerek cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Köşk balkonun taşıyıcı bir ayağı bulunmaktadır. Bu da Roma Dönemi sütunlarından olup üzeri yazı işlemelidir (Fotoğraf 109).

Doğu cephesi kapalı durumda olduğu için bu cepheyi göremiyoruz. Güney cephesi ise camekanla kapatıldığı için bir süsleme detayı bulunmamaktadır. Kuzey cephesi ise ön cephede olduğu gibi aynı düzene sahiptir. Kapı ve pencere alınlıklarındaki tuğla işçilik bu cephede de görülmektedir.

Avlu içerisine girdiğimizde ise aynı kemer formlarının burada da devam ettiğini görüyoruz. Bu bölümde beden duvarları sade bırakılırken, en önemli hareketliliğin tonozlardaki tuğla işçilikte olduğunu görmekteyiz.

Tarihlendirme

Safran Hanın inşası ile ilgili bir kitabe bulunmamaktadır. Ankara’da ticaretin ilerlediği 16. yüzyılda yapılmış olan Çengel Han, Kurşunlu Han gibi yapılarla mimari özellik ve plan bakımından benzerlik göstermesi açısından hanında bu tarihlerde yapılmış olma ihtimali yüksektir.

Vakıf kayıtlarından ulaşılan bilgilere göre hanın aslen Kayserili olup Ankara’ya yerleşmiş olan Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmet tarafından 1512 (H. 917) tarihinde yaptırıldığı bilinmektedir (ERGENÇ, 1980, 92.). Hanın 1806 tarihinde tamir edildiği, 1827 tarihli Ankara Şeriyeye sicilinde de isminin geçtiği görülmektedir (İŞCEN, 1992,16.).

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte çevresindeki diğer hanlarla birlikte depo, dükkân, imalathane gibi çeşitli amaçlarla kullanılan han, Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından restore edildiği 2012 yılından önce depo ve dükkanların yer aldığı bir mekân olarak varlığını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra restorasyon çalışmalarına başlanıp 2016 yılında tamamlanarak günümüzdeki halini almıştır.

Değerlendirme

Safran Han Klasik Osmanlı Han şemasında iken daha sonraları özellikle 1900’lü yıllarda çeşitli eklemeler ve değişikliklerle bu özelliğini kaybetmiştir. Yapılan restorasyon

alışmaları ile han Kurşunlu Han ve engel Han da olduğu gibi özgün görünümüne kavuşturulmuştur. 16. ve 17. yüzyıl hanlarının özelliklerine sahip olan han, yalnızca sahip olduğu plan bakımında değil Ankara'daki ticareti hayatın önemli olduğu zamanlarda Kurşunlu Han ve engel Han kadar rağbet gören hanlardan biri olmasıyla da önemlidir.

Ankara'nın sof üretimi ve ticaretine bağlı olarak 16. yüzyıldan itibaren önemli bir ticaret merkezi olduğunu gösteren hanlar arasında yer almaktadır. Safran Han, bu dönemlerde özellikle baharat satışının yapıldığı dükkanlara ev sahipliği yapmıştır. Hanın adını da içinde ticareti yapılan ürünlerden aldığı bilinmektedir.

Safran Han da diğer hanlarda olduğu gibi ticaretin gerilemesiyle birlikte zaman içerisinde farklı amaçlarla kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde depo, imalathane ve dükkân olarak kullanılan han uzun yıllar boyunca boş bırakılmıştır. Kullanılmadığı dönemlerde hanın içerisi harap duruma dnmştir. Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından 2012 yılında restore edilmeye başlanmıştır. Daha sonra restorasyon çalışmaları 2016 yılında tamamlanarak günümüzdeki halini almıştır.

3.5.Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)

Çizim:17-22

Fotoğraf: 110-147

Yapının Banisi: II. Beyazıd Dönemi Emirlerinden Hasan Paşa

Yapılış Tarihi: H.914-917 (M. 1508- 1511)

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Haziran 2018

Yeri ve Konumu

Sulu Han, Ankara'nın bugünkü Ulus semtinde halin güneyinde Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi üzerinde yer alır (Fotoğraf 110). Bu yapı Osmanlı Döneminde "Aşağı Yüz" olarak adlandırılan bölgede ticaretin merkezi konumunda olan önemli bir handı. Bu bölge aynı zamanda Taht'el Kale, Kaledibi, Kalealtı olarak da adlandırılmaktaydı. Bu hanı Yukarı Yüz yani Atpazarında bulunan hanlar bölgesine Uzunçarşı adıyla bilinen bir çarşı bağlamaktadır.

Han Ankara'nın en önemli ticaret yapılarından. İçerisinde bulunan iki avlu uygulaması, mescit, hamam gibi bölümler yapıyı Ankara'daki diğer hanlardan ayıran en önemli özelliklerdir (Fotoğraf 111). Hanın kuzeyde ana giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapıdan girildiğinde hanın üst katına ulaşılmaktadır. Bunun sebebi de arazinin eğimli olmasından kaynaklanır. Zemin kata ise batı cephesinden, bugün sadece izleri kalmış olan arasta olduğu düşünülen bölümden geçilmektedir.

Han, 1917 yılında çıkan Tah'el Kale yangının da ve 1929 yılındaki Bölük pazarı yangınında oldukça hasar görmüş ve yıllarca harap durumda kalmıştır (ÖNEY, 1971,138.). Yapının orijinal halinden bilgiler ise 1970'li yıllardan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında elde edilmiş; içinde ve çevresinde moloz temizliği amacıyla yapılan kazılardan sonra mimari unsurlar da göz önüne alınarak yeni bir rölevesi çıkartılmıştır (ERSOY, 1992,40.). Kaynaklarda daha önceki yıllarda da birçok kez yangın geçirdiği ve tahrip olduğundan bahsedilen yapı, Vakıflar Bölge Müdürlüğünün arşivinden elde ettiğimiz belgelere göre 1972 yılında tescillenerek bu yıllarda yapılmaya başlanan restorasyon çalışmaları ile onarılmıştır. Günümüzde halen yapı ile ilgili projeler Vakıflar tarafından yürütülmektedir.

Malzeme ve Teknik

Sulu Han'ın özgün hali ile ilgili en önemli bilgileri Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arşivinde bulunan eski fotoğraflarından elde etmekteyiz. Han restorasyon geçirmeden önce ayakta kalan kısımlardan gördüğümüz kadarıyla ana yapı malzemesinin taş, iç kısımlarda kemer ve tonozlarda, cephelerde, pencere alınlıklarında, saçaklarda ve bacalarda tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Avlu revaklarında kemer aralarında ahşap gergiler bulunmaktadır (Fotoğraf 112). Eski fotoğraflarda ise avluya bakan cephelerde kemer ayaklarının en üstünde taş   rtenlerin bulunduğunu görmekteyiz (Fotoğraf 113).

Yapının ana beden duvarları yığma tekniğinde dıştan düzgün yonu taş, içten ise kaba yonu taş kullanılarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 114). Hanın birinci avlusundaki restorasyon sırasında yapının yıkılan kemer ayaklarının özgün haline göre almaşık düzende bir sıra kesme taş üç sıra bazı yerlerde de bir sıra tuğla ile tamamlanmıştır (Fotoğraf 115). Eski fotoğraflarda da ayakların bu d z nde olduğunu görmekteyiz. Avluya bakan revaklar ise sivri kemerlidir ve tuğla kullanılmıştır. Kemer araları ise bir sıra taş ve iki sıra tuğla kullanılmıştır.

Alt ve üst katlardaki revaklar ise eski fotoğraflarda neredeyse tamamen yıkılmış durumdadır.  zg n halinde revakların üstünün tuğladan sivri beşik tonozla örtüldüğü, günümüzde de bu bölümlerin aynı şekilde onarıldığını üzerlerinin sıvanarak boyandığını görmekteyiz (Fotoğraf 116). Sivri beşik tonoz uygulamasının alt ve üst kattaki kapalı mekanlarda da devam ettiğini görüyoruz. Bu mekanların kapı ve pencereleri tuğladan sivri kemerlidir (Fotoğraf 117). Pencere söveleri taş malzemedir. Hanın kuzeyindeki üst kat girişten avluya inişi sağlayan restorasyon ile birlikte yapılmış demir bir merdiven bulunmaktadır (Fotoğraf 118).

Günümüzde avlunun ortasında bulunan mescidin eski fotoğraflarda olmadığını ve buranın yerinde bir şadırvan kalıntısı olduğuna ulaşmaktayız (Fotoğraf 119). Bugün bu mescit baldaken tarzında dört tane taş ayak üzerine inşa edilmiştir. Tuğladan yapılmış sivri kemerli ve kemer i leri tamamen tuğla ile doldurulmuş, beden duvarları ise bir sıra kesme taş iki sıra tuğla olarak yapılmıştır. Mescidin iç kısmı ise sıvanarak boyanmıştır. Tuğla malzemeden kirpi saçaklı ve üzeri kiremit çatılıdır. Mescide çıkan metal bir merdiven bulunur (Fotoğraf 120).

Hanın birinci avlusundan ikinci avlusuna geçişi sağlayan sivri beşik tonozlu bir bölüm bulunmaktadır (Fotoğraf 121). Bu avluda beden duvarları düzgün yonu taş malzemeden, kemerler, pencere alınlıkları ve kirpi saçak ise tuğla malzemeden yapılmıştır. Kemer ayakları diğer avludan farklı olarak yalnızca kesme taş kullanılarak yapılmıştır. Batıdan üst kata çıkışı sağlayan taş bir merdiven bulunmaktadır (Fotoğraf 122).

Plan ve Plan Elemanları

Sulu Han, Ankara hanları içinde plan bakımından en farklı şekilde tasarlanan handır. Bu farklılıkların başında ise ilk olarak yapının iki avlulu plan şemasına göre inşa edilmiş olması gelmektedir (Çizim: 17-22). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, kuzeyden ve batıdan birer giriş ve avlusunun ortasında bir mescit bulunmaktadır. Açık avlulu plan şemasında yapılan hanın kapalı mekânlarının üst örtüsü günümüzde kiremit görünümünde bir çatı ile örtülmüştür. Çatıda dükkânlara ait 61 tane baca bulunmaktadır (Fotoğraf 123).

Günümüzde yapıya kuzeyde birinci avlunun üst katına ve batıda yine birinci avluya açılan iki kapı ile giriş sağlanmaktadır (Fotoğraf 124). Yapının özgün planında girişi ise kuzeyden zemin kata açılan dikdörtgen planlı, üzeri sivri beşik tonozla örtülü, sağında ve solunda ikişer nişin yer aldığı bir bölümle sağlanmaktaydı (Fotoğraf 125). Burada yine uzun dikdörtgen bir koridorla avluya geçiş sağlanırdı. Bu bölümden üst kata ise girişin solundan taş bir merdiven ile çıkılmaktaydı. Kuzey cephesinde yapılan değişikliklerden dolayı burası giriş işlevini kaybetmiştir.

Birinci avlu: Üstü açık çift katlı ve kare planlıdır. Avlu etrafında klasik olarak iki katta avluyu çevreleyen dükkân ve önünde revaklar yer almaktadır (Fotoğraf 126). Zemin katta 29 tane dükkân avluya açılmaktadır. Toplam da 30 tane olan dükkânlardan bir tanesi batı kanadında sonradan açılan girişten dolayı iptal edilmiştir. Dükkânların üst örtüsü sivri beşik tonozludur. Zemin katta kuzey cephesindeki dükkânlar diğerlerinden farklı tasarlanmıştır. Cephenin sağ kanadındaki köşe dükkânı ve yanındaki dükkânların içlerinde tekrar iki odaya açılan bir bölüm yer alır. Sivri kemerli küçük bir açıklıktan geçilerek bu odalara ulaşılır (Fotoğraf 127). Odalar dar bir şekilde yapılmış, sivri beşik tonozla örtülmüştür (Fotoğraf 128). Cephenin sol kanadındaki köşe dükkânı ve yanındaki bir dükkânın da içinden açılan iki adet ayrı bir odası bulunmaktadır. Bu odalar sağ kanattaki odalara göre daha büyük oranda yapılmış, üst örtüsü sivri beşik tonozla kapatılmıştır. Bu uygulama yalnızca zemin katta kuzey cephesinde görülmektedir. Üst katta ise toplamda 32 dükkân bulunmasına rağmen kuzey cephesindeki giriş kapısının açılması, güney kanadındaki doğu köşesinin ve batı kanadındaki

kapıların birinci avlu ile ikinci avlu revakının birleştirilmesinden dolayı bu dükkânlar iptal edilmiştir. Buna bağlı olarak günümüzde 29 dükkân bulunmaktadır (ERSOY, 40, 1992.). Buradaki dükkânların da üst örtüsü sivri beşik tonozludur. Kuzeyden yapıya açılan ikinci kat giriş bölümünden avluya inişi sağlayan demir bir merdiven bulunmaktadır. Yapının özgün planında bulunmayan bu merdiven daha sonra restorasyon ile birlikte eklenmiştir.

Mescit: Kare planlı avlunun tam ortasında şadırvan ve üzerinde mescit yer almaktadır (Fotoğraf 129). Günümüzde şadırvanın olduğu bölümde süs amaçlı küçük bir havuz bulunmakta olup etrafı çay ocağı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 130). Mescit kare planlı içten ve dıştan kubbe ile örtülüdür. Mescide kuzeyden demir bir merdiven ile çıkılmaktadır. Güneyinde küçük bir mihrap (Fotoğraf 131), doğu ve batı duvarlarında ise kare şeklinde birer pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 132).

İkinci avlu: Birinci avlu arazinin eğiminden dolayı asimetric bir planda, üstü açık bir şekilde inşa edilmiştir (Fotoğraf 133). Kuzeyinden sivri kemerli ve üzeri sivri beşik tonozlu bir koridordan ikinci avluya geçiş sağlanır (Fotoğraf 134). Bu avlu ise Girişin sağ tarafından batı kanadına çıkan taş bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenin hemen yanında ise bir hamam yer alır. Hamama bitişik olarak üst kata çıkan merdivenin hemen yanında günümüzde küçük bir çay ocağı bulunur. Avlunun kuzeydoğu köşesinde ise dikdörtgen planlı ayrı bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân günümüzde tuvalet olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 135).

Hamam: Hamam günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Dikdörtgen planlı hamam; soğukluk, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Fotoğraf 136). Giriş kapısı batı kanadına açılır. Hamama girilen ilk ara bölüm ve soğukluk bölümünün üzeri sivri beşik tonozla örtülü olup tonozlarda üçer adet havalandırma delikleri yer almaktadır (Fotoğraf 137). Sıcaklık bölümünün üzeri ise, kubbe ile örtülmüş yedi adet havalandırma deliği bulunur. (Fotoğraf 138). Hamamın üst örtüsü kubbe olup, kiremit ile kapatılmıştır. Hamamın batı kanadı tarafında yer alan kapıdan ahır bölümüne geçilmektedir.

Ahır: İkinci avlunun alt katında güney ve batı kanadı boyunca uzanan bölümde yer alır. Burada bulunan kapalı mekanların ilk yapılış amacı ahır olarak tasarlanmıştır. Günümüzde bazı bölümler dükkân olarak kullanılırken, bazı bölümlerde depo olarak kullanılmaktadır. Batı kanadından başlayıp güneye doğru devam eden bu bölümler iki sahin etrafında sıralanmış “L” plan şeklinde tasarlanmıştır (Fotoğraf 139). Dükkanların içleri ve sahinlerin üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 140). Bu bölüme hem batı kanadından hem de güney kanadın sol tarafından birer kapı ile giriş sağlanmaktadır.

Süsleme

16. ve 17.yüzyılda yapılan Klasik Osmanlı Hanlarının en önemli örneklerinden biri olan Sulu Han, özgün özelliklerine bağlı kalınarak restore edildiği için günümüzde iyi bir görünüme sahiptir. Süsleme özellikleri açısından ele alacak olursak hanın giriş kapısının bulunduğu kuzey cephesi günümüzde dükkanlarla kapalı olduğu için herhangi bir süsleme formu görülmemektedir. Üçgen alınlıklı bir girişinin olması cepheyi hareketli göstermektedir.

Hanın doğu cephesi de dükkanlarla kapalı durumdadır. Batı ve güney cephelerin de ise, beden duvarları sade bir görünümde iken pencere alınlıklarındaki kemer formları cepheye süsleme özelliği katmaktadır. Cephedeki diğer önemli ayrıntı ise kirpi saçaklardır. Pencere alınlıklarında ve saçaklarda tuğla işçiliğın güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki avlulu plan tipinde yapılan hanın birinci avlusuna girdiğimizde ise dış cephelerde olduğu gibi bu bölümde de taş ve tuğla işçiliğın bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Revaklardaki kemerlerde, kapı ve pencere alınlıklarındaki kemerlerde tuğla işçiliğın görmekteyiz. Buda cephelerin daha hareketli görünmesini sağlamıştır. Alt ve üst kat revaklarına açılan dükkanların iç kısımlarında duvarlara açılmış küçük nişler sivri kemerli yapılarak süsleme detayı oluşturmuştur. Tuğla işçilikle kapatılan revak tonozları günümüzde boyanmış bir görünümde dir. Avlunun ortasında yer alan köşk mescidin beden duvarlarında da tuğla işçiliğın örneğini görmekteyiz. Mescide ayrı bir hava katan sivri kemerli formun içi de tuğla örgüyle doldurulmuştur. Mescidin doğu ve batı cephesine açılan küçük pencerelerinde geometrik süslemeler ve renkli cam boyama işçiliğın olan vitray süslemeler görölmektedir. Dış cephede gördüğümüz kirpi saçaklar iç cephelerde ve mescitte de uygulanmıştır.

Hanın ikinci avlusuna girdiğimizde ise, beden duvarlarının sade bırakıldığını, yalnızca pencere alınlıklarında ve revakların kemerlerinde bulunan tuğla işçiliğın görmekteyiz. Kuzeybatı köşesinde yer alan hamamın da giriş kapısı üzerindeki tuğla kemer ve cephesini çevreleyen kirpi saçaklar süsleme detayı olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 141). Hamamın içinde yer alan bölümler sade bırakılarak süsleme uygulamasına gidilmemiştir. Hamamın hemen yanında yer alan ahır bölümü ise günümüz koşullarına göre yenilenmiş duvarları tamamen boyanmış ve sade bırakılmıştır.

Cepheler

İki avlulu olmaz özelliği ile Ankara'daki diğer şehir hanlarından ayrılan Sulu Han, Klasik Osmanlı han şemasını yansıtan hanlardan biridir. Çok fazla yangın geçirip harap olmasına rağmen ayakta kalan özgün kısımlarına göre restore edilmiş ve tekrar faaliyete geçmesi sağlanmıştır.

Ana giriş kapısının bulunduğu kuzey cephesi; günümüzde dükkanların sıralandığı bölümdür. Yapının özgünlüğünü en fazla kaybettiği cephe burasıdır (Fotoğraf 142). Posta Caddesinin açılışı sırasında yaklaşık iki kat boyunca kapatılmıştır. Bu cephede onarım sırasında sonradan yapılmış dükkanlar arasından giriş haline getirilen bir oda yoluyla, merdivenlerle hanın üst katına inilmektedir. Arazinin eğiminden dolayı bu cephe hanın üstünde kalmıştır. Bu nedenle giriş ve dükkanlarda yapıdan bağımsız gibi görünmektedir. Girişin kapısının üstü üçgen alınlıklıdır, yanlarda bulunan dükkanlarda da sundurma ile öne doğru uzatılarak tasarlanmıştır. Burada bulunan dükkanlar giriş cephesini tamamen kapatmış durumdadır.

Özgün halinde ise bu kuzey cephesi ve giriş bölümünün daha alt kısımda kaldığını düşünmekteyiz. Bu kısım ilk inşa edildiğinde yapının direk olarak zemin katına açılmaktaydı.

Doğu cephesi ise günümüzde tamamen kapatılmış vaziyettedir. Bu bölümde yapıya bitişik olarak sobacı dükkanları yer alır. Bugün burası “Sobacılar Çarşısı” olarak bilinmektedir (Fotoğraf 143).

Hanın batı cephesi sağır duvar şeklindedir (Fotoğraf 144). Cephenin ortasında ise bir giriş yer alır. Alt kısım tamamen kapalıdır. Üstte ise üst kat dükkanlarının pencereleri bulunmaktadır. Pencereler dikdörtgen şeklinde sivri kemerli alınlıklıdır. Üstte ise cephe boyunca iki sıra tuğla kirpi saçak uygulaması görülür. Bu uygulama içte ve dışta tüm cepheyi çevreleyecek şekilde devam etmektedir. Şu an bu bölümün önünde üzerleri çadırla örtülü esnaf dükkanları bulunmaktadır. Bu kısımda çevre düzenlemesi çok kötü durumdadır.

Batı cephesinin olduğu bölümde kuzey- güney doğrultusunda uzanan bir arastanın olduğu bilinmektedir. Günümüzde arasta yıkık durumda olmasına rağmen izleri bellidir. Bozkurt Ersoy, Ankara Dergisinde yayınlanan “*Ankara Hasan Paşa Hanı*” adlı makalesinde bulunan Vakıflar arşivine ait fotoğraflarda bu bölümün büyük oranda ayakta kaldığını, hatta

sivri beşik tonozlu bir üst örtüsünü olduğunu da görmekteyiz (ERSOY, 1992,41.) (Fotoğraf 145). Han ile ilgili 1673 tarihli sicil kayıtlarında ise arasta kısmından bahsedilmemektedir. 1803-1810 tarihli daha sonraki sicil kayıtlarında ise hanın bitişiğinde 15 dükkanlı bir bölümün adı geçtiğini bilinmektedir (İŞCEN, 1992,17.). Bu bölümün şu an kalıntıları bulunan arasta kısmı olduğu neredeyse kesindir. Bu bilgilere göre han ile arastanın aynı tarihlerde yapılmadığı, arastanın handan daha sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Güney cephesi; hanın bu cephesinde duvara bitişik bir konut bulunduğundan doğu cephesindeki sobacılar çarşısına doğru kapatılmış durumdadır (Fotoğraf 146). Cephenin sadece batıya doğru küçük bir kısmı açıkta kalmış, bu bölüme ise sonradan ikinci avlunun ahır bölümüne giren küçük bir kapı eklenmiştir. Bu cephede sivri kemer alınlıklı dikdörtgen bir pencere yer alır. Batı cephesi ile bu cephenin birleşme noktası arazi eğiminde dolayı farklı yapılmıştır. Çapraz şekilde dar duvar örgüsü ile iki cephe birleşip köşe cephesi oluşturmuştur (Fotoğraf 147). Köşe cephesinin üzerinde de üst kat dükkanlarına ait üç adet sivri kemerli pencere yer almaktadır.

Tarihlendirme

Ankara'daki diğer hanlarda olduğu gibi Sulu Handa da bir yapım kitabesi bulunmamaktadır. Hanın yapım ve onarım tarihlerine hakkında tutulmuş vakfiyesinden ve Şer'iyye Sicillerinden ulaşılmaktadır. Hasan Paşa Hanı adıyla da bilinen Sulu Han, yayınlarda Ankaravi Hanı olarak da geçmektedir (BOZKURT, 1992, 39). "Sulu Han" ismi ilk kez 1688 tarihli bir kayıtta geçmektedir. Bu ismin de hana bu tarihlerde su getirilmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (İŞCEN, 1992,17.).

Hasan Paşa Hanı Vakfiyesi 1508 (H.914)- 1511 (H.917) tarihlerinde düzenlenmiş ve hanın bu tarihler arasında yapıldığı bilinmektedir. Hasan Paşa'nın, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, numaralı defterin, 114-122 sayfaları arasında bir Arapça vakfiyesi vardır.

Bu vakfiyede; "Evkaf-ı merhum Hasan Paşa ki Akşehir'de olan imaretine vakfetmiştir, der nefsi-i Angora: Hammam-ı çifte der mahalle-i Balkıs; hammam-ı diğer mahalle-i Kafırköyü; Karbansaray der kub-i Taht'el-Kal'a, asiyabe's-şehir bi Uzunoluk...", denilmektedir (TUNÇER,2014, 44.).

Vakfiyeye göre Hasan Paşa, Ankara’da Belkıs Mahallesi yakınında bir çifte hamam, bu hamamın bitişiğinde bir Badin (Çingene) Hamamı, Karyağdı Suyu üzerinde Uzun Oluk Değirmenini Akşehir’de yaptırdığı imaretine vakfeder.

Sulu Han’ın yapım tarihiyle alakalı sanat tarihçilerin farklı görüşleri de bulunmaktadır. Bunlardan Mamboury ve Öney, hanın 1685 tarihinde Şeyhülislam Mehmed Emin Cevayirzade tarafından Zincirli Camisine vakıf olarak yaptırıldığını söylemektedirler (TUNÇER, 2014, 44.).

Hanın kitabesinin bulunmaması kesin bir tarihlendirme yapmayı da güçleştirmiştir. Fakat hanın mimari özellikleri ve Ankara şehir merkezi tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulduğunda 16. yüzyılda yapılmış olma ihtimali yüksektir. Fakat yapıya sonradan eklenen arastanın 17. yüzyıllarda inşa edildiğini düşünürsek yapının inşasının bu dönemde tamamlanmış olması gerekmektedir.

14 Mayıs 1583- 12 Şubat 1584 tarihleri arasında kaydedilmiş “Ankara’nın 1 numaralı Şer’iyye Sicili,” Vesika No: 734’de Hasan Paşa Hanı’nın tamir keşfi bulunmaktadır. Hanın ilk inşa tarihinden yaklaşık 75 yıl sonra bu tarihlerde tamir gördüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır (TUNÇER, 2014, 46.).

19.yüzyıl başlarında kahve ve ipliğin satılmasının kural olduğu bilinen han, 1917 ve 1929 yıllarında geçirdiği yangınlardan dolayı çok fazla tahrip olmuş ve 1939 yıllarına kadar kısmen ayakta kalmıştır. 1950’li yıllarda ayakta kalan kısımlarında meyve ve sebze satışının yapıldığı kaynaklarda geçmektedir. Bu tarihlerden sonra 1970’li yıllara kadar kullanılmamış, 1972 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmaları başlamıştır. 1983 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları ile Sulu Han günümüzdeki halini almış ve kullanıma açık hale getirilmiştir.

Değerlendirme

Sulu Han, Ankara’nın en önemli iki ticaret merkezinden birisi olan “‘Aşağı Yüz’” bölgesinde yer almaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda bu bölgede Tahtakale ve Karaoğlan çarşılar gibi önemli ticaret alanlıları yer almaktaydı. Sulu Han bu bölgede bulunan çarşıların ana ticaret yapılarından birisidir. Sulu Han hem büyüklük hem de kapasite bakımından Ankara’nın en büyük programlı hanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

16. yüzyılda Ankara başta sof üretimi ve ticaretiyle Anadolu'nun önemli ticaret merkezleri arasındaydı. Şehirde 15. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlayan bedesten ve hanlar bize şehrin ekonomisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bu ticaret yapıları arasında Sulu Han'da hiç şüphesiz önemli bir yere sahipti. Bu dönemde inşa edilen hanları içerisinde çift avlulu olarak tasarlanan, avlusunda şadırvanı ve köşk mescidi bulunan, içinde hamamın yer aldığı tek yapıdır. Osmanlı Hanları içerisinde ise buna benzer tasarımların Bursa Koza Hanı ve Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı gibi hanlarda uygulandığını görmekteyiz.

Vakıf kayıtlarında adı geçen ve bugün hala izlerine rastladığımız hanın hemen bitişiğine inşa edilen arastadan da anlaşıldığı üzere Sulu Han daha sonraki yüzyıllarda da önemi korumaya devam etmiştir. Özellikle yapıya eklenen bu arasta bölümünün şehirde sof ticaretinin azalmasıyla ekonominin zayıflamaya başladığı dönemlerde yapıldığını düşündüğümüzde bunu daha iyi anlamaktayız.

Sulu Han Ankara'da çıkan yangınlardan en çok etkilenen yapılar arasında yer almaktadır. Ankara'da çıkan birkaç büyük yangından birisi olan 1929 yılında çıkan Tahtakale yangınında çevresindeki bazı yapılarla birlikte büyük hasar görerek yıkıldığı bilinmektedir. Daha sonra ise hanın eski önemini yitirdiğini kuzey cephesinin doldurularak üst kat seviyesinden Eski Posta Caddesi'nin (Şuan ki Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi) geçirilmesinden anlamaktayız (ERGENÇ, 1984, 52-53.).

Vakıflar tarafından restorasyonuna başlandığı 1970'li yıllara kadar hanın çok harap halde olduğunu duvarların bazı bölümlerde yıkıldığını ve avlu revaklarının ise neredeyse tamamının yok olduğunu görmekteyiz. Restorasyon çalışmaları ile birlikte han büyük oranda aslına uygun olarak onarılmıştır fakat bazı bölümlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle kuzey cephesi yapının özgün halinin en çok değişime uğradığı bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Yanlış şehirleşme planıyla bu kısmın önü doldurularak günümüzde de halen kullanılan bir cadde eklenmiş özgün halinde alt katta bulunan giriş bölümü kapatılıp sonradan üst katta bir bölüm açılarak yeni bir giriş eklenmiştir. Bu kısımda dikkat çeken en önemli husus ise kuzey cephede zemin kattaki avluya bakan dükkânların tasarımı olarak görülmektedir. Burada bulunan köşe dükkânları ve diğer dükkânların arkasına açılan bölümler pek görülmeyen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümlerin eskiden ne olduğunu ve ne amaçla kullanıldığını bilmemiz pek mümkün değildir. Fakat bu cephenin eskiden giriş cephesi olarak kullanıldığını bu dükkânların arasında kalan bölümün giriş bölümü olduğunu düşünürsek bu kısımların girişin yanında bulunan dışa bakan dükkânlar

olabilme ihtimali vardır. Günümüzde bu bölümler tamamen kapalıdır ve avlunun kuzey cephesinde bulunan dükkânların depo bölümü olarak karşımıza çıkar. Eğer bu kısım ilk yapıldığında bu şekilde ise tasarım bakımından Kurşunlu Hanın giriş cephesindeki girişin sağında ve solunda bulunan mekânlara benzer bir uygulama olarak değerlendirmemiz mümkündür. İki handa da bu mekânlar arasında yakın benzerlik görülmektedir.

Han ile ilgili olarak üzerinde duracağımız bir hususta dükkânlardır. Günümüzde hanın içinde bulunan zücaciye, baharat, kap kakak gibi ürünlerin satıldığı dükkânlar bulunmaktadır. Bu dükkânların kullanım amacına yönelik olarak bazı bölümlerde değiştirildiğini ve özgün dokusunun bozulduğunu görmekteyiz. Özellikle avlu revaklarına bakan kapı, pencere kemerleri bazı dükkânlarda kapatılmış ve boyanmış, iç kısımlarda ise tonozları kapatacak şekilde asma tavan yapılarak değişikliklere gidilmiştir. Bizim görüşümüzce yapının tarihi dokusunu daha iyi yansıtmak için bu dükkânların daha iyi kontrol altına alınması hatta hanın içinde bulunan dükkânların yerine daha butik dükkânlar bulundurarak turistik amaçlı kullanılması daha iyi olacaktır.

3.6.Çukur Han

Çizim: 23-25

Fotoğraf: 148-171

Yapının Banisi: Şeyhülislamlık görevinde de bulunan Ankaravi Mehmet Emin Efendi

Yapılış Tarihi: İlk Yapım:1685, Onarım tarihi 2007- 2010

İnceleme Tarihi: Mart 2018, Nisan 2018

Yeri ve Konumu

Çukur Han, Atpazarı semtinde eskiden Hanlar Bölgesi olarak adlandırılan bölgede, Ankara Kalesi'nin güneyindeki giriş kapısının önünde bulunan bugünkü Gözcü Sokakta yer almaktadır (Fotoğraf 148). Han Çengel Han'ın batısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Çukur Han ismi muhtemelen yapının inşa edildiği araziden dolayı söylemiş olmalıdır. İstanbul ve Kütahya'da da Çukur Han isminde hanlar bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde konaklama ve ticari amaçlı kullanılan yapı, uzun yıllar önemini korumuş fakat Ankara'daki sof ticaretinde yaşanan gerilemeye bağlı olarak önemini yitirmiştir. Günümüzde Vakıflar tarafından 2006 yılında Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı bünyesindeki Çengel Han AŞ'ye kiralanarak restore edilmiş ve büyük oranda özgün kimliğine tekrar kavuşturulmuştur. Günümüzde halen Çengel Han ve Safran Han ile birlikte Koç Holding tarafından günümüzde otel olarak işletilmektedir.

Malzeme ve Teknik

Çukur Han plan bakımından klasik dönem Osmanlı şehir hanları özelliklerini yansıtsa da malzeme ve teknik açıdan ayrılmaktadır. Han ahşap karkas olarak inşa edilmiştir. Beden duvarlarında ahşap hatıllı sıralı moloz taş uygulaması görülmektedir. Kuzeyde girişin olduğu bölümde eskiden dükkânların bulunduğu alt kısım günümüzde tamamen ahşap camekânlar ile kaplanmıştır (Fotoğraf 149). Ortada girişin olduğu bölüm ise eyvan biçimindedir (Fotoğraf 150). Burada taştan basık kemerli bir kapıdan avluya geçilmektedir. Üst tarafta ise sadece bu kısımda ahşap hatıllar arasında tuğla kullanılmıştır. Bu kısımlar restorasyon sırasında modern malzemeye yenilenmiştir. Diğer kısımlarda ise yapı tamamen moloz taş arasında ahşap hatıllıdır. Günümüzde doğu ve güney kısımlarda dış duvarlarda üst katın olduğu kısımların

üzeri açık pembe tonlarında bir renge boyanmıştır. Yapının batı kısmındaki bazı kısımları kesme taşlarla yenilenmiştir (Fotoğraf 151). Buradaki kemerli kapı ve pencere tamamen taştan yapılmıştır (Fotoğraf 152). Bu örneğin dışında duvarlarda görülen bütün pencereler ahşap çerçevelidir ve ahşap pencere kanatları bulunmaktadır (Fotoğraf 153). Kuzeydeki pencereler haricinde diğer pencerelerde ise metal kafesler vardır (Fotoğraf 154). Genel olarak yapının beden duvarları restorasyondan önceki hali korunarak onarılmıştır.

Yapının iç kısmında avlu revak uygulaması bulunmasına rağmen malzeme ve teknik bakımından diğer hanlardan ayrılmaktadır. Kuzeydeki kapıdan avluya girdiğimizde ortada bir havuz bulunmaktadır. Havuz restorasyon sırasında eklenmiştir ve modern malzeme kullanılarak yapılmıştır (Fotoğraf 155). Avluda doğuda ve batıda alt ve üst katlarda ahşap direkli revaklar yer almaktadır. Güneyde tarafındaki üst kat revakı da ahşap direklidir. Üst kat revaklarında ahşap korkuluklar vardır. Revakların üzeri tamamen modern malzemeden ahşapla kaplanmıştır (Fotoğraf 156).

İç kısımda alt katta ve üst katta avluyu çevreleyen duvarlar tamamen ahşap hatıllar arasında tuğla örgüyle yapılmıştır. Tuğla örgünün arasında ahşap destekler dekoratif olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 157). Alt ve üst katlarda avluya bakan kapı ve pencerelerin tamamı ahşaptır. Alt kattaki pencerelerin ahşap kanatları vardır ve metal kafesler bulunmaktadır. Üst kat revaklarında ahşap korkuluklar vardır. Yapının eski fotoğraflarına baktığımızda bu kısımları nerdeyse tamamen yenilendiğini görmekteyiz.

Avlu etrafında sıralanan alt ve üst katlardaki odalara baktığımızda ise tamamen yenilendiğini görmekteyiz. Odalarda iç kısımda kalan duvarların bir kısmı alçı ile sıvanıp boyanmış, bazı bölümler ise özgün halinde bırakılmıştır (Fotoğraf 158). Dış kısımdaki duvarlar ise dekoratif amaçlı olarak taş ve ahşap hatıl görünümünde tasarlanmıştır. Odaların zemini ahşap parkedir ve üst kısımlarına modern bir tavan yapılmıştır. Günümüzde otel olarak kullanılmasından dolayı odalara restorasyon sırasında modern banyo ve tuvalet eklenmiştir.

Hanın zemininin ve merdivenlerin ise tamamen taştan yapıldığını görmekteyiz (Fotoğraf 159).

Üst kısımda kapalı kısımların üst örtüsü restorasyondan önce kiremit kırma çatı iken sonrasında modern malzeme kullanılarak yeniden bir çatı yapılmıştır. İç kısımdaki üzeri açık orta avlu ise restorasyon sırasında çelik konstrüksiyon+cam çatı örtü sistemi yapılmıştır (Fotoğraf 160). Avlunun üst örtüsü iç kısımdan çelik direklerle taşınmaktadır.

Çukur Han, yanında bulunan Çengel Han ya da Kurşunlu Han gibi yapılara kıyasla özgün özelliğini büyük oranda yitirmiştir.

Plan ve Plan Elemanları

Hanın restorasyonla birlikte, kullanım amacına yönelik olarak ta tasarım ve eklenen bölümlerle bazı değişimlere uğradığını görmekteyiz. Plan bakımından baktığımızda klasik han şemasında dikdörtgen planlı üzeri açık bir avlulu, iki katlı, avlunun etrafında odaların sıralandığı bir şema sergilemektedir (Çizim: 23-25). Bu yapı da bölgenin arazisinin eğiminden dolayı çevresindeki diğer hanlar gibi bir bodrum katıyla güneyden üç katlı olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 161).

Yapının kuzeyinde giriş eyvanının iki yanında farklı tarzda tasarlanmış camekânla kapalı birimler sıralanmıştır (Fotoğraf 162). Kuzeyde eyvan şeklindeki girişten merdivenle inilerek zemin kattaki avluya geçilmektedir. Avlu etrafında alt katta revaklar ve odalar sıralanmaktadır. Avluda görülen ahşap revak uygulaması diğer hanlarda görülmeeyen farklı bir tasarım olarak karşımıza çıkar (Fotoğraf 163). Ayrıca avlunun tam ortasında dekoratif amaçlı bir havuz yer almaktadır. Havuzun bulunduğu yerde eskiden bir çeşme olduğu bilinmektedir. Restorasyonla birlikte çeşme kaldırılarak havuz yapılmıştır. Havuz uygulaması yapıya özgü olarak Çukur Hanı diğer hanlara göre farklı kılmaktadır. Avlunun kuzeyindeki girişin olduğu bölümde revak uygulaması görülmemektedir. Zemin katın kuzey ve güney cephesinde revak uygulamasına gidilmemiştir. Bu cephelerin tam ortasında giriş kapısı ve karşısında bodrum kata inen merdivenli bir bölüm açık bırakılmış, diğer kısımda revaklar kapatılarak oda haline getirilmiştir (Fotoğraf 164). Doğuda ve batı kısımlarda revaklar bulunmaktadır. Avlunun batı tarafındaki odaların arasında bulunan dar bir koridorla batı cephesine açılan bir kapı bulunmaktadır. Zemin katın planında yapının kullanım amacına yönelik olarak oldukça fazla oynama yapılmıştır (Fotoğraf 165). Avlunun kuzey tarafında bulunan kapalı mekanlar bugün resepsiyon, servis mekânları, kiler, depo, tuvalet gibi bölümlere ayrılmıştır ve otel çalışanları tarafından kullanılmaktadır. Kuzeydeki girişin solunda bulunan resepsiyon bölümünden girişte bulunan camekanlı bölümlere geçişi sağlayan bir açıklık bulunur. Avluda bulunan diğer kapalı bölümler ise çeşitli tasarımlarla değiştirilerek oda olarak kullanılmaktadır. Odaların avluya bakan birer kapı ve penceresi bulunmaktadır. Güneyde bulunan odalarda ise dış cepheye açılan pencereler izlenmektedir.

Avlunun güney cephesinin ortasında bulunan bir mahalden merdivenle bodrum kata iniş sağlamaktadır. Merdivenin üstünde kalan kısım ise köşk şeklinde tasarlanmış, günümüzde

dinlenme mekanı gibi kullanılmaktadır (Fotoğraf 166). Merdivenden alta indiğimizde küçük bir koridorla diğer bölümlere geçiş sağlanmak için bir kapı bulunmaktadır. Bu koridorun iki yanında da dikdörtgen şeklinde odalar sıralanmıştır. Koridorun sağında üç solunda ise ikişer oda bulunmaktadır. Bodrum katın doğusunda Çengel Han ile bağlantı olarak sonradan eklenmiş bölüme geçişi sağlayan bir kapı vardır.

Alt katın kuzeydoğu köşesinde bulunan bir merdivenle üst kata çıkış sağlanır. Üst katta ise doğu, batı ve güneyden revaklar bulunmaktadır. Ahşap direkli revakları olduğu bölümdeki tüm kapalı mekânlar günümüzde otel odası olarak kullanılmaktadır. Dikdörtgen planlı odalar zemin katta bulunan odalara göre daha farklı tasarlanmıştır. İç kısımlara kullanım amacına yönelik olarak tuvalet ve banyo bölümleri eklenmiştir. Odaların revaka açılan birer giriş kapısı ve dış cephelere bakan pencereleri bulunmaktadır. Üst katın kuzeyinde bulunan bölüm ise alt katta olduğu gibi revak uygulamasına gidilmeyerek kapalı tutulmuştur. Bu bölümler otel müdürü ve otel yönetiminin bulunduğu birer mekân haline getirilmiştir.

Kuzey bölümü hem üst katta hem de alt katta restorasyon sırasında yapılan eklemelerle özgün planından farklılaştırılarak en çok değişime uğrayan bölüm olmuştur.

Yapının üst örtüsü eski fotoğraflardan edindiğimiz bilgiye göre açılmış. Günümüzde ise cam tavan ile örtülüdür. Aynı özelliği Çengel Han ve Kurşunlu Handa da görmekteyiz. Kapalı kısımların bulunduğu üst örtü ise içten düz tavanlı dıştan ise kırma çatılıdır.

Cepheler

Büyük oranda değişime uğramış olan hanın cephelerinde dikkat çeken en önemli ayrıntı kullanılan ahşap malzemedir. Genel olarak yapıların cephelerinde görülen taş ve tuğla duvar örgüsü Çukur Handa ahşap karkas olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuzey cephesi; giriş kapısının bulunduğu bu cephenin alt katında camekânla kapatılmış ahşap bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler ikinci katta ise tuğla duvar örgüsünün aralarında ahşap hatıllar görülmektedir. Alt kısımdaki ahşap bölümle, üstteki ahşap ve tuğla örgüsü cepheyi iki bölüme ayırmaktadır. Bu kısımlar tamamen yenilenmiştir. Giriş cephenin tam ortasında bulunmaktadır. Eyvan biçimindeki girişten bir merdivenle kapıya inilir. Kapı basık kemerlidir ve taştan sade bir tasarıma sahiptir. Cephenin üst kısmında on iki adet ahşap söveli dikdörtgen pencere bulunur. Cephe restorasyon sırasında modern bir görünüm kazandırılmıştır (Fotoğraf 167).

Batı cephesi; arazi eğiminden dolayı kademeli bir şekilde güneye doğru inmektedir. Onarım restorasyon sırasında pek fazla değişime uğramamıştır. Cephede taş duvar örgüsü arasında ahşap hatıllar görülür. Bu cephenin alt kısmında yarım daire kemerli taş bir kapı bulunmaktadır (Fotoğraf 168). Hemen yanında ise kapıya göre daha süslü basık kemer formunda bir pencere bulunmaktadır. Diğer pencerelere göre farklı bir tasarıma sahip bu pencerenin restorasyon sırasında yeniden onarılmış olması gerekmektedir. Pencerenin hemen yanında ise yapının genelinde gördüğümüz dikdörtgen bir pencere vardır. Cephenin üst katında ise günümüz koşullarına göre yapılmış on adet ahşap söveli pencere bulunmaktadır. Üst kat pencereleri dikdörtgen şekildedir sadece bir tanesi diğerlerine göre daha büyük tasarlanmıştır. Bu cephe farklı pencere tasarımlarıyla dikkat çekmektedir.

Güney cephesi; yapının güney cephesinde cephelerin genelinde görülen ahşap karkas düzen devam etmektedir (Fotoğraf 169). Bodrum katıyla üç katlı olarak tasarlanan cephenin alt kısmında beş adet kapı bulunmaktadır. Alt katın bir kısmı restorasyonda eklenen modern malzemeden yapılmış bir bölümle kapatılmıştır. Kapılar dikdörtgen ahşap sövelidir, hemen yanlarında da çok küçük birer kare pencere açıklıkları vardır (Fotoğraf 170). Bu bölümün üst kısmında ise zemin kat odalarına açılan on adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Hemen üstünde on iki adet üst katoda penceresi yer alır. Üst kat yapının alt kısmından farklı olarak boyanmıştır. Genel görünümüne baktığımızda güney cephesi sade tutulmuştur.

Doğu cephesi; han doğu cephesinde Çengel Han ile hemen bitişik olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf 171). Arada kalan çok dar bir bölüm restorasyon sırasında eklenen bir mekanla alt kısımda Çengel Hanın kuzeybatısı ile birleştirilerek kapatılmıştır. Cepheye içten baktığımızda diğer cephelerde görülen ahşap karkas düzen devam etmektedir. Altta batı cephesindekiyle aynı tasarıma sahip taştan yarım daire kemer formu bir kapı bulunmaktadır. Kapı kemerinin üst kısmı tuğla kullanılarak hareketlendirmiştir. Cephenin üst kısmında ise yukarıdaki üst kat odalarının pencereleri bulunmaktadır.

Süsleme

1950 yılında geçirdiği yangınla büyük oranda tahrip olmuştur. Şuan ise “Divan Çukur Han” adı ile butik otel olarak işletilen han, 2007-2010 yıllarında yapılan restorasyonla bugünkü halini almıştır.

Süsleme açısından oldukça sade bir görünüme sahiptir. Öncelikle cephelerini incelediğimizde tuğla işçiliğin ve ahşap hatılların hareketlilik sağladığını görüyoruz.

Tuğlaların birbirlerine çapraz gelecek şekilde dizilimiyle oluşturulan bir görünüm vardır. Cephelerdeki pencere düzenleri günümüz koşullarına göre yapıldığı için ahşap çerçeveli, metal malzemedan korkulukları vardır.

Bütün cephelerde aynı düzeni görmekteyiz. Yalnızca batı cephesinde kapı ve pencere kenarlarındaki taş diziliminin özgünlüğü cepheye ayrı bir hava katmaktadır.

Hanın içine girdiğimizde de aynı düzen ile karşılaşmaktayız. Duvarlarda yine tuğla dizilimi ve ahşap hatıllar haricinde bir hareketlilik yoktur. Odalarda ise beden duvarlarında özgünlük korunmuş ve sade bırakılmıştır. Avlunun ortasında bulunan dekoratif amaçlı yapılan havuz ise iç kısma hareketlilik kazandırmıştır.

Çukur Han diğer hanlara göre daha fazla değişikliğe uğradığından özgün halinde nasıl bir süsleme olduğu hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Fakat günümüzde yapıda görülen süslemelerin restorasyon sırasında yapıldığını söyleyebiliriz.

Tarihlendirme

Plan bakımından Klasik Osmanlı Dönemi hanlarında olduğu gibi ortasında dikdörtgen biçimli üzeri açık avlusu bulunan iki katlı bir yapıdır. Han plan bakımından klasik şemayı yansıtısa da malzeme, teknik ve üslup bakımından 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edilen Çengel Han, Kurşunlu Han gibi yapılardan ayrılmaktadır. Bu nedenle Hanı daha sonraki yüzyıllara tarihlendirmek mümkündür.

Çukur Han'ın yapım tarihi ile ilgili bir kitabesi bulunmamaktadır. Yapı kaynaklarda 17.-18. yüzyıllara tarihlenmektedir. Ankara'da ticaretin en yoğun olduğu bu yüzyıllarda yapılan diğer önemli ticaret yapılarından da hareketle yapının bu yüzyıllarda inşa edilmiş olması ihtimali yüksektir. Yapının 1865 yılında Şeyhülislamlık görevinde bulunan Ankaravi Mehmet Emin Efendi tarafından vakfedildiği de bilinmektedir. Ayrıca 1791 ve 1801 yıllarında onarımlar geçirdiği ve bu tarihte icara verildiği kayıtlarda geçmektedir (İŞCEN, 1992,13.).

Çukur Han'ın tarihi hakkında kesin olarak bir bilgi bulunmamaktadır fakat bu yapının 17.yüzyılda inşa edilmiş olma ihtimali yüksektir. Plan bakımından Ankara'da bulunan Osmanlı hanlarıyla aynı özelliklere sahip olmasına rağmen bu yapı 16. yüzyılda inşa edildiği bilinen hanlara göre bazı farklılıklar göstermektedir. Yapının cephesinde bulunan ahşap hatılların ve bazı özelliklerin 16. yüzyılda inşa edilen Çengel Han gibi diğer yapılarda

olmadığını bu yüzden daha geç yapıldığını düşünüyorum. Bu değişikliklerin kayıtlarda geçen 18. Yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarındaki onarımlarda yapılmış olabilme ihtimali de vardır. Fakat restorasyon raporlarına göre de ahşap hatıllı sıralı moloz, ahşap karkas, tuğla dolgu, doğrudan ahşap taşıyıcı olarak belirlenmesi, kat döşeme ve tavanlarının ahşap olması bu yapının daha geç dönem teknoloji ve malzemesiyle yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Çukur Han'ın 1950 yılındaki yangında zarar gördüğü ve yenilendiği bilinmektedir (ÖNEY,1971, 139.). Bu tarihten sonra çeşitli amaçlarla kullanılan yapı, 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde Çengel Han A.Ş. tarafından restore edilemeye başlanmış ve 2010 yılında tamamlanarak günümüzdeki halini almıştır.

Değerlendirme

Çukur Han, Atpazarında bulunan hanlar arasında tarihi han dokusunu yansıtsa da geçirdiği restorasyonla büyük oranda değişime uğramış bir yapı olarak karşımıza çıkar. Yapının özgün özelliklerini değerlendirdiğimizde Bedesten, Çengel Han, Zafran Hanı gibi 15.ve 16. yüzyıllarda inşa edilmiş olan klasik hanlardan ayrıldığını rahatlıkla izlemekteyiz. Bu hanlarda kullanılan taş kagir malzeme, Çukur Han'da yerini ahşap karkas malzemeye bırakmıştır. Kullanılan yapı malzemesinde görülen değişim yapının planında da bazı kısımlarda kendini göstermektedir. Plan bakımından iç kısımlarda genel anlamda diğer hanlarla pek fazla ayrılmasa da tasarım bakımından farklılıklar görülür. Klasik düzendeki revaklı, açık avlulu, çift katlı plan şeması değişmeyen yapı revak düzeninde, mekanların diziliminde, avlu ve kapalı mekanlar arasındaki düzende farklılıklar göstermektedir. Ayrıca 15. ve 16. yüzyıllarda görülen klasik dönem hanlarının plan şemasındaki netlik, bu yapıda izlenmemektedir.

Ankara'da 15. yüzyıldan başlayarak, 16. yüzyıl ve 17. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yoğun ticaretin önemli ticaret yapılarının inşa edilmesinde en büyük etken olarak kabul edebiliriz. Bu gelişimin en büyük sebebi ise şüphesiz bölgenin en önemli ticaret faaliyeti olan sof üretimidir. Daha sonraki yıllarda Sof üretiminin önemini kaybetmesi ile birlikte Ankara'nın ekonomik açıdan zayıflamaya başlaması ticaret yapılarına da yansımaktadır. Çukur Hana baktığımızda bu değişimi görmemiz mümkündür. Handa görülen malzeme ve plan bakımındaki değişimler 17.-18. yüzyıllarda yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Daha sonraki yüzyıllarda da han çeşitli onarım ve eklemelerle kullanılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi başlarında çevredeki diğer hanlarla birlikte cezaevi olarak

kullanılmış, daha sonra ise uzun yıllar tiftik, yün, hububat, kuruyemiş, sebze, vb. ürünlerin satıldığı birçok dükkâna ev sahipliği yaptı. 1950 yılında bir yangın geçirdi ve belli oranlarda tahrip oldu (TUNÇER, 2014, 19.). 2006 yılında Çengel Han A.Ş. tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden restore edilme karşılığında belli bir süreliğine kiralandı. 2007 yılında başlayan restorasyon 2010 yılında tamamlandı. Han, 2011 yılında butik otel olarak hizmete açıldı. Günümüzde de “Divan Çukur Han” adı ile butik otel olarak işletilmektedir.

Çukur Han tam anlamıyla özgün özelliklerini yansıtmamasına rağmen, büyük yatırımlarla restore edilip yeniden işlev kazanmasından dolayı çevresinde bulunan bazı hanlara göre daha şanslı olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle hiç değilse belirli bir döneme ait veriler kısmen de olsa yaşatılabilmektedir.

3.7. Pilavoğlu Han

Çizim: 26-27

Fotoğraf:172-192

Yapının Banisi: Yaptıranı bilinmemektedir.

Yapılış Tarihi:17. Yüzyıl Sonları veya 18. Yüzyıl

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Mayıs 2018

Yeri ve Konumu

Pilavoğlu Hanı, Ankara Kalesinin hemen önünde yer alan Atpazarı, Hanlar Bölgesi'nde Çengel Han'ın doğusunda kalan bugün ki Koyunpazarı Sokaktadır (Fotoğraf 172). Çengel Han'ın doğusunda bulunan ana giriş kapısının karşısında Pilavoğlu Hanı'nın batısındaki girişi yer almaktadır. Han kendine özgü bir tasarımla dikkat çekmektedir.

Yapı eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Büyük oranda özgün han dokusunu kaybetmesine rağmen plan bakımından klasik han şemasını yansıttığını söyleyebiliriz. Han alt ve üst katlarda bulunan avlu etrafında sıralanan dükkanların ve bazı bölümlere eklenen avlu revaklarının tasarımı farklıdır. Yapıyı rahatlıkla Ankara'daki geç dönemde yapılan hanlar arasında değerlendirebiliriz. Çünkü gerek kullanılan malzeme gerekse han şeması bizde geç dönem yapıların özelliklerini yansıtmaktadır.

Malzeme ve Teknik

Pilavoğlu Han, yapı malzemesi moloz taş, tuğla ve ahşap kullanılarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 173). Bu yapıda diğer hanlara göre ahşap malzeme daha fazla kullanılmıştır. Batıdaki giriş cephesinin olduğu kısma sonradan eklenen mekanlarda taş duvar ve kiremit çatı kullanılmıştır. Hanın doğusuna da basit bir kapıyla giriş sağlanmaktadır (Fotoğraf 174). Hana bu kısımdan büyük ahşap bir kapı ile girilmektedir. Bu mekanların ve giriş kapısının üstü ahşap konsollarla taşınan bir sundurma ile kapatılmıştır (Fotoğraf 175). Batı cephesindeki kapıdan girdiğimizde bu bölümün tamamen moloz taş arasında ahşap hatıllarla örülü olduğunu görmekteyiz. Tavanı ise ahşap kirişlidir (Fotoğraf 176).

Avlu içine geldiğimizde ise alt kat beden duvarlarında yine ahşap hatıllı moloz taş duvar örgüsü, üst kat beden duvarlarında ise ahşap hatıllı tuğla örgünün olduğu görülmektedir. Avlunun etrafında daha öncesinde revak olduğu düşünülen bölümler ahşap malzeme ile kaplanarak günümüzdeki halini almıştır (Fotoğraf 177). Bu bölümler şu an da dükkân olarak kullanılmaktadır. Avlunun doğu kısmındaki cephe ise üzeri sıvanmış düz duvar şeklinde bırakılmıştır (Fotoğraf 178). Bu kısımlardaki dükkanların kapılarında ve üst kattaki odaların pencerelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Girişin sağında alttaki bodrum katına inişi ve üst kata çıkışı sağlayan taş bir merdiven bulunmaktadır (Fotoğraf 179). Kuzey cephesinde ahşap direkli revak bulunur (Fotoğraf 180). Buraya sonradan yapılmış metal bir merdivenle avludan çıkış sağlanır. Yapıda alt ve üst kattaki mekanlar günümüzde çok fazla değişime uğramıştır. Üst kattaki mekanlar ve tavanları modern malzemeler ile onarım görmüştür. Yapının üst örtüsü ise tamamen kiremit çatı ile kapatılmıştır.

Doğu da bulunan giriş bölümü ise batıdaki bölüme göre daha yenilenmiş durumdadır. Buradaki duvarlar sıvanmış ve üzerleri boyanarak taş duvar örgüsü kapatılmıştır. Batıdaki giriş gibi bu bölümün de üst örtüsü ahşap kirişlidir (Fotoğraf 181).

Dış cephelerde de birinci kat seviyesinde ahşap hatıllı moloz taş duvar örgüsü, ikinci katlarda ise ahşap hatıllı tuğla duvar örgüsü görülür. Doğu ve güney cephesi beton harçla sıvanmış ve üzerleri alçıyla kaplanmıştır. Sıvaların döküldüğü kısımlarda alttaki taş ve tuğla duvar örgüsünü görmekteyiz (Fotoğraf 182).

Plan ve Plan Elemanları

Pilavoğlu Han, Klasik Osmanlı han şemasında kare planlı, açık avlulu bir plana sahiptir (Çizim 26-27). Han plan bakımından oldukça değişime uğramıştır. Özellikle avlu ve katlarda bu değişimi görmekteyiz. Han iki katlı olmasına rağmen arazinin eğiminden dolayı güney ve güneydoğu cephesinden üç katlıdır. Bu bölümler günümüzde dükkân ve depo olarak kullanılmaktadır.

Yapıya batıdaki ana kapıdan uzun koridor şeklinde bir bölümle üzeri açık orta avluya geçilir (Fotoğraf 183). Avludan doğu kapısına aynı şekilde bir koridorla geçilmektedir. Bu bölümlerin sağında ve solunda dükkanlar bulunmaktadır (Fotoğraf 184). Kare planlı dükkanların üst örtüleri düz tavan ile örtülmüştür. Dükkanların giriş kapılarının yanında avluya bakan pencereleri bulunmaktadır. Avluya girdiğimizde alt katta etrafı tamamen kapalı dükkanlar bulunmaktadır (Fotoğraf 185). Yalnızca kuzeybatı bölümünde eyvan şeklinde bir

açıklık yer almaktadır. Bu açıklığın içinde de dükkanlar bulunur. Alt kattaki dükkanların da üst örtüsü düz tavan şeklindedir. Dükkanların pencereleri avluya açılmaktadır.

Batıdaki avluya giriş koridorunun sağından bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat günümüzde kuzeyden ahşap bir revakla önü açık, diğer bölümler ise kapatılarak mekanların önü koridor şeklinde tasarlanmıştır. Kuzeydeki açık olan revaklı bölüme avlunun içinden sonradan yapılmış demir bir merdiven ile çıkış sağlanmaktadır. İkinci katın güneyinde ve batısında bulunan mekanlar ise el sanatları atölyesi ve konaklama amaçlı odalar olarak kullanılmaktadır. Bu bölümdeki dükkanların da üzeri düz tavan şeklindedir (Fotoğraf 186).

Avlunun güney tarafında eğimden dolayı bulunan bodrum kata inen bir merdiven bulunmaktadır. Zemin kat olarak değerlendirilen bu bölüm sadece yapının güney tarafında yer alır. Burada depo şeklinde kullanılan mekanlar yer alır (Fotoğraf 187). Güney cephesinin dışında bulunan mekanlara bu bölümden geçiş yoktur. Günümüzde buralar depo olarak kullanılmaktadır.

Cepheler

İki katlı planda yapılan Pilavoğlu Han, diğer hanlara göre daha farklı bir görünüme sahiptir. Hem dış cephelerde hem de iç avlu da yoğun olarak kullanılan ahşap malzeme dikkat çekmektedir.

Giriş kapısının bulunduğu batı cephesi, alt katta moloz taş üst katta ise tuğla duvar örgüsüne sahiptir. Giriş kapısının sağ tarafında yer alan iki dükkânın yapı ile aynı tarihlerde yapılmış olduğu düşünmekteyiz (Fotoğraf 188). Dükkânların da beden duvarları hanın kapısı ile aynı dönem özellikleri göstermektedir. Taş malzeme kullanılarak yapılan bölümlerin kemerli giriş kapısı ve yarım daire kemer formunda pencereler bulunmaktadır (Fotoğraf 189). Bu bölümler yapı ile aynı tarihte yapılmış olabileceği gibi aynı dönemlerde sonradan eklenmiş bölümlerde olabilir. Günümüzde bu dükkanlardan birisi eski malzemelerin satıldığı küçük bir işletme olarak kullanılırken diğer bölümde kafe olarak kullanılmaktadır. Girişin sol tarafındaki dükkân ise yapıya sonradan eklenmiş günümüz özelliklerine göre yapılmıştır. Bu dükkânın kapısı bugün kepenkle kapatılmış durumdadır. Bu dükkanların üzeri ve giriş kapısının üstü kiremit çatılı bir üst örtüyle kapatılmıştır. Kapı basık kemerli taş malzemeden yapılmıştır. Kemerin hemen üzerinde kitabe boşluğu yer alır fakat kitabe bulunmamaktadır. Bunun hemen üzerinde ise sivri kemerli bir alınlık vardır. Bu kısım eklemelerle özgün özelliğini kaybetmiştir. Cephenin giriş kapısının üst kısmı ana duvardan öne çekilerek çıkma

şeklinde yapılmıştır ve iki penceresi bulunur. Buranın solunda iki sağında ise bir pencere yer alır.

Güney cepheye geldiğimizde ise burada farklı bir uygulama görmekteyiz. Bu cephe oldukça yalındır. Alt katta günümüzde depo olarak kullanılan girişleri kepenkle kapatılmış on dükkân bulunmaktadır. Dükkanların üzerinde ahşap kat silmeleriyle üst kat belli olmaktadır. Burada ise üst kattaki dükkanlardan birkaçının küçük ölçekli metal kafesli pencereleri bulunmaktadır. En üst katta ise odalara açılan ahşap pencere sırası görülür (Fotoğraf 190).

Doğu cephesi; hanın diğer giriş kapısının bulunduğu cephedir. Bu kısımda da en alt kat katın dükkân olarak kullanıldığını görmekteyiz. Girişin bulunduğu katta kapının sağ tarafında bir dükkân, sol tarafında ise bir mekân bulunmaktadır. Kot farkından dolayı bu mekâna dıştan merdivenle çıkılan bir girişi vardır. En üst katta yine dükkân ve odalara açılan büyük ve küçük boyutta pencereler yer alır. Giriş kapısının üzeri üçgen alınlık şeklinde kiremit çatı ile örtülüdür (Fotoğraf 191).

Kuzey cephesinde yapıya bitişik olarak inşa edilen etrafında dükkanların olduğu bir mekân yer almaktadır. Bu nedenle kuzey cephesi günümüzde kapalı durumdadır. Bugün hanın olduğu bölgede bulunan kişilerden edindiğimiz bilgilere göre bu cephenin eskiden açık olduğunu şu an yapıya birleşik olarak yer alan bölümün ise bu kısım yıkıldıktan sonra eklendiğini söylemektedirler. Kuzey cephesinin yapıya bitişik olduğu kısma içten baktığımızda ise üst kısımlarda pencere çerçevelerinin bulunduğu ama içlerinin daha sonra doldurularak kapatılıp duvar haline getirildiğini gösteren izlere rastlanmaktadır. Bu da bize yapının bu bölümünün daha önce var olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

Süsleme

Pilavoğlu Han yapıldığı dönem özellikleri açısından Klasik Osmanlı hanlarından ayrılmaktadır. Yapım tekniği ve kullanılan malzemeler açısından farklılık gösteren han cephe görünümü açısından da farklı özelliklere sahiptir. Kurşunlu Handa ya da Çengel Han da olduğu gibi cephelerde taş ve tuğla uygulamaları göremediğimiz bu han da yoğun olarak ahşap malzemenin hareketliliği dikkat çekmektedir. Sade bir şekilde yapılan hanın cephe duvarlarında herhangi bir süsleme formuyla karşılaşmamaktayız.

Giriş cephesinde yer alan kafenin duvarlarının günümüz koşullarına göre boyanması eski görünümde olan hana hareketlilik getirmiştir. Giriş kapısının üzerinde bulunan kitabe boşluğu ise günümüzde süsleme detayı gibi görülse de üzeri boş bırakıldığı için süsleme

formu olarak değerlendiremiyoruz (Fotoğraf 192). Dış cephelerde gördüğümüz sadelik iç cephelerde de devam etmektedir. Ahşap kaplamanın yoğun olduğu cephelerde herhangi bir işleme formu görülmeyen kapı ve pencerelerin de sade tutulduğu dikkat çekmektedir.

Tarihlendirme

Pilavoğlu Han'ın, inşa tarihi ile ilgili bir kitabe yer almamaktadır. Handa günümüze kadar herhangi bir restorasyon çalışması gerçekleşmemiştir. Fakat kullanım amacına yönelik olarak değişikliklere uğramış ve özgün olmasını düşündüğümüz özelliklerini kaybetmiştir. Bu nedenle yapı ile ilgili kesin bir tarih vermemiz söz konusu değildir. Yalnız 15.-16. yüzyıllarda inşa edilen Çengel Han, Kurşunlu Han gibi klasik han şemasını yansıtan hanlara bakıldığında Pilavoğlu Han'ın daha farklı şekilde tasarlandığını görmekteyiz. Bu da bize hanın inşasının daha geç dönemlerde yapıldığını düşündürmektedir.

Kaynaklarda 16.-17. yüzyılda yapıldığı söylenen han, plan ve malzeme bakımından değerlendirdiğimizde 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl da yapılmış olması muhtemeldir.

Değerlendirme

Pilavoğlu Handa avlu ve etrafında katların sıralandığı klasik han şeması görülse de plan ve malzeme bakımından farklı özellikler ortaya koymaktadır. Özellikle 15. ve 16. yüzyılda yapılan Kurşunlu Han, Çengel Han ve Safran Handaki plan şemasını, kullanılan malzeme ve uygulanan tekniğin bu yapıda olmadığını görmekteyiz. Klasik Osmanlı Han şemasında görülen avlu etrafındaki revakların Pilavoğlu Handa kapatılmış olması, cephelerinde taş malzemenin yerine yoğun olarak tuğla örgü ve ahşap hatılların kullanılması geç dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı özellikleri 17. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşündüğümüz Çukur Handa da izlemekteyiz. Çukur Han cephe görünümü ve iç mekân açısından Pilavoğlu Han'a göre daha iyi durumdadır. Bu dönemlerde yapılan hanlarda ticaretin gerilemesiyle birlikte kullanılan malzeme ve yapım tekniğinin değişmeye başladığını izlemekteyiz. Yapılar han şeması görünümünde daha çok konut mimarisine benzer şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Yapıyı diğer hanlardan ayıran bazı özellikler görülmektedir. Bunlardan birisi giriş kısmının uzun bir koridor şeklinde olması ve bu bölümde karşılıklı dükkanların yer almasıdır. 15.-16. yüzyıllarda inşa edilen Kurşunlu Han, Çengel Han ve Safran Han gibi yapılarda uygulanmadığını görmekteyiz. Fakat daha geç yüzyıllarda inşa edildiği bilinen Piriç Han ve Yeni Han gibi yapılarda bunun benzeri bir uygulama ile karşılaşılmaktadır. Diğer bir özellik

ise açık avluya geldiğimizde alt katta etrafı duvarla kapatılmış dükkanların görülmesidir. Bu özelliğinde 15. ve 16. yüzyılda inşa edilen Klasik Osmanlı hanlarında olmadığını görüyoruz.

Bu özellikleri değerlendirdiğimizde yapının han olarak değil de büyük ölçekli bir konak gibi tasarlandığı ya da birden fazla sivil yapı ile birleşerek bir han halini aldığı izlenimi vermektedir. Bu bölgede yer alan 19. yüzyılda inşa edilmiş konaklarla hanın plan ve üslup bakımından benzerlikler göstermesi hem geç dönemde yapıldığını hem de tam anlamıyla bir klasik han şemasını yansıtmadığını düşündürmektedir. Fakat bu özelliklerin yapıya özgün halinden sonra eklenerek değiştirildiğini söylememizde mümkündür. Çünkü han özellikle Osmanlı döneminin sonlarından itibaren Cumhuriyet dönemi ile birlikte birçok farklı amaçla kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemlerde çıkan yangınlarda yapının özgün halinin değiştirilmesine sebep olduğu düşünülebilir.

Çevreden han ile ilgili edindiğimiz bilgilere göre çevresinde bulunan diğer Yeni Han ve Kıbrıs Han gibi yapılarla birlikte Ankara'nın köy ve kasabalarından ticaret için gelen insanların bölgedeki pazarlarda ürünlerini sattığı, hayvanları ile birlikte barınma ve konaklama için bu hanları kullandığı bilinmektedir. Han yakın döneme kadar bu özelliğini sürdürmüştür. Daha sonraki dönemlerde kullanılmamış olsa da şu an butik dükkanların, el sanatı atölyelerinin, kafelerin ve dış cephesindeki depo olarak kullanılan bölümlerle Ankara'nın tarihi mekanları arasında yerini almıştır.

3.8. Pirinç Han

Çizim: 28-29

Fotoğraf: 193-211

Yapının Banisi: Rumeli Kadı Askeri Emin Mehmet Efendi

Yapılış Tarihi: 18. Yüzyıl, Onarım: 1985

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Mayıs 2018

Yeri ve Konumu

Pirinç Han, Hanlar Bölgesi olarak adlandırılan diğer bir adıyla da “Yukarı Yüz” diye bildiğimiz alanın içinde Pirinç Sokakta yer almaktadır. Atpazarı semtinde Çengel Hanın güneyinde, Safran Hanın güneydoğusunda kalmaktadır (Fotoğraf 193).

1827 tarihinde tutulan Şer’iyye Sicillerinde adı geçen Ankara hanlarından birisidir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Çengel Hanın güneyinde yer alan bugünkü ilk Meclis İlkokulunun bulunduğu alanda yer alan Pirinç Han yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. İbrahim Hakkı Konyalı da Pirinç Hanın mescidi ile ilgili bilgi verirken Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 2/134 sayılı belgelere dayanarak Pirinç Han’ın içinde bulunan mescidin han ile birlikte yıkıldığını ve yerine okul yapıldığını belirtmektedir.(İŞCEN, 1992,9.)

Günümüzde “Pirinç Han” olarak bildiğimiz yapı, İlk Meclis İlkokulu’nun güneydoğu tarafında Pirinç Sokak üzerinde yer alır. Üç katlı, açık avlulu plan şemasında karşımıza çıkan yapı, ilk yapıldığı yıllarda han olarak kullanılmış daha sonra 1923 yılında meskene dönüştürülmüş. Uzun yıllar ev olarak kullanılan yapı, 1985 yılında restore edilerek “Pirinç Han” adında bir işletme olarak açılmıştır. Restorasyon sırasında yapılan değişikliklerle alt ve üst kat odaları antikacıların ve takıcıların kullanabileceği küçük dükkanlara çevrilerek kiraya verilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Pirinç Han’ın yapıldığı ilk özgün haliyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı hanı günümüzdeki durumuna göre değerlendireceğiz. Ankara 2 Nolu Kültür

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arşivinden ulaşabildiğimiz 1985 yılında yapılan restorasyon sırasındaki fotoğraflara göre, yapının zemin kat beden duvarlarında moloz taş malzemenin, üst kat beden duvarlarında ise tuğla malzeme arasında ahşap karkas kullanılarak yapıldığı görülmektedir (Fotoğraf 194). Yapı bu yönüyle Pilavoğlu Han, Kıbrıs Han ve Yeni Han ile benzerlik göstermektedir. Kullanılan malzeme ve yapım tekniği açısından baktığımızda Klasik Osmanlı Han şemasını yansıtmadığı için, yapının geç dönemlerde yapıldığını düşünmekteyiz.

Dış cepheler ve iç kısımlar da yoğun olarak ahşap malzeme kullanıldığı dikkat çekmektedir (Fotoğraf 195). Ana yapı malzemesinin dışında kapı, pencere, cephelerdeki kat silmelerinde ve kapalı mekanların üst örtüsünde de ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapı günümüzde tamamen yenilenmiş durumda olduğu için dış ve iç beden duvarları ve kapalı mekanlar sıva üzerine boyanmış durumdadır. Hanın üst örtüsünde ise kiremit malzeme kullanılarak çatı tekniği uygulamasına gidilmiştir.

Plan ve Plan Elemanları

Klasik Osmanlı Han planında olduğu gibi açık avlulu ve üç katlı olarak yapılan Piriç Han, yapılan restorasyon çalışmaları ile oldukça değişime uğramıştır (Çizim: 28-29). Bu değişimler sonucunda han, görünüm açısından daha çok sivil mimari örneklerini andırmaktadır.

Güney cephesinden iki kanatlı kapının açıldığı dikdörtgen planlı koridor şeklinde bir giriş ile avluya ulaşılmaktadır (Fotoğraf 196). Avluya girdiğimizde etrafını çevreleyen cephelerde revak düzenine yer verilmemiştir. Ancak restore edilmeden önceki eski fotoğraflarını incelediğimizde kuzey cephesinde avluya bakan bir balkon olduğunu görmekteyiz (Fotoğraf 197). Bu bölüm günümüzde restorasyon ile kapatılmış durumdadır. Güney, kuzey ve batı kanadının zemin katlarında avluya açılan dükkanlar bulunmaktadır (Fotoğraf 198). İkinci ve üçüncü katlarda ise iç mekanların pencereleri yer alır. Pencere düzenleri yan yana ikili düzende, zemin katta yer alan dükkanların üzerine denk gelecek şekilde yapılmıştır (Fotoğraf 199).

Avluya girdikten sonra sağ taraftan ahşap bir merdiven ile ikinci kata çıkış sağlanır (Fotoğraf 200). Bu katta ve diğer cephelerde yer alan daha önce oda olarak kullanılan bölümlerin günümüzde dükkâna çevrildiğini görüyoruz (Fotoğraf 201). Bu cepheden batı ve kuzey cephelerine de geçiş sağlanmaktadır. Cepheleri dolaşırken kat aralarındaki kot farkı

dikkat çekmektedir. Buradan da hanın bir bütün olarak değil de ayrı ayrı yapılmış üç konutun birleşiminden meydana gelmiş olabileceğini ya da arazideki eğimden dolayı katlar arasında böyle bir durumun söz konusu olabileceğini düşünüyoruz. Kat aralarındaki kot farkını kapatmak için 3-4 basamaklı küçük merdivenler yapılmış ve geçişler bu merdivenler sayesinde sağlanmıştır (Fotoğraf 202). Üçüncü kata çıkışta ahşap bir merdiven ile sağlanmaktadır. Katlardaki dükkanlar koridor boyunca sıralanmış durumdadır. Dükkanların hem dışarıya hem de içeri koridora açılan pencereleri bulunmaktadır (Fotoğraf 203). Dış cephelerde, avluya bakan cephelerde ve dükkanların koridora açılan pencereleri aynı düzende dikdörtgen planlı yapılmıştır.

Açık avlulu plandaki hanın, kapalı mekanlarının ve giriş koridorunu oluşturan dikdörtgen bölümün üst örtüsü içten düz tavan şeklindedir (Fotoğraf 204). Hanın üst örtüsü ise kiremit çatı ile örtülüdür. Çatı dış ve iç cephelerde dışarıya taşırılmış böylece cephelere saçak görünümü vermiştir.

Cepheler

Pirinç Han cephe görünümü ve yapım tekniği açısından geç dönem yapıları ile benzerlik göstermektedir.

Giriş kapısının bulunduğu güney cephesi; tamamen sıva ile kaplanmış beyaza boyanmıştır. Alt kısımda tamamen dükkanlar yer almaktadır (Fotoğraf 205). Cephenin sağ kanadında üç adet, sol kanadında giriş kapısı ve iki sıralı dükkân bulunmaktadır. Bundan dolayı giriş kapısı yapının tam ortasında değildir (Fotoğraf 206). Birinci kat seviyesinde içeride yer alan dükkanlara ait pencereler yer almaktadır. Aynı pencere düzeni ikinci katta da devam etmektedir. Cephede sağdan sola doğru devam eden bir çıkma görülür. Bu çıkmalar cephede kademeli bir görüntüye sebep olmuştur. Katlar arasındaki silmeler, ahşap çerçeveler ve çıkmalar adeta sivil mimari örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuzey cephesi; günümüzde yanındaki yapılarla bitişik durumda olduğu için göremiyoruz. Fakat restorasyon sırasında çekilmiş eski fotoğraflarından gördüğümüz kadarıyla güney cephesiyle aynı düzende yapılmıştır (Fotoğraf 207). Zemin katta boş bırakılmış dükkanlar yer alır, üst katta ise iç mekanların pencereleri görülmektedir. Yapının bulunduğu arazinin eğimli olmasından dolayı bu cep iki katlı, güney cephesi üç katlı bir görünüme sahiptir.

Batı cephesi; sokağa bakan bu cephede de diğer cephelerle tasarım bakımından benzerlik gösterir. Bu cephede sıvanarak beyaz renge boyanmıştır. Cepheye sonradan alt kısmına eklenen dükkanlar bulunmaktadır. Hanın arşivden elde edilen eski fotoğraflarında bu dükkanların olmadığını sonradan yapıldığını görüyoruz. Üst kısımlarda ise birinci ikinci katlardaki mekânlara ait altışar pencere bulunmaktadır. Bu cephe de güney cephede olduğu gibi çıkmalar görülmez (Fotoğraf 208).

Doğu cephesi; yapının bu cephesini oluşturan kapalı bölüm yanında bulunan otel ile bitişik bir vaziyette yapıldığı için Pirinç Han'a ait değildir. Cepheye avlu tarafından baktığımızda, zemin katı sağır duvar şeklinde bırakılmıştır, üst katında ise otele ait pencereler görülür (Fotoğraf 209).

Cephelerde içeride ve dışarıda aynı düzen uygulandığı görülür. Avluya bakan cephelerde de çıkmalar ve kat silmeleri bulunur.

Süsleme

Geç dönem özellikleri gösteren hanlardan biri olan Pirinç Hanın, Pilavoğlu Hanına göre dış cephelerinin ve iç mekânlarının görünümünün daha iyi olduğunu gözlemliyoruz. Fakat bu iki yapıda da klasik dönem hanlarının tasarımı ve süslemesi görülmez.

Cephelerde göze çarpan en önemli detaylar ahşap kat silmeleridir. Beden duvarları sade bırakılan yapının önemli bir süsleme formu bulunmamaktadır. Günümüzde yalnızca iki cephesini görebildiğimiz yapının her iki cephesine de aynı düzen hakimdir. Sade bırakılmış ahşap kapı kanatlarından avluya geçtiğimizde ise beden duvarlarının boyanarak sade bırakılmıştır. Dikdörtgen planlı koridordan avluya geçişte taç kapı görüntüsü vermek amacıyla kıvrımların oluşturduğu küçük bir kemer detayından avluya girilir (Fotoğraf 210). Kemerli bu geçiş hem avluya hem de giriş bölümüne ayrı bir hava katmıştır. Avlu içerisinde cephelerde yer alan ahşap çıkmaların alt kısımlarında ise yapım aşamasında yerleştirilen ahşap karkasların konsol görüntüsü oluşturması cephelere hareketlilik kazandırmıştır (Fotoğraf 211).

Katlarda ve odalarda ise ahşap malzemenin yoğun olarak kullanıldığını kapı, pencere detaylarının sade bırakıldığını görmekteyiz. Yalnızca kat aralarında geçişi sağlayan merdiven korkuluklarında işlemler olduğu görülür.

Tarihlendirme

Pirinç Han'ın yapım tarihi ile ilgili bir kitabesi bulunmamaktadır. Yapılan ilk Pirinç Han'ın yıkıldığını günümüzdeki hanın ise sonradan inşa edildiğine dair kaynaklar yer almaktadır. 17.yüzyıl sicil kayıtlarına göre Rıfat Özdemir hanın Emin Mehmet Efendi tarafından 1739 tarihinde vakfedildiği bilgisini vermektedir (İŞCEN, 1992,9.).

1827 Ankara Şer'iyye Sicilinde ise adı geçen bir han olduğu bilinmektedir. Günümüzde İlk Meclis İlkokulu'nun bulunduğu yerde olduğu ve yıkıldığı bilgileri bulunmaktadır. Nurettin Can Gülekli 'ye göre de Pirinç Han 1935 yılında belediye tarafından kamulaştırılarak yıkılmış ve yerine okul yapılmıştır (GÜLEKLİ, 1948,128.).

Hanın 18. yüzyıl yapısı olduğu yönünde bilgiler bulunan han, yapım malzemesi ve tekniği açısından incelediğimizde 15. ve 16.yüzyılda yapılan Klasik Osmanlı Han şemasını yansıtmamaktadır. Geç dönemde yapılan konut ve diğer hanlar ile benzerlik gösterdiği için bu yapının da 18. ya da 19. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünüyoruz.

Değerlendirme

Pirinç Han, avlu etrafını çevreleyen bir plan içerisinde olmasına rağmen Klasik Osmanlı Hanlarından biridir diyebilmek zordur. Gerek yapım malzemesi gerekse yapım tekniği ve görünüşü itibarıyla Geç Osmanlı yapılarına, hatta Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş konut mimarisine benzerliği söz konusudur.

Özellikle Pilavoğlu Han'da gördüğümüz plan şeması ve yapım malzemesinin bu handa da görülmesi düşüncemizi desteklemektedir. Aynı özelliklerin geç dönemde yapılan Kıbrıs Han ve Yeni Handa da olduğunu görüyoruz. Sırasıyla baktığımızda hanlardaki değişimin 17.yüzyılda yapılan Çukur Han ile başladığını ve bu hanlarla devam ettiğini görmekteyiz.

Dış cephelere baktığımızda taş bir görünümün olmadığını, aksine ahşap malzemenin yoğun olarak kullanıldığını, sivil mimari örneklerinde gördüğümüz çıkmaların bu yapıda da olduğunu görüyoruz.

Avluya geldiğimizde ise avlu-revak uygulamasının olmadığını, avlu etrafındaki cephelerde dükkanların ve pencerelerin yer aldığını görmekteyiz. Restorasyon öncesi yıllara ait eski fotoğraflardan birinde kuzey cephesinin avluya bakan kısmında bir balkon ve burada yaşayan insanlara ait eşyaların olduğunu görüyoruz. Bu da yapının han olarak ya da sivil yapı olarak da kullanılmış olabileceğini gösterir. Günümüzde bu bölüm kapatılmış durumdadır.

Cephelere avlu içerisinden baktığımızda kat silmelerin aynı hızda devam etmediğini ve cephelerin birbiri ile aynı doğrultuda yapılmadığını görüyoruz. Bu farklılıktan dolayı hanın bir bütün halinde yapılmayıp avlu etrafında birden fazla yapının birleşmesinden meydana gelmiş olabileceğini ihtimalini göstermektedir.

Hanın yapıldığı yıllara dair ticaret hayatı ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşamamaktadır fakat diğer hanlarda olduğu gibi bu yapının da Ankara'ya çevre köy ve kasabalardan ticaret amacıyla gelen insanlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. 1923 yılından sonra konut mimarisine uygun biçimde değiştirilmesiyle uzun yıllar ev olarak kullanılmış.1985 yılında restore edilen yapı günümüzdeki son halini almış ve "Pirinç Han" adı ile işletme olarak kullanılmaya devam etmektedir.

3.9.Yeni Han

Çizim: 30

Fotoğraf: 212- 225

Yapının Banisi: Yaptıranı bilinmiyor

Yapılış Tarihi:18 sonu, 19.Yüzyıl

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Mayıs 2018

Yeri ve Konumu

Yeni Han, Atpazarı semtindeki Hanlar Bölgesi olarak adlandırılan alanda, Pilavoğlu Hanın güneyinde Sefa Sokakta, Kıbrıs Han ile yan yana bulunmaktadır (Fotoğraf 212). Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1989 yılında koruma altına almak amacıyla tescillenmiştir. Yapım tarihi ile ilgili kesin bilgilere ulaşılmamaktadır fakat geç dönemde inşa edilen Osmanlı hanlarından olduğu tahmin edilmektedir.

Günümüzde oldukça harap durumda olan han, geçirdiği yangın ve tahribatlardan sonra han dokusunu neredeyse tamamen yitirmiştir. Yapım tekniği, kullanılan malzeme açısından geç dönem yapıları olan Kıbrıs Han, Pilavoğlu Han ve Pirinç Han ile benzerlik göstermektedir. Fakat Pilavoğlu ve Pirinç Han kadar iyi durumda değildir. Uzun yıllar boyunca boş bırakılmış han, günümüzde neredeyse yıkılacak vaziyettedir. Yapının iç kısmı tamamen harap durumdadır fakat kuzeydeki giriş cephesinde birkaç bölüm halen kullanılmaya devam etmektedir.

Malzeme ve Teknik

Yeni Han'ın özgün hali ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı çok fazla değişim geçirdiği için günümüzdeki hali göz önüne alınarak değerlendirme yapılmıştır. Hanın Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinden ulaşabildiğimiz eski fotoğraflarında yalnızca dış cephe hakkında bilgi elde edebiliyoruz. Bu fotoğraflara göre han günümüzdeki durumundan daha iyi bir görünüme sahiptir (Fotoğraf 213). Hana kuzey cepheden ahşap bir kapı ile giriş sağlanmaktadır (Fotoğraf 214). Dış cephede beden duvarlarında zemin katta moloz taş, alt ve üst k üst katta ise ahşap hatıllı tuğla duvar örgüsünden yapılmıştır (Fotoğraf 215).

Avluya açılan odaların birkaçında moloz taş görülürken geriye kalan kısımlar ahşap hatıllı tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 216). Kapı, pencere kanatlarında ve kat silmelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır (Fotoğraf 217). Avlu içerisinde daha önce yapılan değişikliklerden kalan yer yer boya izleri ve beden duvarları üzerinde dökülmüş sıvalar dikkat çekmektedir. Avluya bakan odaların pencerelerinde ve kapı üzerindeki pencere boşluğunda metal kafesler görülmektedir. Günümüzdeki hali kullanılmadığı ve restore edilmediği için harap durumdadır.

Plan ve Plan Elemanları

Yeni Han kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazide, açık avlulu, revaklı, iki katlı planda yapılmıştır, fakat geç dönemde yapılan diğer hanlar gibi yapının planı asimetrik ve düzensiz olarak karşımıza çıkmaktadır (Çizim: 30). Geçirdiği değişimler ve bakımsızlıktan dolayı bazı bölümlerinde değişiklikler olmuştur. Açık olan revaklar değişimler sonunda kapatılmış, odaların içlerinde ve beden duvarlarında yıkılmalar olmuştur (Fotoğraf 218).

İki kanatlı küçük bir kapıdan girildikten sonra dikdörtgen bir koridordan avluya geçiş sağlanmaktadır (Fotoğraf 219). Bu bölüm arazinin eğiminden dolayı hafif meyillidir. Giriş kapısı büyük ve küçük iç içe geçmiş kapı formunda yapılmıştır. Bu koridordan girdikten sonra sağ tarafta ahşap direklerle taşınan bölüm bulunmaktadır (Fotoğraf 220). Alt kat odaları depo olarak kullanılmaktadır. Üst katta yer alan odalar ise boş bırakılmıştır. Odaların beden duvarlarındaki sıvalar dökülmüş, kapı ve pencerelerin de yıkık olduğu görülmektedir. Odaların planları birbirinden farklı şekilde yapılmıştır. Bazı odalar kare planlı iken bazıları küçük dikdörtgen planlı olarak görülmektedir. Kare planlı odaların daha büyük boyutlu yapıldığı ve üst örtüyü taşıyan ahşap ayakların olduğu görülmektedir.

Avluya bakan diğer cephelerde de aynı durum söz konusudur. Özellikle güney cephesinin önü ve doğu cephesinin yarısı tamamen yıkılmış vaziyettedir. Güney cephesindeki odaların altında bir alt kat bölümü yer almaktadır. Bu bölüme yıkılmış birkaç merdiven ile iniş sağlanmaktadır (Fotoğraf 221). Girişin sol tarafında bulunan alt kattaki oda sağlamlığını korurken bu bölümün üst katının beden duvarları yıkılmıştır. Avlu ve odalar kullanılmadığı için ve bakımsızlıktan dolayı iyice harap duruma gelmiş, avlu içerisinde otlar kaplamıştır.

Odaların üst örtüsü ve giriş koridorunun üzeri ahşap düz tavan ile örtülüdür. Han'ın üst örtüsü ise kiremit çatı ile örtülüdür. Çatının da bazı bölümlerinin yıkıldığını ve üst kat odaların açığa kaldığını görmekteyiz (Fotoğraf 222).

Cepheler

Yeni Handa, diğer hanlarda olduğu gibi bir cephe tasarımı ya da avlu içerisinde bir düzen görememekteyiz.

Kuzey cephesi; giriş kapısının bulunduğu bölümdür. Kapının iki tarafında bulunan dükkanlar bugün hala kullanılmaktadır (Fotoğraf 223). Yeni Han'ın kapısı diğer hanlara göre daha küçük boyutlu yapılmıştır. Cephenin doğu tarafına doğru çekilen girişin bölümünün sağ tarafında dört adet dükkân yer alırken, sol tarafında ise bir adet dükkân bulunmaktadır. Bugün bu dükkanların girişleri kepenkle kapatılarak depo olarak kullanılmaktadır. Kapının tam üzerine denk gelecek şekilde küçük bir pencere açıklığı yer alır. Bu pencerenin sağında ve solunda da iç mekanlara ait küçük birer pencere görülmektedir. Cephenin bir kısmı sıvalı bırakılmış, girişin hemen sağında çay ocağı olarak kullanılan küçük bir mekân boyanmış durumdadır.

Güney cephesi; bu bölüm kısmen yıkılmış ve başka bir yapı ile dışarıdan kapatılmış durumdadır. İçten baktığımızda bu cephede yer alan odaların dışarıya bakan küçük pencereleri olduğu görüyoruz (Fotoğraf 224).

Doğu ve batı cepheleri de yanlarında bulunan diğer yapılarla bitişik durumda olduğu için kapalıdır. Avlu içerisine girdiğimizde cephelerde sağlam kalabilen çok az pencere ve kapının olduğu dikkat çekmektedir (Fotoğraf 225). Pencere düzenlerinin tüm cephelerde aynı olmadığını büyüklü ve küçüklü bir şekilde farklı tasarlandığını görmekteyiz. Avluda kuzey cephesinin dışarı çıkıntı yapan üst kat bölümünün taşıyıcı ahşap ayakları halen varlığını korumaktadır.

Süsleme

Günümüzde harap durumda olan yapının yalnızca bir cephesi sağlam kalabilmeyi başarmıştır. Geç dönemde yapılan Yeni Han, Pilavoğlu ve Pirinç Han kadar şanslı olamamıştır. Bu hanlar zamanla geçirdiği değişimlerle ve yapılan yenilikleriyle günümüzde halen varlığını korurken Yeni Han bakımsızlıktan dolayı yıkılma durumuna gelmiştir.

Gerek görünen dış cephesi gerekse avluya bakan cephelerin ve odaların herhangi bir süsleme formuna sahip olmadığını görüyoruz. Ayakta kalabilmiş bölümleri incelediğimizde bu yapının da sade bir formda yapılmış olduğunu görmekteyiz. Beden duvarlarında dökülmüş

sıvalar ve yer yer boyalı kısımlar kalmıştır. Odaların sağlam kalan ahşap kapı kanatları da işlemesiz sade bir görünümündedir.

Tarihlendirme

Yeni Han'ın yapım kitabesi bulunmadığı için kesin bir tarihlendirme yapamıyoruz. Han ile ilgili 1601 tarihli Ankara Şer'iyye Sicilinde kayıtlar bulunmaktadır. 1917 yılında geçirdiği yangın sonucunda yanarak yok olduğu bilinmektedir (TUNÇER, 2014, 26.). Fakat 1940 yılında sadece bir duvarının da ayakta kaldığı belirtilmektedir. Günümüzde de sağlam kalabilen ve hala dışarıdan dükkanların kullanılabildiği tek bir cephesi bulunmaktadır.

16. ve 17. yüzyıl yapısı olduğu yönünde bilgiler bulunan han, yapım malzemesi ve tekniği açısından incelediğimizde Kurşunlu Han, Çengel Han ya da Safran Han da olduğu gibi bütünüyle Klasik Osmanlı Han şemasını yansıtmamaktadır. Çevrede bulunan geç dönem konut mimarisiyle ve Pirinç Han, Pilavoğlu Han gibi yapılarla olan benzerliği bu yapının da 18. sonu veya 19. yüzyılda yapılmış olabileceğini güçlendirmektedir.

Değerlendirme

Asimetrik bir avlu etrafında çevrelenmiş Yeni Han, plan bakımında Klasik han şemasını yansıtsa da kullanılan malzeme ve teknik açısından geç dönem yapıları ile benzerlik göstermektedir. Aynı detayları Pilavoğlu Han, Pirinç Han ve Kıbrıs Handa da görmekteyiz. Bu yapıları Ankara'da yapılan geç dönem han mimarisi olarak ayrı bir kategoride ele almak daha doğru olacaktır.

Geç dönemde yapılan bu hanlar ticari hayatının yanı sıra konaklama amaçlı otel olarak tasarlanmış ve bu yönde kullanıma açık olmuştur. Klasik Osmanlı hanlarında gördüğümüz han içerisindeki avlu, revak, oda düzeni bu hanlarda uygulanmamaktadır. Yapıların cephelerinde bulunan dükkanlar benzer amaçlarla kullanılsa da İç mekanlarda alt kat ticaret amaçlı, üst kat ise konaklama amaçlı kullanılmaktadır.

Uzun yıllar boyunca deri ticareti için kullanılan bu han şimdilerde bir harabeden farksız durumda değildir. Çevreden edindiğimiz bilgilere göre 1960'lı yıllarda han, Ankara'nın çevre köy ve kasabalarından ticaret için gelen kişiler tarafından kullanılmış ve bu tarihlerden sonra tamamen boş bırakılmıştır. Yakın tarihlere kadar kullanılmasına rağmen günümüzde tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Yeni Hana proje üretilerek

yeniden bir kimlik kazandırılması gerekmektedir. Bu şekilde bırakılmaya devam edilirse Ankara hanları arasındaki yerini tamamen yitirecektir.

3.10.Kıbrıs Han

Çizim: 31

Fotoğraf: 226- 239

Yapının Banisi: Yaptıranı bilinmemektedir.

Yapılış Tarihi: 18. ve 19.yüzyılda yapıldığı bilinmektedir.

İnceleme Tarihi: Nisan 2018, Mayıs 2018

Yeri ve Konumu

Kıbrıs Han diğer bir adıyla da “Başefendinin Hanı” Atpazarı semtinde, “Hanlar Bölgesi” olarak adlandırılan alanda yer alır. Pilavoğlu Han’ın güneyinde Sefa Sokak ve Kuş Sokağın kesiştiği noktada yer alan han, Yeni Han ile yan yana bulunmaktadır (Fotoğraf 226). Yeni Han gibi bu yapının da inşa tarihi ile ilgili kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Aynı dönem özellikleri gösterdikleri için bu yapının 18. ya da 19.yüzyılda inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Ankara’da ticaretin gerilemesiyle birlikte artık kullanılmayan han, günümüzde yalnızca depo olarak kullanılmaktadır. Bu hanında diğerleri gibi Osmanlı dönemi hanlarının planında yapıldığı düşünülse de zamanla geçirdiği tahribatlar sonrasında yenilenmiş ve özgün halini tamamen yitirmiştir. Yapım tekniği, kullanılan malzeme açısından geç dönem yapıları ile birlikte hemen yanında bulunan Yeni Han, Pilavoğlu Han ve Pirinç Han ile de benzerlik göstermektedir. Bu handa restore edilmediği için diğer hanlar kadar iyi durumda değildir. Depo olarak kullanılan bölümlerinin haricinde yapının diğer kısımları harap durumdadır.

Malzeme ve Teknik

Geç dönem hanlarının özelliklerini yansıtan Kıbrıs Handa kullanılan malzemenin kerpiç dolgu, ahşap hatıllar ve tuğla duvar örgüsü olduğu görülmektedir. Yeni Han ile hemen hemen aynı malzemenin kullanıldığı hanın dış cephelerinde sıvaların döküldüğü bölümlerinde zemin katın beden duvarlarının moloz taş ve tuğlanın birlikte kullanılarak yapıldığını görmekteyiz (Fotoğraf 227). Üst katında ise ahşap hatıllar arasında tuğla dolguların olduğu görülür. Cephe duvarları sıva üzerine boyanmış fakat zamanla sıvalar dökülmeye başlamıştır

(Fotoğraf 228). Cephede görülen pencerelerde ahşap çerçeveler ve metal kafesler kullanılmıştır (Fotoğraf 229).

Han doğusunda ve batısında başka yapılarla bitişik durumda olduğu için incelenememiştir. Fakat aynı malzeme ve uygulamanın bu bölümlerde de devam ettiğini iç beden duvarlarına baktığımızda anlamaktayız.

Hanın güney bölümünde bir kısmı yıkılmış durumdadır (Fotoğraf 230). Ayakta kalan kısımlardan gördüğümüz kadarıyla yine zemin katta moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Üst katta da ahşap hatıllar arasında çapraz ve düz bir şekilde yerleştirilen tuğlalar görülmektedir. Tuğla bölümlerin yer yer yıkılarak boşluk oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bu cephe yapının en harap görünümde olduğu kısımdır.

Ahşap bir kapı ile girilen hanın iç kısmında ise zemin kat beden duvarlarında moloz taş arasında yer yer ahşap hatıl kullanıldığını görüyoruz. Yenilenen duvar kısımlarında yapılan boya ve sıvalar dökülmüş durumdadır. İç mekanların pencereleri de ahşap çerçeveli ve metal kafeslidir. Bazı pencereler tuğla malzeme ile tamamen kapatılmıştır. Yapının ahşap giriş kapısı kullanılamayacak kadar kötü bir vaziyette olduğu için giriş kepenkle kapatılmıştır.

Plan ve Plan Elemanları

Yapı plan bakımından oldukça değişime uğramıştır (Çizim: 31). Kuzeyde iki kanatlı, büyük ve küçük ölçekli iç içe geçmiş bir ana giriş kapısı vardır. Kapı kepenkle kapatıldığı için basık kemerli taş malzemeden yapılmış giriş kemeri net bir şekilde görülememektedir. Ahşap kapı kanatları da bu kemerli bölümün hemen alt kısmına yapılmıştır (Fotoğraf 231). Giriş kapısından yapıya girildiğinde kare planlı bir ara bölümü ve iki yanında odalar sıralanmaktadır (Fotoğraf 232).

Giriş bölümünde yan cephelere açılan oda kapıları ve sonradan eklenen camekanla kapatılmış, dükkân sahiplerinin kullanabileceği küçük bir ofis bulunmaktadır (Fotoğraf 233). Üst kata çıkış girişin sağında bulunan kapıdan içeriye girilerek sağlanmaktadır. Günümüzde bu kapılar kilitli ve önleri yün çuvalları ile kapalı vaziyettedir. Buradan bir kapı ile “L” şeklindeki ahşap direklerle taşınan mekâna girilmektedir (Fotoğraf 234). Bu kısmın özgün halinde bu şekilde olmadığını düşünmekteyiz. Plan bakımından hemen yanında bulunan Yeni Han gibi tasarlandığı fakat daha sonra güneyden kapatılarak bu hale getirilmiş olması gerekmektedir. Bu bölüm ilk yapıldığında ahır olarak kullanılmıştır. Bu plan özelliği ile diğer hanlardan ayrılmaktadır. Pirinç Han, Pilavoğlu Han ve Yeni Han da alt katların dükkân olarak

kullanıldığı bölüm bu handa ahır olarak tasarlanmıştır. Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun arşivinden ulaştığımız eski bir gazetede han hakkında yazılan bir yazıda ahır bölümlerinin ticaret amacıyla Ankara'ya gelen köylülerin düşünülerek yapıldığı yazmaktadır. "L" plan şeklinde olan ahır bölümünde taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır. Duvarlarda kapatılmış ve üstü kısımda küçük ölçekli pencereler görülür (Fotoğraf 235).

Hanın iç kısmında ahır olarak kullanılan bölümde 5 adet taşıyıcı ayaklar görülmektedir (Fotoğraf 236). İç cephelerdeki düzen dış cephede olduğu gibi aynı şekilde devam etmektedir.

Hanın üst katında bulunan odalar ise otel amacıyla yapılmış ve konaklama için kullanılmış. Odaları göremediğimiz için planlarını bilemiyoruz. Fakat yanında bulunan Yeni Han ile plan bakımında benzerlik gösterdiği için bu hanın odalarının da kare ve dikdörtgen planlı olduğunu düşünmekteyiz.

İçeride bulunan kapalı mekanların üst örtüsü ahşap düz tavan ile örtülüdür. Ahır bölümünün üst örtüsü ise, ahşap gergiler atılarak kapatılmıştır (Fotoğraf 237). Ulaştığımız eski gazete bilgisine göre yapının üst katında güneş girmesi açık yapılan bir bölüm bulunmaktaymış. Fakat yağmur sularının derileri çürütmesinden dolayı açık olan bölüm ve hanın üzeri tamamen ahşap çatı üzerine sac ile kapatılmıştır.

Cepheler

Kıbrıs Han, geçirdiği değişimler sonucunda özgünlüğünü tamamen kaybeden geç dönem yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giriş kapısının ve dükkânların yer aldığı kuzey cephesi bakımsız olmasına rağmen varlığını en iyi şekilde koruyan cephe olmuştur. Giriş kapısı cephenin tam ortasında yer almaktadır. Giriş kapısının üzerinde üçgen alınlıklı dışarı taşırılmış bir çatısı bulunmaktadır (Fotoğraf 238). Kapının her iki yanında da deri ve yün malzemelerin tutulduğu depolar yer almaktadır. Dükkânların önü ve giriş kapısı kepenklerle kapatılmış durumdadır. Eskiden bu bölümler deri ticaretinin yapıldığı dükkânlar olarak kullanılmıştır. Giriş kapısının hemen üzerinde üst kat odalarına ait iki adet pencere yer alır. Yan dükkânlarında üst kısımlarına denk gelecek şekilde iki adet pencere görülmektedir.

Doğu cephesi; yapı bu kısımda Yeni Hanla bitişik olarak bulunduğu için cephe kapatılmıştır. Cepheye içten baktığımızda ise duvarın üst kısımda yıkılmaya başladığını görmekteyiz.

Batı cephesi, hemen bitişine yapılmış bir yapı ile bu cephe de kapalı durumdadır. Bu kısımlarda herhangi bir uygulama görülmemektedir.

Güney cephesi ise en fazla tahrip olmuş bölümlerden biridir. Cephenin  n n  yıkılan bölümlerin kapatmasından dolayı zemin katını net bir şekilde göremiyoruz. Bu bölümde içeriden açılan küçük boyutlu 2 adet pencere görülürken diğer pencereler kapatılmıştır. Cephenin  st katında ise i  mekanların pencereleri yer alır. Bu pencerelerin de bazıları günümüzde yıkılmış durumdadır.

Süsleme

Yeni Han ile aynı cephe özelliklerinin görüldüğü bu handa yer yer tahrip olmasından ve bakımının yapılmamasından dolayı harap bir görünüme sahiptir. Yalnızca giriş cephesi günümüze kadar varlığını en iyi şekilde koruyan bölüm olmuştur.

Yapım malzemesi ve uygulanan üslup bakımından geç dönem özelliklerini yansıtan bu han da süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptir. Beden duvarlarının sade bırakıldı   giriş kapısının üzerinde yer alan üçgen alınlıklı çatı cepheye hareketlilik kazandırmıştır (Fotoğraf 239). Bunun haricinde giriş kapısındaki kepengin altında kalan basık kemer cephedeki diğer önemli bir ayrıntıdır. Fakat kepengin kapatmasından dolayı bu detay net bir şekilde görülememektedir. Diğer cephelerini g remedi imiz hanın iç kısmında da aynı sadelik devam etmiştir.

Dikdörtgen planlı giriş koridoru depo malzemeleri ile dolu oldu   için beden duvarları oldukça bakımsız görülmektedir. Bu handa da odalara açılan ahşap kapıların sade ve boyanmış oldu  unu görmekteyiz. Özellikle ahır bölümü olarak kullanılan kısım diğer odalara göre daha harap bir görünümdedir. Yeni Han ve Kıbrıs Han bakım ve onarımı yapılmayan harap durumda olan geç dönem hanları içerisinde yer almaktadır.

Tarihlendirme

Kıbrıs Han'ın bir yapım kitabesi olmadığı için ne zaman inşa edildi  ine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Yanında bulunan Yeni Han ile çevredeki diğer han ve konut mimarisiyle olan benzerliğinden dolayı 18. ya da 19.yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Daha önce büyük ihtimalle geç dönemde inşa edilen Ankara hanlarının planında olan han zamanla ge irdi   tahribatlar ve yenilemelerden dolayı özgün özelliklerini tamamen

yitirmiş durumdadır. Yanında bulunan Yeni Han'a göre durumu biraz daha iyi olan han, 1970'lere kadar otel olarak kullanılmaya devam etmiş. Bu tarihlerden sonra konaklama amaçlı kullanılmayıp, günümüzde hala dükkân sahiplerinin eşyalarını muhafaza ettiği depo olarak kullanılmaktadır.

Değerlendirme

Eski Ankara olarak bilinen kale ve çevresindeki önemli hanlardan biriside Kıbrıs Han'dır. Uzun yıllar boyunca kullanılmaması ve bakımının yapılmamasından dolayı eski önemini yitirmiştir. Yapıldığı dönemlerde önemli ticaret merkezlerinden biri olan han, bugün ismi bilinmeyen hanlar arasında yer almaktadır.

Geç dönemde yapıldığı düşünülen han bilinçsizce yapılan değişimlerden dolayı özgün özelliklerini kaybetmiştir. Buna ek olarak hanın deri ticareti için kullanılması, kullanım sırasında temiz tutulmaması da daha fazla tahrip olmasına sebep olmuştur. Bu dönem içerisinde yapılan hanlarla yapım malzemesi ve tekniği açısından benzerlik göstermektedir. Diğer hanlarda olduğu gibi bu han da konut mimarisini andırmaktadır. Cephelerde görülen ahşap hatıllı duvar teknikleri, pencere düzenlerinin ahşap çerçeveli olması Pilavoğlu Han, Piriç Han ve Yeni Han ile aynı dönemlerde aynı üslup özelliklerine bağlı kalınarak yapıldığını göstermektedir.

Kıbrıs Han'ın diğer hanlardan farkı açık avlusunun üzerinin sonradan eklemeler yapılarak günümüzde kapalı duruma getirilmesi ve alt katının ahır olarak düzenlenmesidir. Hanın Cumhuriyetten önceki yıllarda hangi amaçla kullanıldığına dair kesin bilgiler yoktur. Fakat Cumhuriyetten sonra 1970'lere kadar hanın üst katı otel olarak kullanılmıştır. Dönemin en işlek otellerinden biri durumundayken Ankara'nın diğer bölgelerinde ticaretin hızlı bir şekilde ilerlemesi kale çevresindeki hanların ticarete düşmesine sebep olmuştur. Han bu tarihlerden sonra da boş bırakılmış zamanla da deri ticareti için depo görevi görmüştür. Günümüzde de giriş kısmındaki bölümde, yan cephelere açılan odalarda yün ve deri çuvalları muhafaza edilmektedir. Yeni Han ile aynı kaderi paylaşan Kıbrıs Han da bakım ve onarımı yapılmazsa kısa zaman içerisinde Ankara hanları arasındaki yerini yitirecektir.

4.DEĞERLENDİRME

4.1. Malzeme ve Teknik:

4.1.1. Malzeme:

4.1.1.1. Taş:

Klâsik ve geç dönemlerden örneklerini incelediğimiz Osmanlı han yapılarının genelinde taş malzeme kullanıldığını görmekteyiz. Hanların beden duvarlarında ana malzeme olarak taş kullanılmıştır. Kemer ve pencere sövelerinde de taş malzeme vardır. Ayrıca revak kemerlerinin ayaklarında, hem de katların zemin döşemelerinde genel olarak taş tercih edilmiştir. Arşiv fotoğraflarına göre Safran Hanın beden duvarlarının, yenileme öncesi tamamen moloz taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Hanın dış cephelerinde yıkılan kısımlar restorasyonda kesme taşla yenilenmiştir. Sulu Hanın eski fotoğraflarında, avluya bakan cephelerde kemer ayaklarının en üstündeki çörtenlerin taş malzemeden yapıldığını izleriz. Sulu Handaki birinci avlunun tam ortasında bulunan baldaken tarzındaki mescidin dört ayağı taştan inşa edilmiştir.

4.1.1.2.Mermer:

Genellikle hanların ana giriş kapılarındaki kemerlerde kullanıldığı görülmektedir. Bedesten, Kurşunlu Han, Çengel Han gibi klasik dönem yapılarının kapı kemerlerinde mermer uygulama en iyi şekilde izlenir (Fotoğraf 56). Ayrıca hanların restorasyonunda da özgününde var olduğu düşünülen bölümlere mermer malzeme uygulandığı görülmektedir. Mahmut Paşa Bedesteninde, kuzeydeki, arastaya açılan kapının iç kısmında onarım sırasında kaplama suretiyle kullanılmıştır.

4.1.1.3.Devşirme:

Ankara hanlarında sadece bir yapı dışında gerek klasik dönemde yapılan hanlarda gerekse geç dönemdeki yapılarda devşirme malzemeye rastlanmaz. Safran Hanın güney cephesinde ana girişin yanındaki bölümde bulunan devşirme bir Roma sütunu tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 109).

4.1.1.4.Tuğla:

Tuğla incelenen yapıların özellikle üst örtülerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle erken dönem hanlarının beden duvarlarında taşla birlikte tuğla malzemenin yoğun

olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraki geç dönem yapılarında ise genel olarak ahşap hatıllar arasında tuğla malzeme görülür. Çukur Han, Pilavoğlu Hanı gibi hanlar buna örnektir. Bunun yanı sıra taşıyıcı elemanlarda, tonozlarda ve kubbelerde de tuğla malzemeye rastlanmaktadır. Arşiv fotoğraflarında, tonozların tamamen tuğladan yapıldığını gördüğümüz Kurşunlu Hanın restorasyon sonrası tuğlaların üzerine beyaz boyalı sıva yapıldığını izlemekteyiz. İncelediğimiz yapılarda ana giriş cephelerinde taş ve tuğlanın dönüşümlü kullanılmasıyla farklı bir etki yaratılmıştır. Aynı şekilde hanların içlerindeki revak kemerleri ve ayaklarda da taş- tuğla birlikte kullanılmıştır. Pencereilerin dış ve iç kemerlerinde, içteki kapalı birimlerin kapı kemerlerinde dekoratif amaçlı olarak tuğla kullanımı görülmektedir. Bazı hanların cephe duvarlarının arasına düzensiz şekilde yerleştirilmiş tuğlalar da bulunmaktadır. Yine Çengel Handa üst pencerelerin altında üç sıra tuğladan elde edilmiş hatıl vardır. Hanların testere dişi saçak uygulamalarında da tuğla malzemeyi izlemekteyiz. Tüm yapıların bacalarında tuğla malzeme kullanıldığı görülmektedir. Sulu Handaki birinci avlunun tam ortasında bulunan mescidin tuğladan yapılmış sivri kemeri ve kemer içleri tamamen tuğla ile doldurulmuştur. Beden duvarlarında almaşık olarak ve kirpi saçaklarında tuğla malzeme kullanılmıştır.

4.1.1.5.Harç:

Tüm yapıların özgün hallerinde horasan harcı dediğimiz, İslâm Dünyası mimarîsinde yaygın kullanım alanı bulmuş, belli basit malzemelerin karışımlarıyla oluşturulmuş “horasan harcı” kullanılmıştır. Bununla birlikte restorasyon esnasında gereken yerlere, özellikle derz dolguları anlamında, geleneksel horasan harcı yerine çağdaş harç malzemesi kullanılmıştır.

4.1.1.6.Ahşap:

İncelenen hanlarda, hâlihazırda özgün durumda ahşap malzemeye çok fazla rastlanmamaktadır. Ancak yapıların hemen tamamında kapı ve pencere kanatlarında ahşap kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bazı yapılarda mukavemetin artması için ana beden duvarlarında ahşap hatıllar kullanılmıştır. Özellikle geç dönem yapılarında bu uygulama görülür. Restorasyon sırasında söz konusu malzemeler yenilendiği için bu malzemelerin özgün durumları ile ilgili kesin veri bulunmamaktadır. Mahmut Paşa Bedesteninin arastasının tavanı restorasyon esnasında içten ahşap kullanılarak yenilenmiştir (Fotoğraf 5-6). Çengel Hanın doğu kısmındaki galeri biçimindeki dükkânların açıklıkları da modern ahşap malzemedan yapılmış camekânların konstrüksiyonları da ahşaptan yapılmıştır. Tonoz aralarında ve revak kemerleri arasında kullanılan ahşap gergiler bazı yapıların restorasyon öncesindeki eski

fotoğraflarında görüldüğü için en özgün ahşap malzemenin bu kısımlarda olduğunu söylememiz mümkündür. Çukur Han, Pilavoğlu Han, Pirinç Han, Kıbrıs Han ve Yeni Handa duvarlar ahşap karkastan elde edilmiştir. Çukur Hanın avlusunda doğuda ve batıda alt ve üst katlarda ahşap direkli revaklar yer almaktadır. Hanın güneyinde tarafındaki üst kat revakı da ahşap direklidir ve üst kat revaklarında ahşap korkuluklar vardır. Bu revakların üzeri restorasyon sırasında tamamen modern malzemedan ahşapla kaplanmıştır. Çukur handa kapalı birimlerin zemini ahşapla kaplanmıştır. Pilavoğlu Hanın avlusunun kuzey cephesinde bulunan revak direkleri ve diğer cepheler genellikle ahşap malzemedan yapılmıştır. Dış cepheler ve iç kısımlar da yoğun olarak ahşap malzeme kullanılan bir diğer yapı ise Pirinç handır.

4.1.1.7.Alçı:

Hanlarda görülen alçı malzemenin genellikle restorasyon sırasında yapıların bazı bölümlerinde uygulandığı görülmektedir. Bu yapılarda sıva şeklinde alçı uygulanmıştır. Sulu Handa mekânların tonozları alçı ile sıvanmıştır. Yine Çukur Handa odaların duvarları kullanım amacına yönelik olarak modern bir görünüme kavuşturmak için alçı sıva üzerine boyanmıştır (Fotoğraf 158).

4.1.1.8.Metal:

Bu malzemenin yapılara genellikle restorasyon sırasında uygulandığı görülmektedir. Kurşunlu Han'ın alt kat revakları da modern malzemedan yapılmış kapılarla kapatılmıştır. Safran Hanın dış cephelerinin pencerelerinde metal kafes bulunmaktadır. Sulu Handa birinci avluya inilen merdiven ve ortasında bulunan mescide çıkan merdivende metalden yapılmıştır (Fotoğraf 126). Çukur Han'da kuzeydeki pencereler haricinde diğer pencereler ile Kıbrıs Hanın pencerelerinde de metal kafesler kullanılmıştır. Yeni handa, avluya bakan odaların pencerelerinde ve kapı üzerindeki pencere boşluğunda metal kafesler görülmektedir.

4.1.1.8.1.Kurşun:

Osmanlı Mimarisinde kurşun kaplama özellikle kubbelerde sıklıkla kullanılmaktadır. İncelediğimiz yapılardan Mahmut Paşa Bedesteni ve arastası ile Kurşunlu Han'ın üzeri kurşunla kaplanmıştır (Fotoğraf 2).

4.1.1.9.Kiremit:

Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han hariç, incelediğimiz diğer hanlarda mekânların üzeri tamamen alafranga kiremitlerle örtülmüştür. Arşiv fotoğraflarında da bu

hanların kapalı mekânlarının üzerinin yine kiremitle kaplı olduğu görülmektedir. Sulu Handaki birinci avlunun ortasında bulunan mescidin üzeri kiremit çatılıdır (Fotoğraf 129).

4.1.1.10.Cam:

İncelediğimiz yapıların genelinde, pencerelerde tabii olarak cam kullanılmıştır. Kurşunlu Han, Çengel Han, Safran Han ve Çukur Han'ın özgünde üzeri açık olan avluları çelik konstrüksiyonlu cam ile kaplanmıştır. Ayrıca Kurşunlu Han'ının alt kat revaklarındaki metal kapıların üst kısımlarındaki korkuluklar da camlıdır. Çengel Hanın Doğu kısmındaki galeri biçimindeki dükkânların açıklıkları da modern malzemeden yapılmış ahşap konstrüksiyonlu camekânlarla kapatılmıştır.

4.1.1.11.Kerpiç:

İncelediğimiz hanlar arasında geç Osmanlı döneminde yapılan Yeni Han ve Kıbrıs Handa duvar örgüsünde bazı bölümlerde kerpiç dolgu bulunmaktadır.

4.1.2.Teknik:

4.1.2.1.Bağdadi:

Örneklerimizden; 18. ve 19. Yüzyılda inşa edilen hanların özellikle ikinci kat duvarlarında bu teknik uygulanmıştır. Pilavoğlu Hanında dış kısımdaki sıvanın döküldüğü yerlerde bu tekniğin uygulandığını görmekteyiz.

4.1.2.2Almaşık:

15. – 16. Yüzyılda inşa edilen klâsik dönem hanlarında almaşık duvar tekniği yoğun olarak uygulanmıştır. İncelediğimiz hanlarda, bu tekniği özellikle; yapıların beden duvarlarında, bunun yanı sıra revak ayak ve kemerlerinde, revakların iç avluya bakan cephelerinde, iç kısımlardaki kapalı mekânların, revaklara açılan kapılarının hemen sağ ve sol taraflarında uygulanmıştır.

4.2. Plan

Ankara'da Osmanlı döneminde inşa edilen ticaret yapılarını plan bakımından değerlendirdiğimizde elimizde tek ve kendine özgü bir plan şeması olan Bedesteni bu şema içerisinde ayrı bir yere koymamız doğru olacaktır. Genel olarak ticaret yapılarını ele aldığımızda birçok han örneği bulunduğu için hanları tipolojik bir plan şemasında ele

alabiliriz. Fakat Bedesteni ticaret yapıları içinde tek örnek olduğu için hanlardan ayrı olarak Ankara'daki ticaret yapıları içerisinde ayrı bir başlıkta değerlendireceğiz.

4.2.1.Bedesten

Plan bakımında Mahmut Paşa Bedesteni Arastalı Bedestenler içerisinde değerlendirdiğimiz bir yapıdır. Bedesten iki sırada karşılıklı ikişerden beşer kubbe ile örtülmüştür. Etrafını çevreleyen bir arasta bulunmaktadır Osmanlı döneminde inşa edilen bedestenler arasında Bursa ve Edirne bedestenleriyle benzer özellikler göstermektedir.

4.2.2.Hanlar

4.2.2.1.İki Katlı ve Tek Avlulu Hanlar:

Osmanlı Döneminde Ankara'da inşa edilen hanların planına baktığımızda geç dönemde inşa edilen özgünlüğü bozulmuş birkaç han dışında uygulamaların benzer olduğunu görmekteyiz. Özellikle klasik dönem hanlarında açık avlulu, çift katlı ve kareye yakın dikdörtgen plan şeması görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren daha geç dönemde inşa edilen yapılarda da genel olarak bu plan şeması uygulanmış olmakla birlikte şema daha düzensiz biçimde karşımıza çıkmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı Kurşunlu, Çukur ve Çengel hanlarda olduğu gibi bazılarında, eğimden kat kazanma mantığında bodrum kata da yer verilmiştir.

4.2.2.2.İki Katlı ve İki Avlulu Hanlar:

Ankara'da Osmanlı Döneminde inşa edilen hanlar arasında bu plana şemasına sahip tek yapı Sulu Handır. 16. yüzyılda inşa edilen hanlar arasında en büyük ve kapsamlı han yapısı olarak başka örneğine rastlanmamaktadır.

Bu hanlarda geç dönemde inşa edilen bazı örnekler dışında avlunun etrafında revak sistemine yer verilmiştir. Yine onarımlar sırasında bazı örneklerde revaklarda değişime gidilmiştir. Geç dönemde inşa edilen Pilavoğlu Han, Pirinç Han, Yeni Handa da avlu etrafındaki revak uygulamasının kısmen uygulandığını hatta bazı bölümlerde neredeyse hiç uygulanmadığını görmekteyiz.

4.3.Sütrüktür

4.3.1.Duvarlar:

Ankara’da erken dönemde inşa edilen ticaret yapılarında duvarların iç ve dış kısımda genellikle taş ve tuğladan almalı olarak yapıldığını görmekteyiz. Buna örnek olarak Bedesten, Kurşunlu Han, Çengel Han, Safran Han ve Sulu Hanı söyleyebiliriz. Fakat bu yapıların hepsi restorasyon geçirdiği için duvarların bazı kısımlarda özgün özelliklerini yitirdiğini görmekteyiz. Daha geç dönemde inşa edilen yapılarda ise özellikle Çukur handan itibaren duvarların ahşap karkas malzemeyle inşa edildiğini izlemekteyiz. Yapıların Pilavoğlu, Pirinç, Kıbrıs ve Yeni Handa ise duvarların bu şekilde olduğu fakat daha sonra üzerlerinin sıvanarak kapatıldığını görmekteyiz.

4.3.2. Ayaklar ve Kemerler:

Genellikle erken dönemde inşa edilen yapılarda iç kısımda görülen kemerlerin tuğladan yapıldığı görülmektedir. Kemer ayakları ise genelde taş ama Çengel Han, Kurşunlu Han gibi yapılarda ayakların taş ve tuğladan almalı olarak yapıldığı görülür. Bedestendeki kemer ayakları ise tamamen taştır. Geç dönem yapılarında ise bu kısımların tamamen ahşap malzemedan yapıldığını görmekteyiz. Yapıların en fazla zarar gören kısımlarının bu bölümler olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle onarımlarda en fazla değişime uğrayan bölümler buralardır.

4.3.3.Geçiş Elemanları:

Ankara’daki ticaret yapıları içerisinde yapıların genelinde üst örtüye geçiş elemanları bulunmamaktadır. Üst örtüde sadece Bedestende kubbe uygulamasına gidildiği için, kubbe geçişlerinde pandantif kullanılmıştır.

4.3.4.Tonozlar ve Kubbeler:

Ankara’da Osmanlı Döneminde inşa edilen ticaret yapıları içerisinde kubbe uygulaması sadece Mahmut Paşa Bedesteninde karşımıza çıkmaktadır. Bestenin kubbe örtüsü iç kısımda tuğla olarak yapılmıştır.

Bedestenin örtüsü ise dıştan kurşunla kaplanmıştır. Diğer klasik dönem hanlarında ise üst örtüler sonradan kırma çatı yapılarak kiremit ile kapatılmıştır. Geç dönemde inşa edilen yapılarda da bu özellik devam etmiştir. Özellikle restorasyon gören yapıların üstü örtüsü dışarıdan genelde kiremit ile kaplanmıştır.

Restorasyon sırasında avlusunun üzeri kapatılan Kurşunlu Han, Çengel Han, Safran Han, Çukur Han gibi yapılarda örtü sistemi çelik konstrüksiyonlu cam şeklinde uygulanmıştır.

4.4.Yapı Elemanları

4.4.1.Kapılar:

Yapıların genelinde ana giriş kapıları diğer girişlere göre daha büyük ve özenli şekilde yapılmıştır. Bunun en güzel örneklerini klasik dönemde inşa edilen bedesten ve hanlarda görmemiz mümkündür. Bu yapılarda görülen kapılar genellikle sivri veya yarım daire formulu kemerlerle çevrilerek iç kısımda basık kemerli ve mermer bir söveye sahiptir.. Bedestende hem arastaya giriş kapısı hem de içte bedestenin ana kapısı taş aralarında tuğla ve mermer ile oldukça özenli şekilde uygulanmıştır. Yapıların diğer kısımlarına girişi sağlayan kapıları ise ana giriş kapılarına göre biraz daha sade yapılmıştır. Yapıların birçoğunda geç dönemde yapılan hanlarda dâhil olmak üzere ahşap kapı kanatları Ayrıca genellikle geç dönemde görülen ahşap kapıların içlerinde kuzuluk denilen küçük birer kapı açıklığı da bulunmaktadır. Mekânların kapıları ise diğer kapılara göre daha küçük ölçeklidir.

4.4.2.Pencereler

Yapıların hepsinde fazlaca pencere uygulamasına gidildiği görülmektedir. Mekânlarda avluya veya dışarıya açılan yoğun pencere uygulamaları yer alır. Yapılarda bulunan tüm mekânlarda en az birer pencere yer almaktadır. Pencereler klasik dönem ticaret yapılarında genellikle taş sövelidir. Bu kısımlar genellikle restorasyonla yenilenmiştir. Geç dönemde görülen hanlardaki pencereler ise genellikle ahşap çerçevesidir. Pencereler genellikle demir kafeslerle kapatılmıştır. Bedesten ve Çukur Han gibi yapılarda bazı pencerelerin ahşap pencere kanatları bulunmaktadır. Klasik dönemde inşa edilen yapılarda ise genelinde pencerelerde tuğla alınlık uygulamasına gidilmiştir.

4.4.3.Avlu

Ankara'daki Osmanlı Dönemi ticaret yapıları içerisinde yer alan hanların hepsinde avlu uygulamasına gidildiği görülmektedir. Klasik dönemde inşa edilen hanlarda avlu şemasının en güzel örnekleri uygulanmıştır. Bu yapılarda avlu ve avlu etrafındaki revak uygulamaları düzgün bir şekilde tasarlanmıştır. Bunun en güzel örneğini Sulu Handa görmekteyiz. Klasik dönemde inşa edilen hanların çoğunda avlu bölümlerinin yıkıldığını ve restorasyon sırasında yeniden onarıldığını görmekteyiz. Üstü açık avlu şekilde yapılan bu hanlardan bazılarında avlunun üzeri restorasyonlarda kapatılmıştır. (Kurşunlu Han, Çengel

Han, Safran Han, ukur Han). Geç dönemde inşa edilen hanlarda da üstü açık avlu şemasını görmekteyiz, fakat bu hanlarda klasik dönemde inşa edilen hanlara göre avlu ve etrafında sıralanan revak ve kapalı birimlerin değişime uğradığını görmekteyiz. Geç dönem hanlarında avlu etrafındaki revak uygulamaları kısmen kaldırılmış, avlular bazı cephelerde düz duvar şeklinde verilmiştir.

4.5.Süsleme

Ankara’da Osmanlı Dönemi ticaret yapılarının geneline baktığımızda yapıların çoğunun onarım gördüğünü ve özgün kısımlarının değişime uğradığını görmekteyiz. Buna bağlı olarak yapıların özgün süslemeleri ile ilgili elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Yapıların çoğunda pek fazla süsleme unsurlarına yer verilmediğini ve sade olarak tasarlandığını görmekteyiz. Yapılarda genel yapı malzemesi taş ve tuğla olmakla birlikte taş süsleme görülmemektedir. Tuğla süsleme ise basit özellikte olmak üzere kapı pencere gibi elemanların alınlıklarında izlenir. Benzer şekilde yapılarda ahşap malzemeye de yer verilmiş olmakla birlikte bu malzemede de süslemeye gidilmemiştir.

5.SONUÇ

Ankara’da günümüzde kadar gelebilen hanlar içerisinde özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda inşa edilen hanlar, dönemin diğer merkezlerindeki eserler gibi klasik anlamda kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı özellik göstermekle birlikte, 17.-18. yüzyıllarda şehirdeki ekonomiye bağlı olarak, inşa edilen hanların bazı değişimlere uğrayarak klasik uygulamayı terk etmeye başladığını görmekteyiz. Özellikle son dönemde yapılan hanlarda bu etki kendini daha fazla göstermektedir.

Yaptığımız tez çalışmasında günümüzde Ankara şehrinde bulunan on adet ticarî yapıdan hareketle baktığımızda, 15. ve 16. yüzyılda inşa edilen yapılarda klasik dönem Osmanlı şehir dokusundaki ticaret yapılarının özelliklerini izlememiz mümkündür. Özellikle Bedestenle başlayarak, hemen bitişiğinde aynı dönemde inşa edilmiş Kurşunlu Handa bu etkileri yoğun biçimde görmekteyiz. 16. yüzyıldaki Çengel Han ve Safran Handa devam eden bu etkiler Sulu Han ile birlikte en zirveye ulaşmıştır. Ankara’da bulunan diğer ticarî yapılara göre daha kompleks bir tasarıma sahip olan Sulu Hanı bu anlamda klasik dönem hanlarından ayrı tutmamız gerekmektedir. Yapı çift avlulu, içinde köşk mescidi, hamamı, şadırvanı bulunan tek yapıdır. Böylesine büyük ve önemli bir yapının şehir ekonomisinin en güçlü olduğu dönemde yapılmış olduğunu düşünmemiz doğru olacaktır. Han her ne kadar Ankara’nın Yukarı Yüz denilen Atpazarı hanlar bölgesinde inşa edilmese de yapının inşa edildiği yerin büyük çarşılarla ve pazarlarla çevrili olması ve günümüzde hala bu çarşıların izlerinin ve etkilerinin şehirde devam etmesi bunun en önemli kanıtıdır. Muhtemelen bu yapı Aşağı Yüz diye adlandırılan bölgedeki ticarî hayatı daha fazla canlandırmak için özellikle bu bölgede inşa edilmiş olmalıdır.

Bu yapıların en belirgin özellikleri hepsinin ana yapı malzemesinin kâgir olmasıdır. Bedesten de dâhil olmak üzere, hanların hepsinin beden duvarlarında taş ve tuğla örgüsü, üst örtüde ve taşıyıcı elemanlarda ise sadece tuğla malzeme kullanılmıştır. Aynı zamanda hanlarda avlu- revak uygulaması ve avlu etrafında bulunan kapalı mekânların dizilimi bakımından benzerlik göstermektedir. Yapıların üst katları ve bodrum katlarında da aynı üslup devam etmektedir. Erken yüzyıllarda inşa edilen Bedesten, Kurşunlu Han, Çengel Han gibi yapılarda ise bulundukları arazinin eğimli olmasından kaynaklanan bir özellik olarak birer bodrum kat yer almaktadır. Bölgede bulunan hanların hepsi eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir.

Bu klasik dönem hanlarının şehirde ticaretin yoğun olduğu ve buna bağlı olarak şehrin ekonomisinin güçlü olduğu yüzyıllarda inşa edildiğini görmekteyiz. Ankara’da ticaretin gelişmesini sağlayan en büyük etken ise şehrin bir sof üretim merkezi konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonraki süreçte özellikle 17. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı ekonomisinde başlayan gerilemenin Ankara şehrini de etkilemeye başladığını görmekteyiz. Buna bağlı olarak Ankara’da sof üretimi azalmaya ve şehir ekonomik açıdan gerilemeye başlamıştır. Bu gerileme mimaride de kendini göstermeye başlamış özellikle 17. yüzyıldan sonra inşa edilen ticaret yapılarında klasik Osmanlı şehir içi han şemasının değişime uğrayarak farklılaşmaya başladığını izlemekteyiz. Bunu ilk ve en belirgin biçimde 17. yüzyılın sonlarında veya 18. Yüzyıl başlarında inşa edildiğini düşündüğümüz Çukur Handa görmekteyiz. Plan bakımından klasik han şemasını yansıtsa da malzeme ve tasarım bakımından farklılıklar görülmeye başlamıştır. Daha sonra özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda inşa edilen hanlar klasik özelliklerden ayrılarak konut mimarisi gibi tasarlanmaya başlamış ve han dokusu özelliğini kısmen kaybetmiştir. Bu yapıların daha geç dönemlerde inşa edilmesine rağmen malzemeden kaynaklı olarak daha çabuk bozulduğunu ve değişime uğradığını görmekteyiz. Bu da yapıların inşa edildiği dönemde şehirde ticari faaliyetlerin azaldığını, buna bağlı olarak mevcut ticarî yapıların öneminin azalmasına ve yeni inşa edilen ticaret yapılarının da tasarımı basitleştirilerek işlevselliğinin azalmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Acun, H., - İnci, U. (2016), “Ahi Şerafettin Zaviyesi”, "**Vakıflar Dergisi**", Sayı:45, Ankara, s. 47-69.

Aktüre, S. (1984), “16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler”, "**Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri**", Ankara, s.1-47.

Atatuğ, K. (1963), "**Ankara**", Ankara.

Bakırer, Ö., Madran, E. (1984), “Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenlerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, "**Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri**", Ankara, s. 108-130.

Baş, A. (1991), “Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Şemaları”, "**9. Milletler Arası Türk Sanat Kongresi**", C:1, İstanbul, s. 275-288.

Baş, A. (1996), "**Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir İnceleme**", Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri.

Cahen, C. (1979), "**Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler**", E. Yayınları, İstanbul.

Çağatay, N. (1976), Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları, "**Bellekten**", cilt 40, sayı 159, s.13-21.

Çatladioğlu, A, U. (2016), "**Mahmut Paşa Bedesteninin Anadolu Medeniyetleri Müzesi Olarak Kullanılmasının Avantajları ve Dezavantajlarının Kültürel Miras Yönetimi Açısından Ele Alınması**", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Atılım Üniversitesi.

Ergenç, Ö. (2012), "**XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Ergenç, Ö. (1980), “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, "**Osmanlı Araştırmaları**", İstanbul, s. 85-107.

Ergenç, Ö. (1984), 16.Yüzyıl Ankara'sı; Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri, "**Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri**", Ankara, s. 50-59.

Ersoy, B. (1991), "**İzmir Hanları**", Ankara.

Ersoy, B. (1992), “Ankara, Hasan Paşa Hanı (Suluhan) ”, "**Ankara Dergisi**", Cilt:1, Sayı:3, Ankara, s. 39-52.

Erzen, A. (1946), "**İlkçağda Ankara**", Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Fıratlı, N. (1955), “Ankara Şehir içinde Rastlanan İlkçağ Yerleşmesinden Bazı İzler ve Üç Araştırma Yeri”, **"Belleten"**, Cilt 19, Sayı, 75, s. 43-72.

Foss, Cl. (1977), Late Antique and Byzantine Ankara, **"Dumbarton Oaks Papers"**, Washington.

Galanti, A. (2005), **"Ankara Tarihi"**, Ankara.

Gülekli, N, C. (1948), **"Ankara Tarih-Arkeoloji"**, Ankara.

Güran, C. (1976), **"Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Han Mimarisi"**, Ankara.

İşçen, Y. (1992), “Osmanlı Döneminde Ankara Hanları ve Otelleri”, **Ankara Kent Yazıları**, <http://yavuziscen.blogspot.com>, Ankara.

Kuban, D. (2010), **"Batıya Göçün Sanatsal Evreleri"**, İstanbul.

Mamboury, E. (2014), **"Ankara Gezi Rehberi"**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Naumann, R. (2007), **"Eski Anadolu Mimarlığı"**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Öney, G. (1971), **"Ankara'da Türk Devri Yapıları"**, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Suraiya, F. (1984), “Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin Ya Da İnsan - Toprak İlişkilerinin Değişimi”, **"Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri"**, Ankara, s. 61-84.

Şimşir, B, N. (1988), **"Ankara, Bir Başkentin Doğuşu"**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

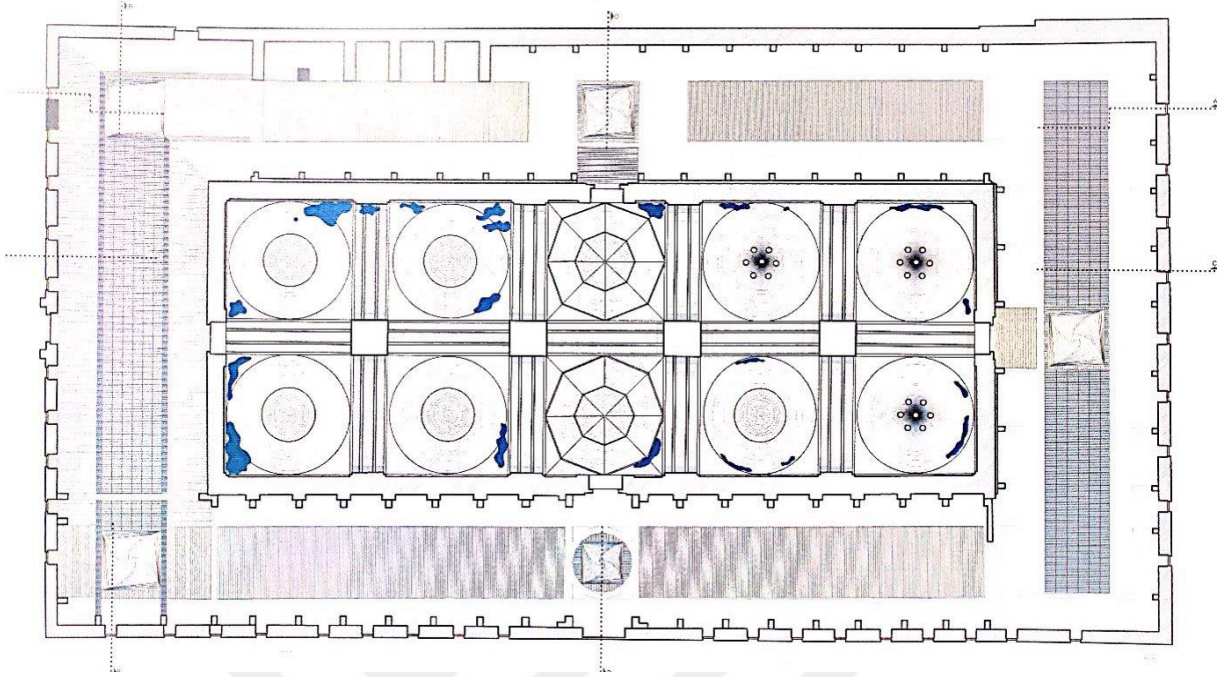
Taş, H. (2014), **"XVII Yüzyıl'da Ankara"**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Tunçer, M. (2014), “Ankara’da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisinin Dönüşüm Süreci (15-20.yy)”. **"Vakıf ve İktisat Sempozyumu"**, Ankara, s.1-64.

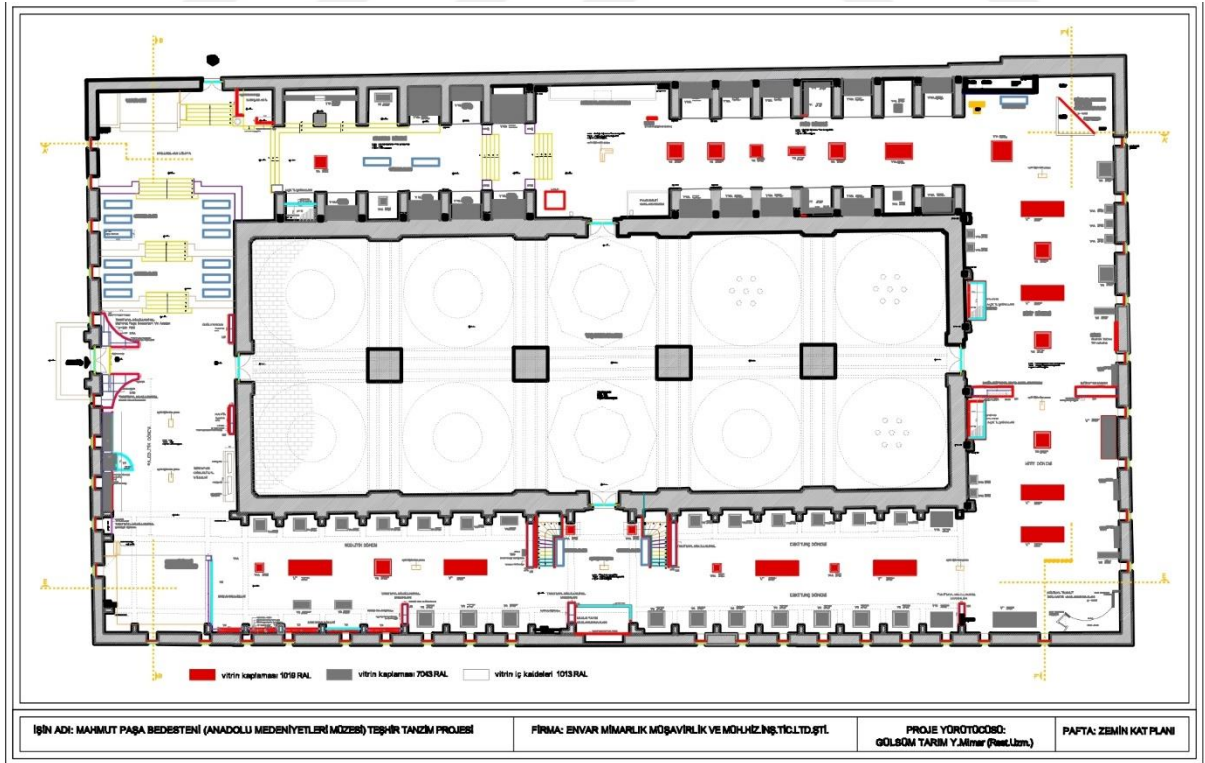
Tunçer, M. (2001), **"Ankara (Angora) Şehri Merkezi Gelişimi (14.-20. yy.)"**, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988), **"Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti"**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

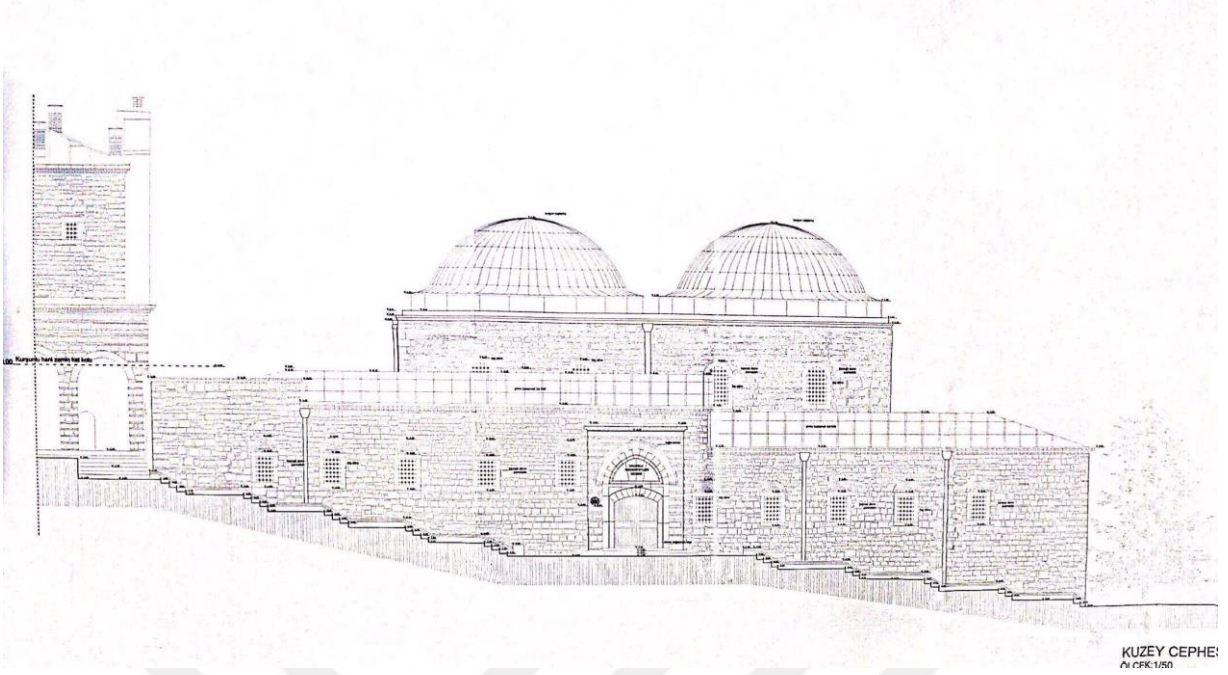
ÇİZİMLER

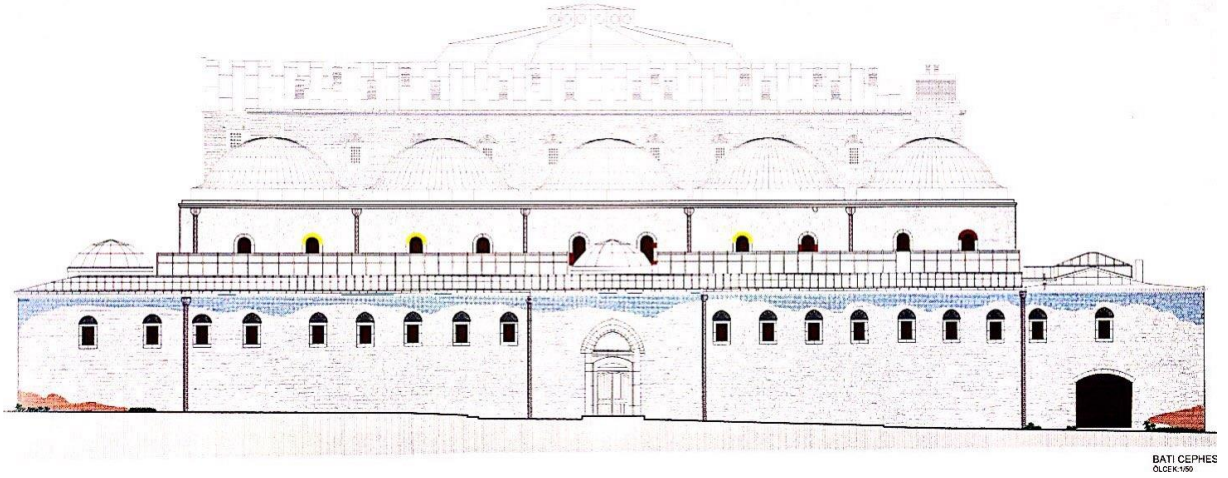
Çizim 1: Mahmut Paşa Bedesteni Restorasyon Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

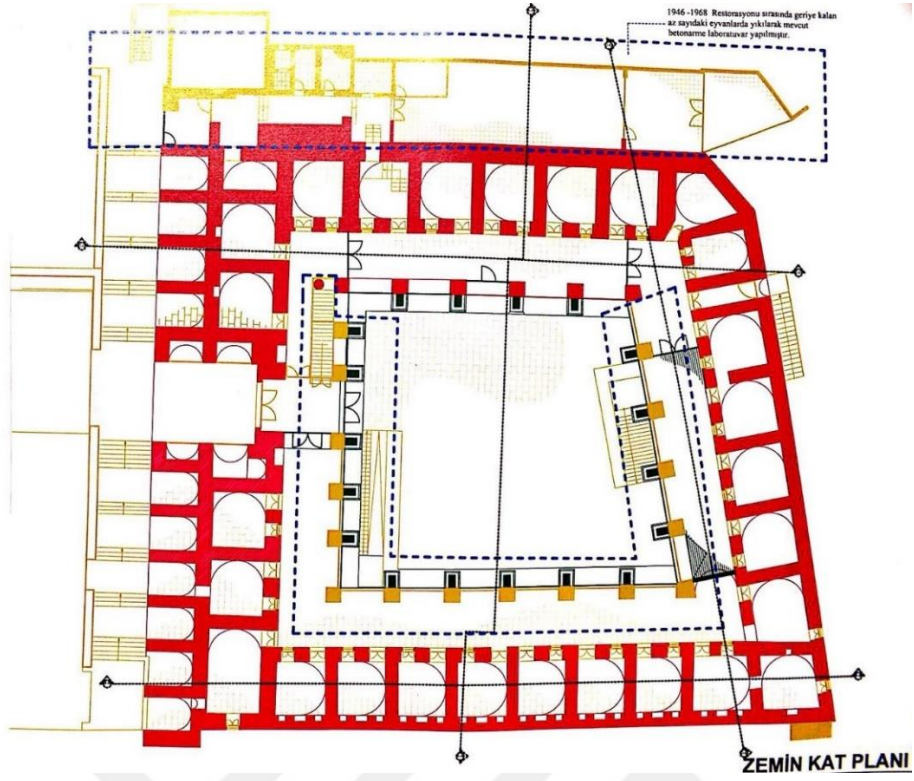
Çizim 2: Mahmut Paşa Bedesteninin Zemin Kat Planı. (Anadolu Medeniyetleri Müzesi İdaresinden.)

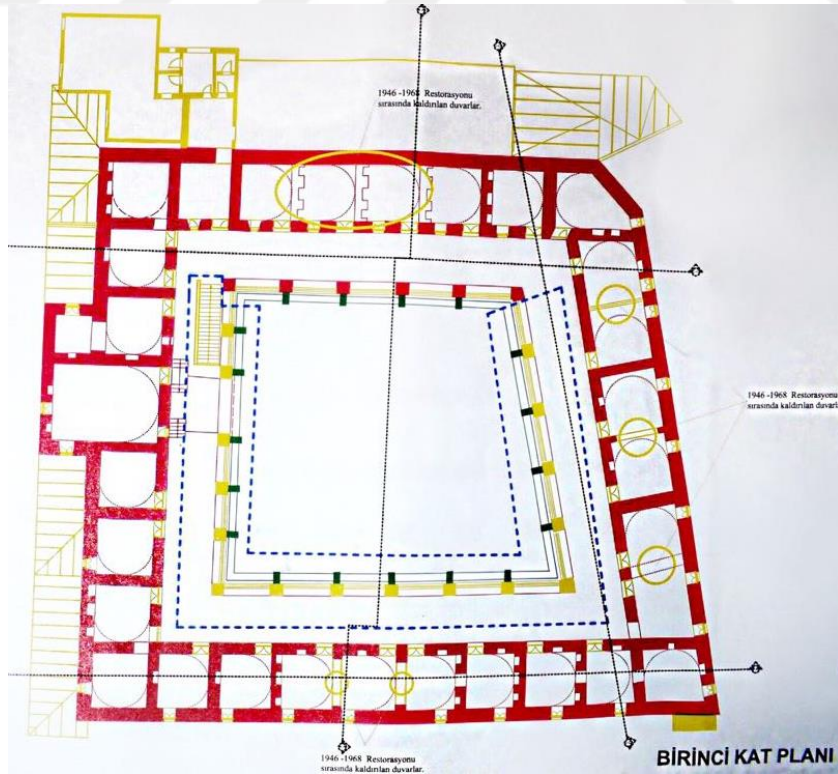
Çizim 3: Mahmut Paşa Bedesteni Kuzey Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

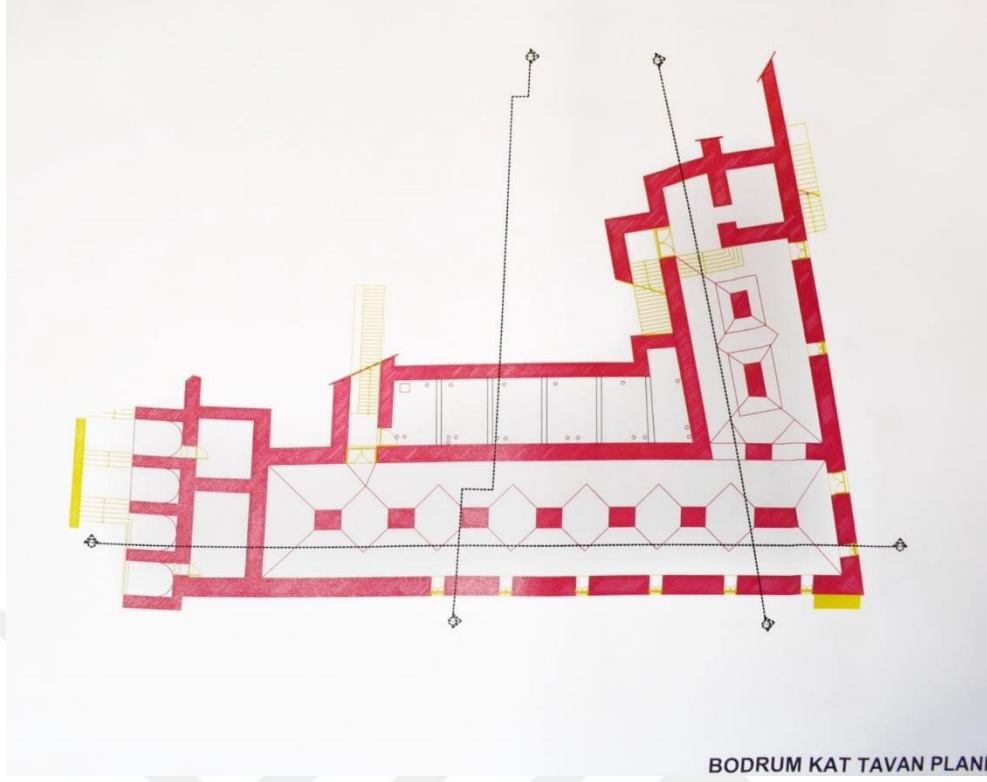
Çizim 4: Mahmut Paşa Bedesteni Batı Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

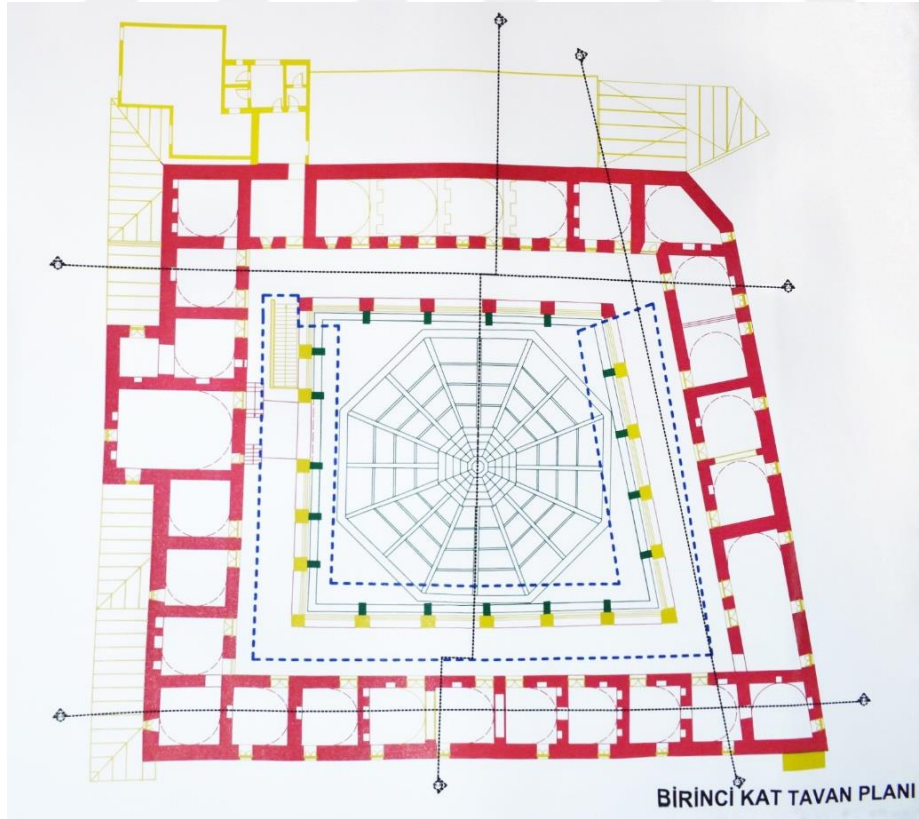
Çizim 5: Kurşunlu Han Zemin Kat Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

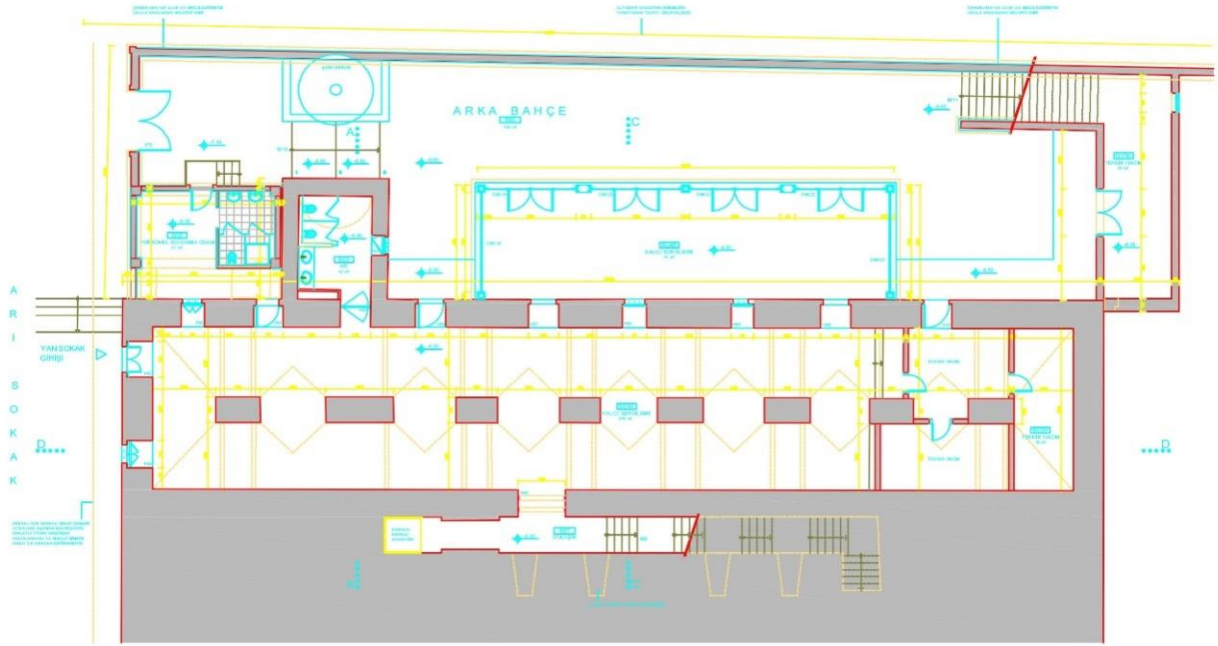
Çizim 6: Kurşunlu Han Birinci Kat Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 7: Kurşunlu Han Bodrum Kat Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 8: Kurşunlu Han Birinci Kat Tavan Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

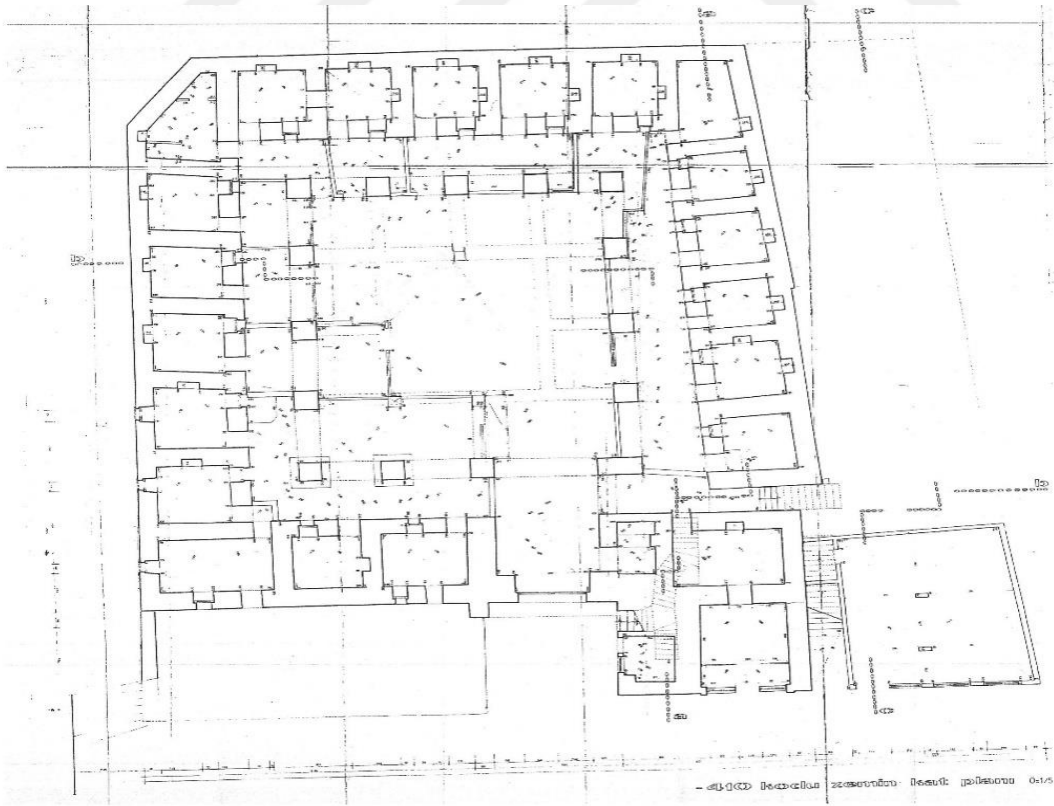
Çizim 9: Çengel Han Bodrum Kat Planı. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

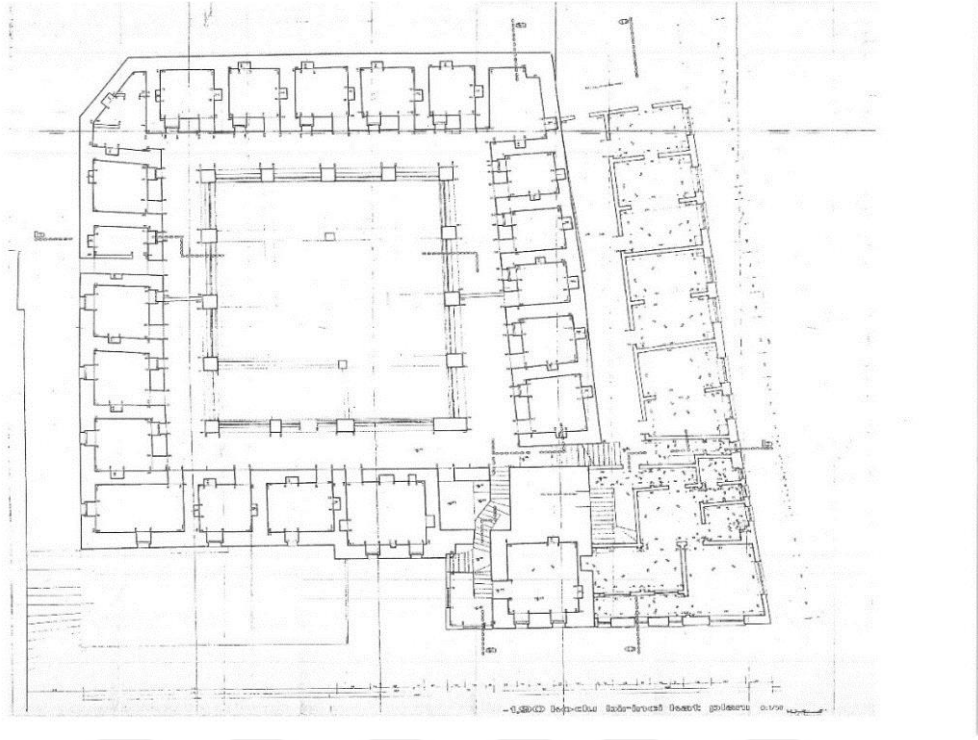
Çizim 10: Çengel Han Zemin Kat Planı. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

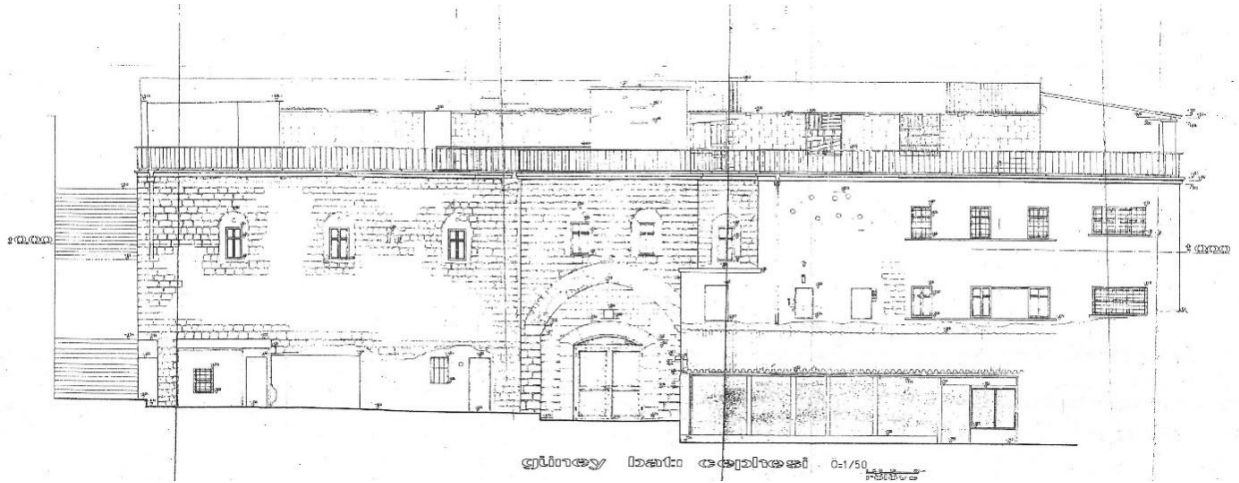
Çizim 11: Çengel Han Birinci Kat Planı. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

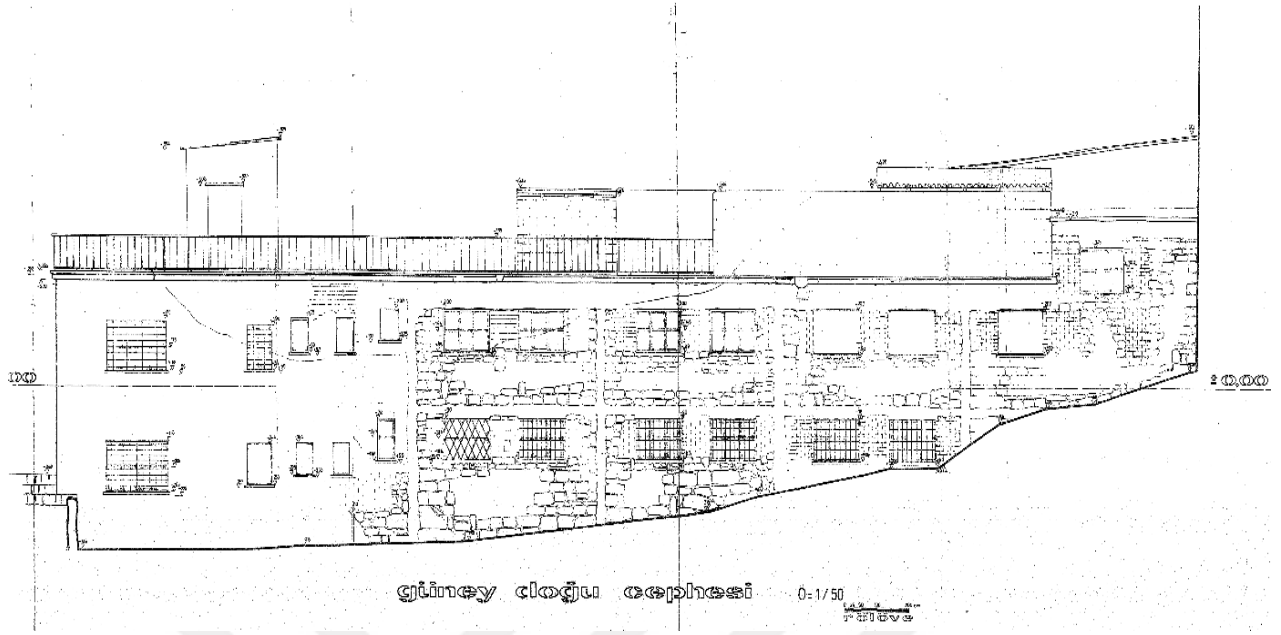
Çizim 12: Safran Han Zemin Kat Plan. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

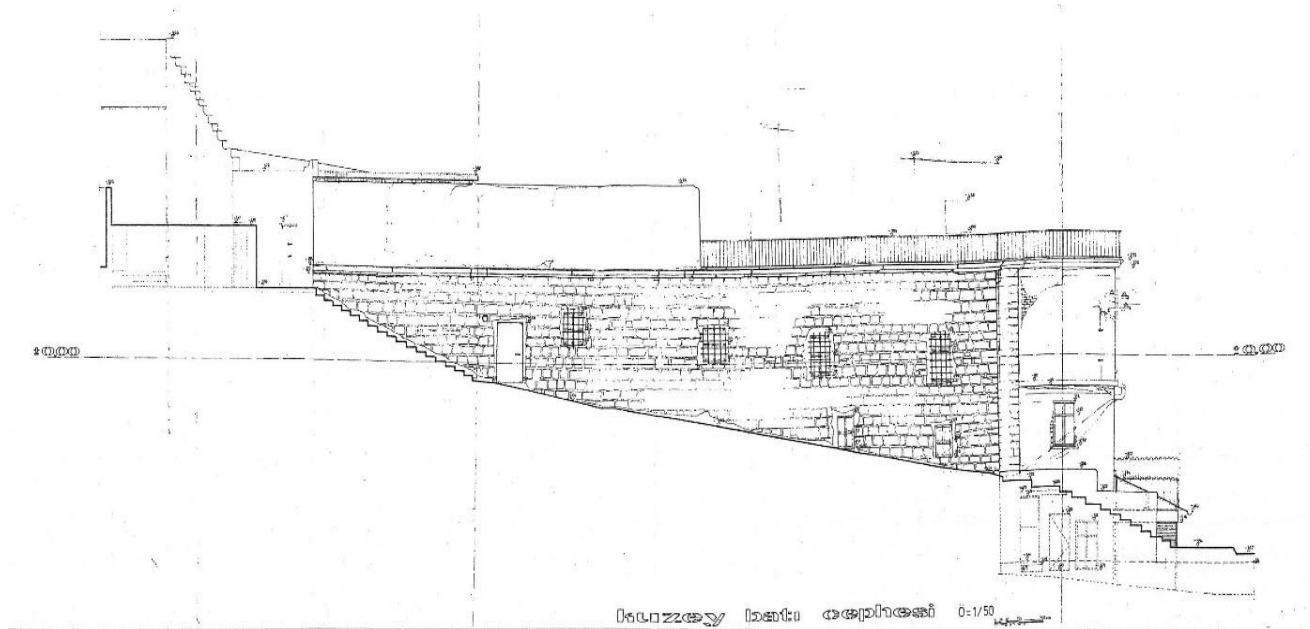
Çizim 13: Safran Han Birinci Kat Plan. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 14: Safran Han Güneybatı Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

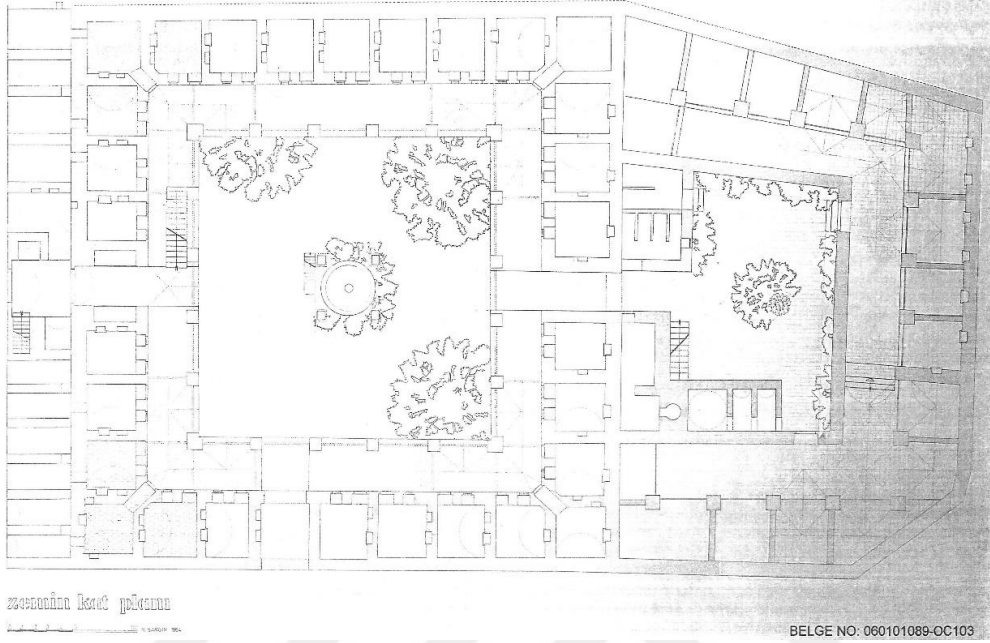

Çizim 15: Safran Han Güneydoğu Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

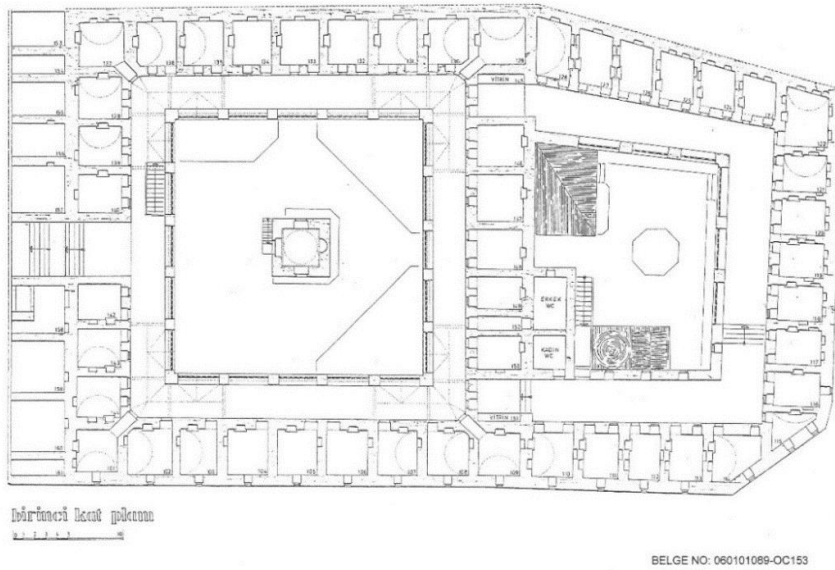
Çizim 16: Safran Han Kuzeybatı Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

ANKARA SULUHAN RESTORASYON PROJESİ

Çizim 17: Suluhan Zemin Kat Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

ANKARA SULUHAN RESTORASYON PROJESİ

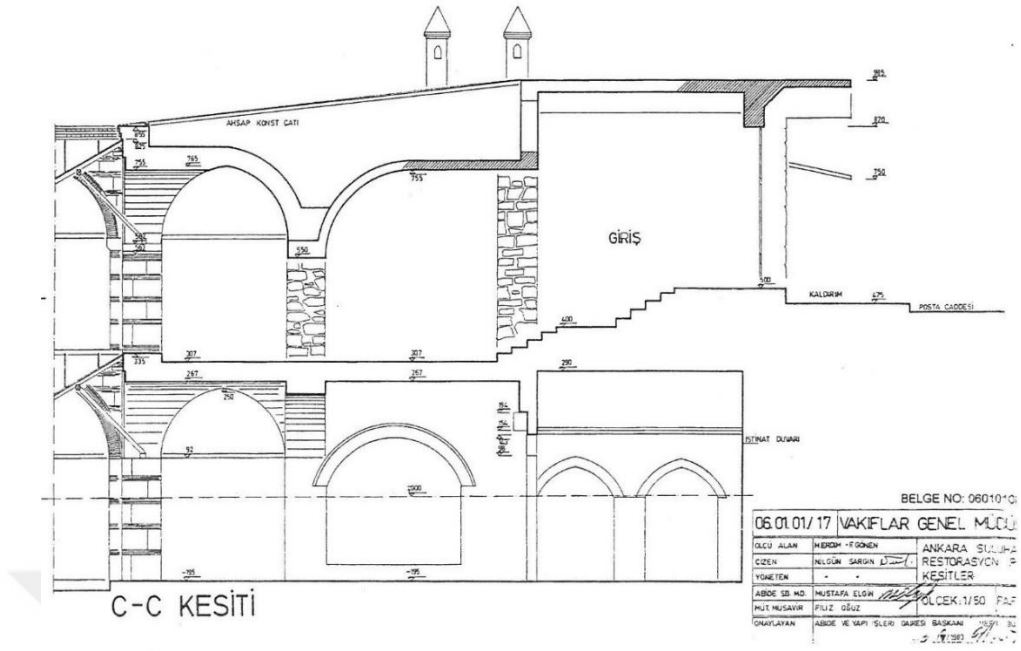

Çizim 18: Suluhan Birinci Kat Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

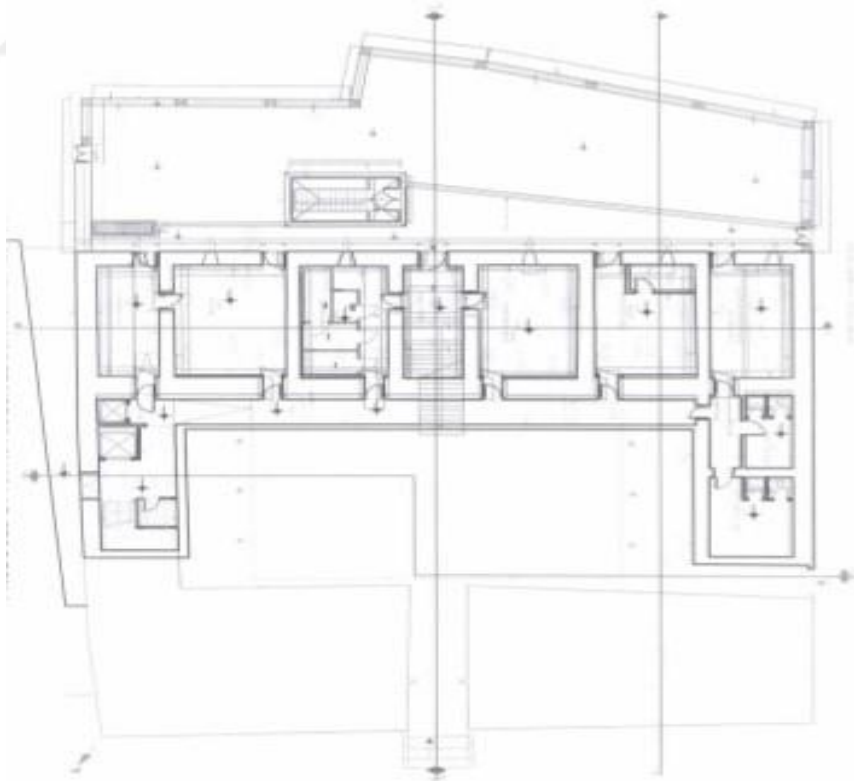
[illegible]

Architectural cross-section drawing of a building, labeled "B-B KESİTİ". The drawing shows a multi-story structure with a gabled roof. The left side features a series of arched openings, likely for a staircase or walkway. The right side shows a rectangular structure with a flat roof, labeled "DÜKKAN" (Shop) and "DEPO" (Warehouse). The drawing includes various elevation markers and a scale bar at the bottom.

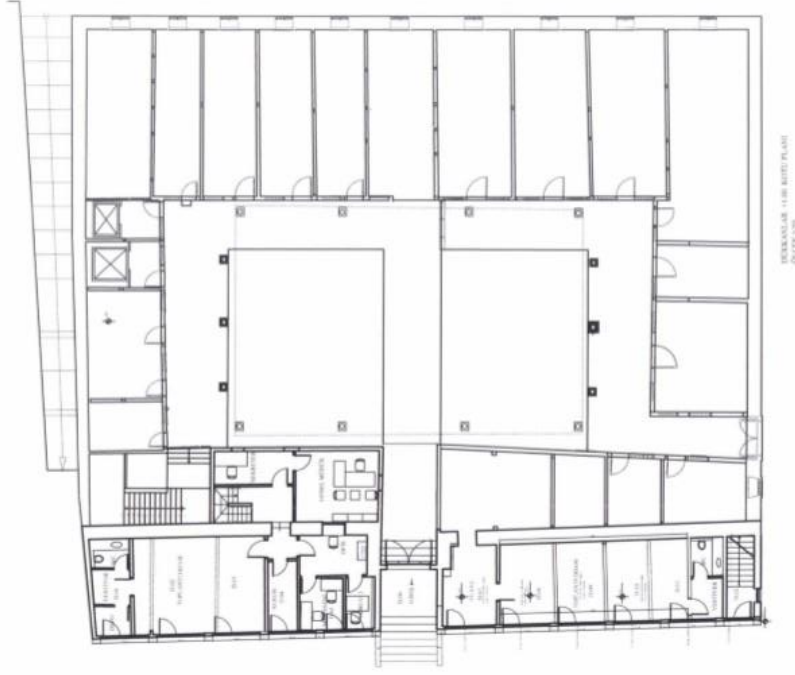
108

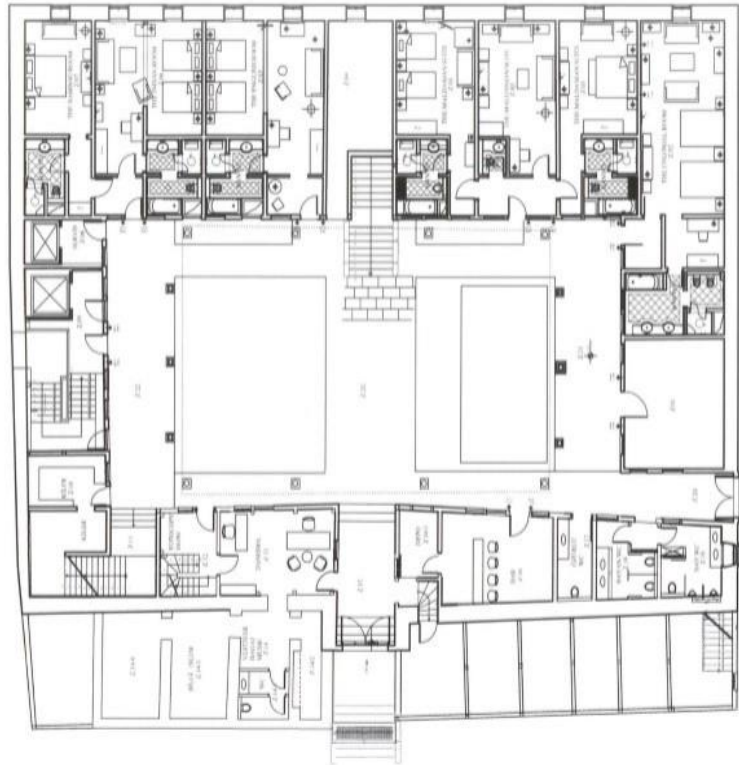
Çizim 22: Suluhan Kesit. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

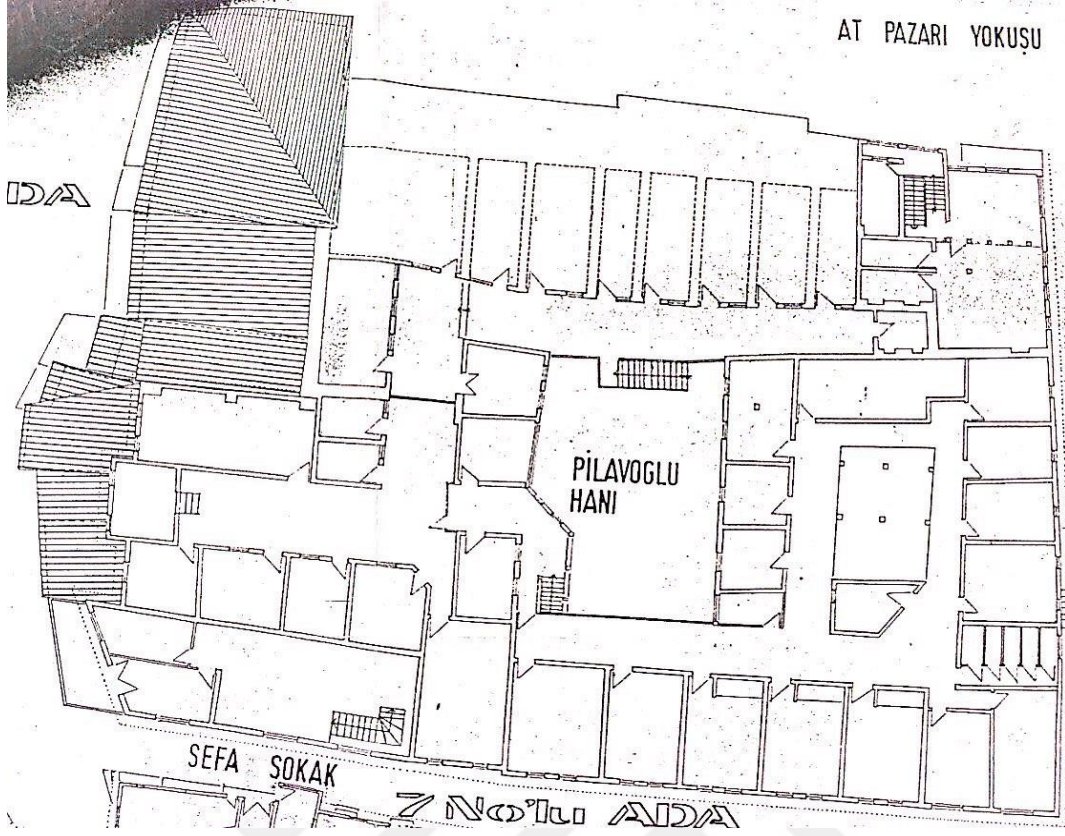
Çizim 23: Çukur Han Bodrum Kat. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

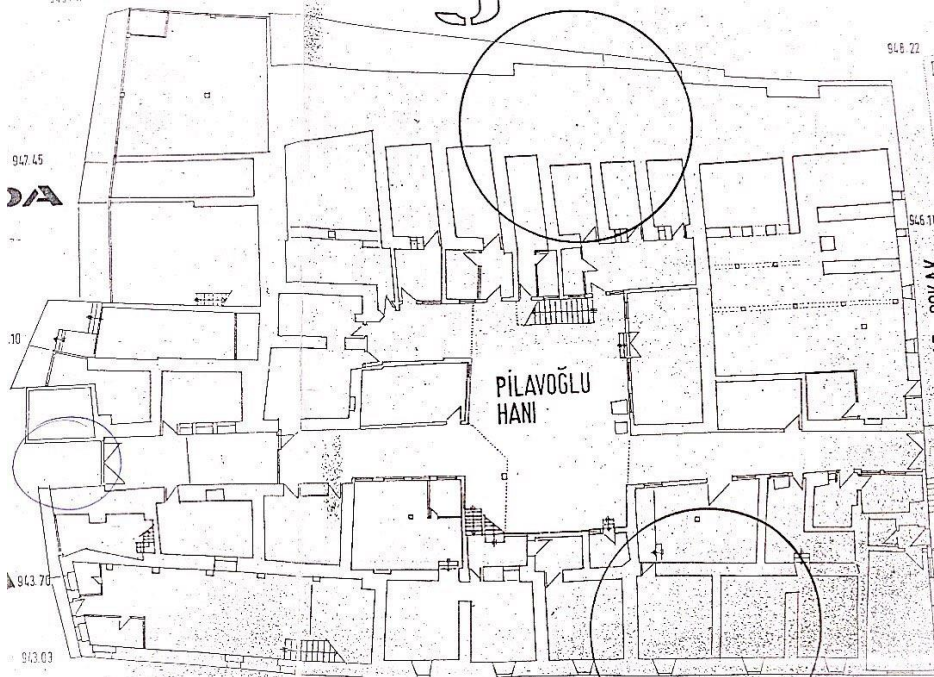
Çizim 24: Çukur Han Asma Kat Planı. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

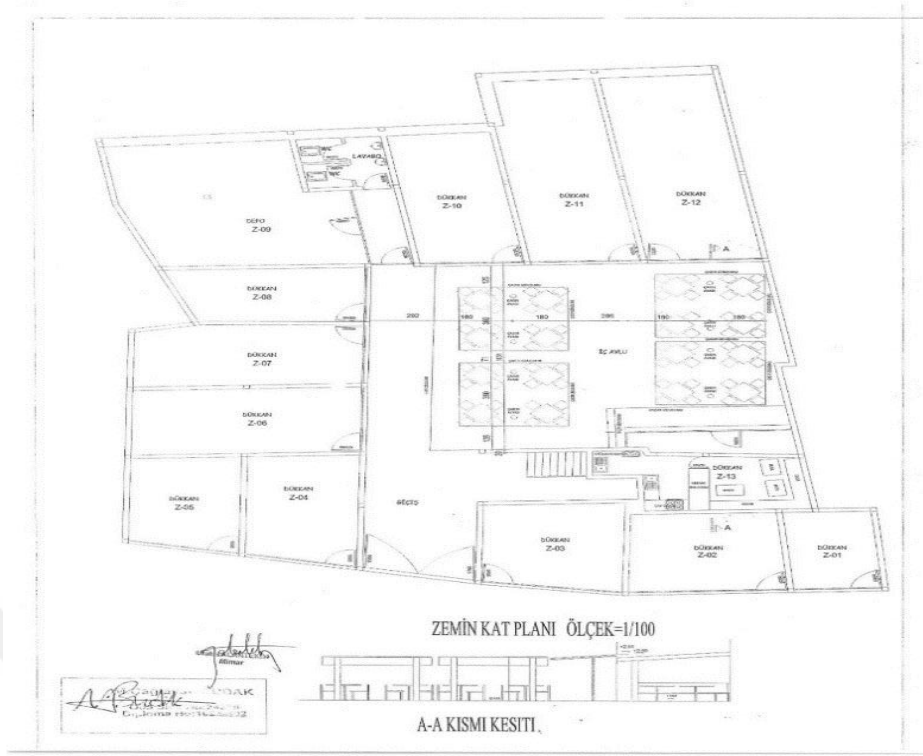
Çizim 25: Çukur Han Zemin Kat Planı. (Rahmi Koç Sanayi Müzesi Yönetiminden.)

Çizim 26: Pilavoğlu Han Restorasyon Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

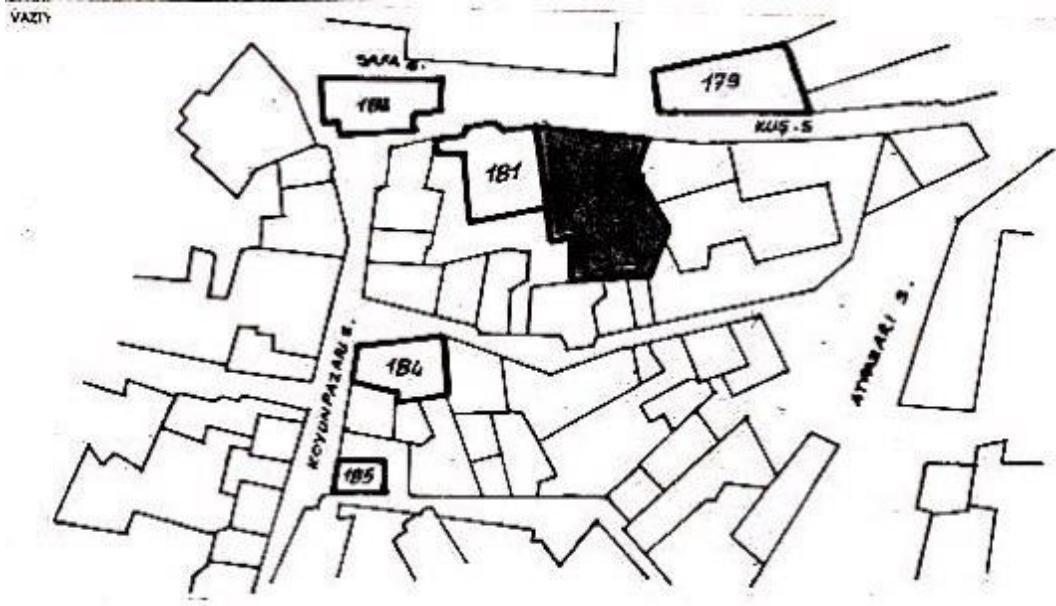
Çizim 27: Pilavoğlu Han Planı. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

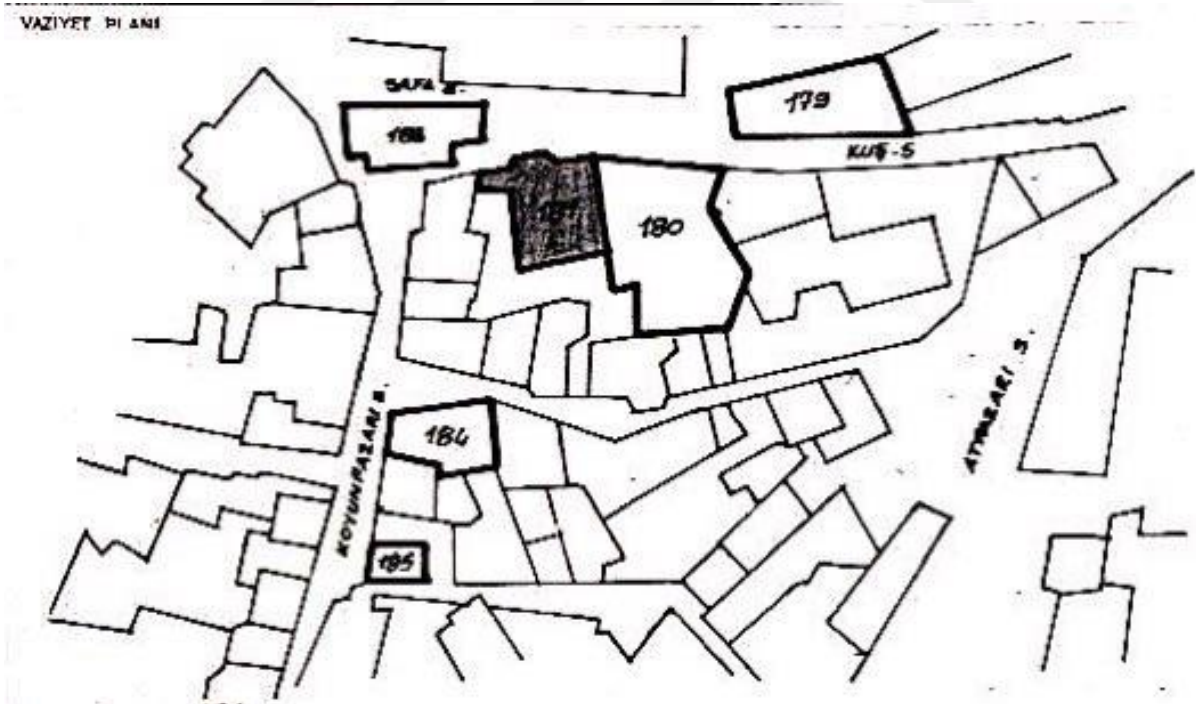
Çizim 28: Pirinç Han Zemin Kat Planı. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 29: Pirinç Han Birinci Kat Planı. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 30: Yeni Han Ada Parsel Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Çizim 31: Kıbrıs Han Ada Parsel Projesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

FOTOĞRAFLAR

Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Gözcü Sk. No:2, Ankara, Turkey

Fotoğraf 1: Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Hanın Konumu

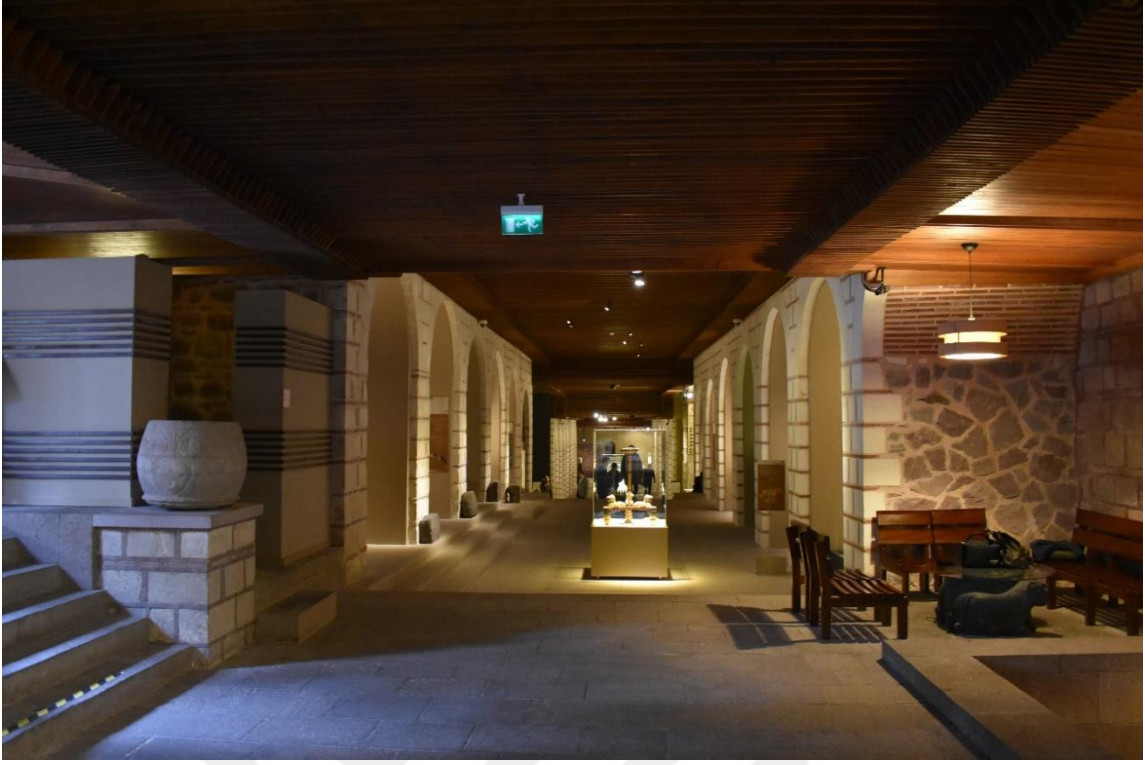
Fotoğraf 2: Mahmut Paşa Bedesteni Genel Görünüm

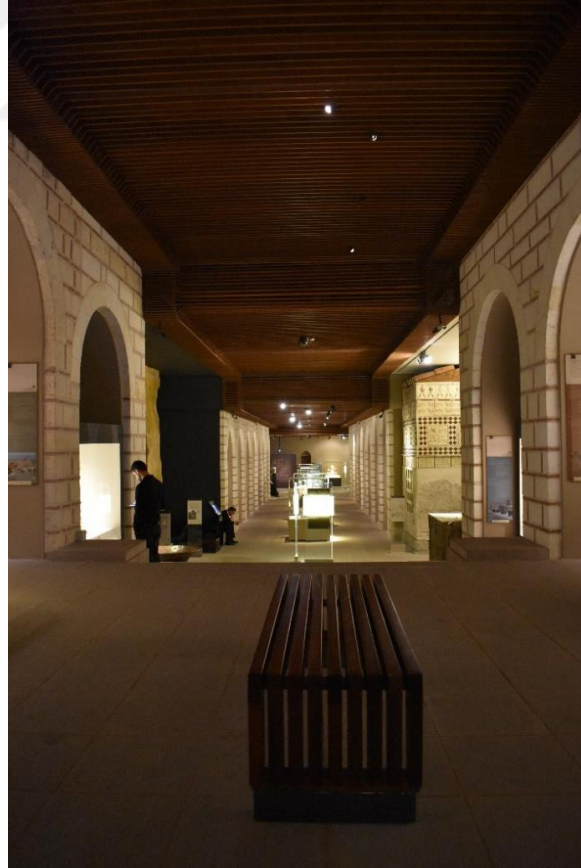
Fotoğraf 3: Mahmut Paşa Bedesteni Giriş

Fotoğraf 4: Mahmut Paşa Bedesteni ve Arasta Duvarı

Fotoğraf 5: Mahmut Paşa Bedesteni Arasta Bölümü

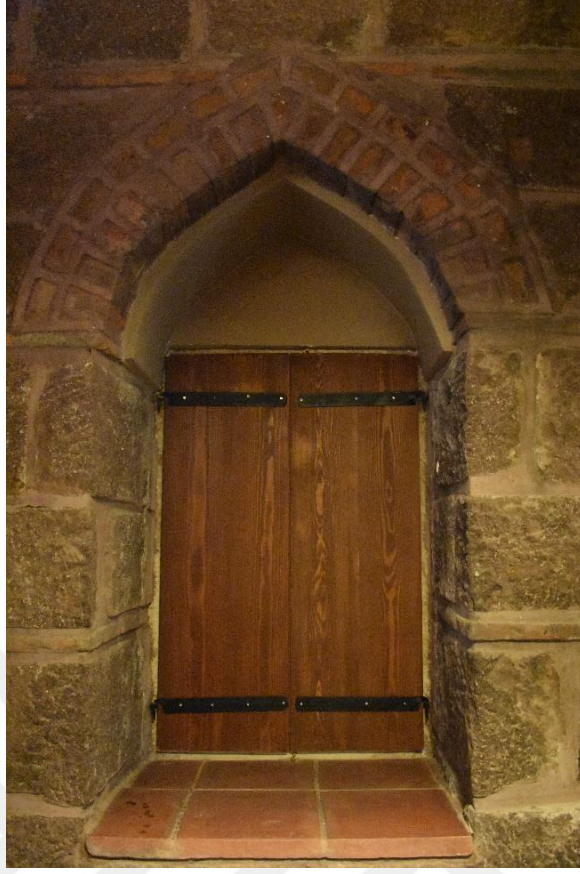
Fotoğraf 6: Mahmut Paşa Bedesteni Arasta Genel Görünüm

Fotoğraf 7: Mahmut Paşa Bedesteni Kuzey Cephesi Ana Giriş Kapısı

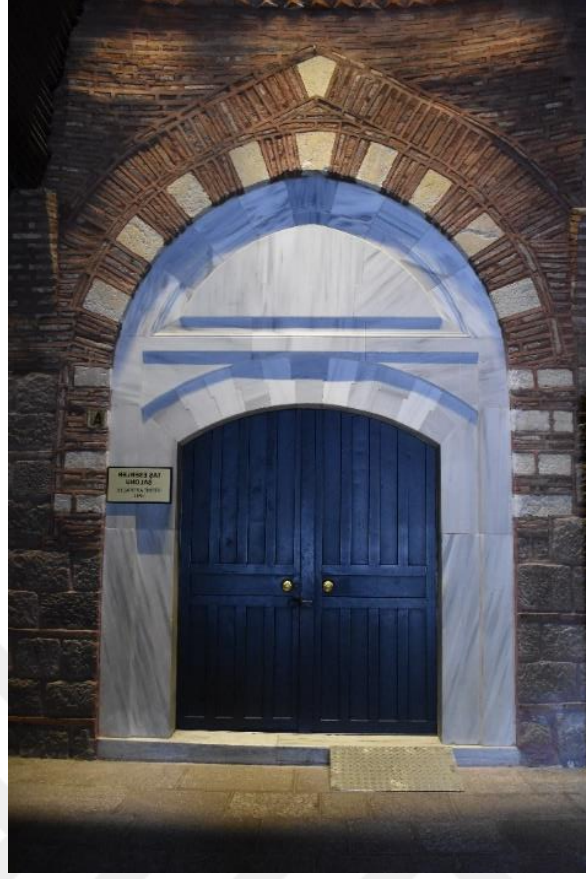
Fotoğraf 8: Mahmut Paşa Bedesteni Pencere Detayı

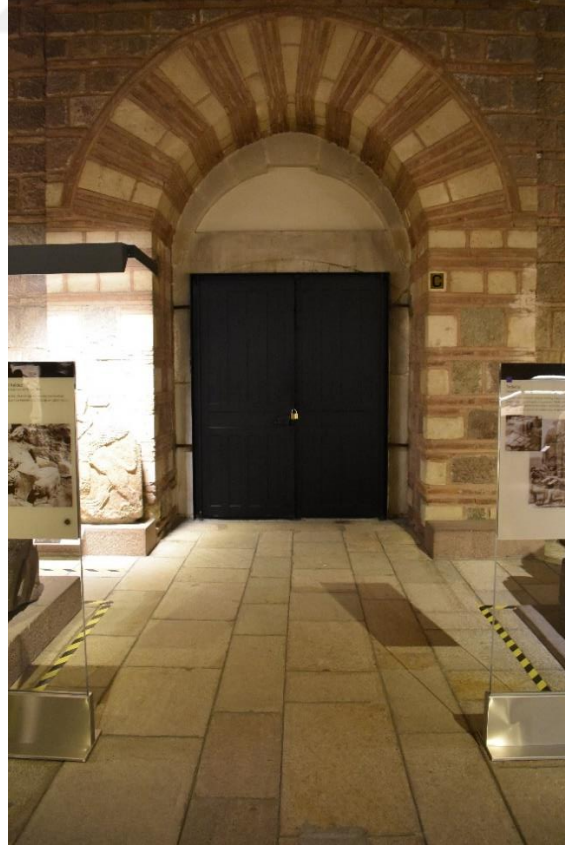
Fotoğraf 9: Mahmut Paşa Bedesteni Pencere İçten Görünüm

Fotoğraf 10: Mahmut Paşa Bedesteni Batı Cephesi Giriş Kapısı

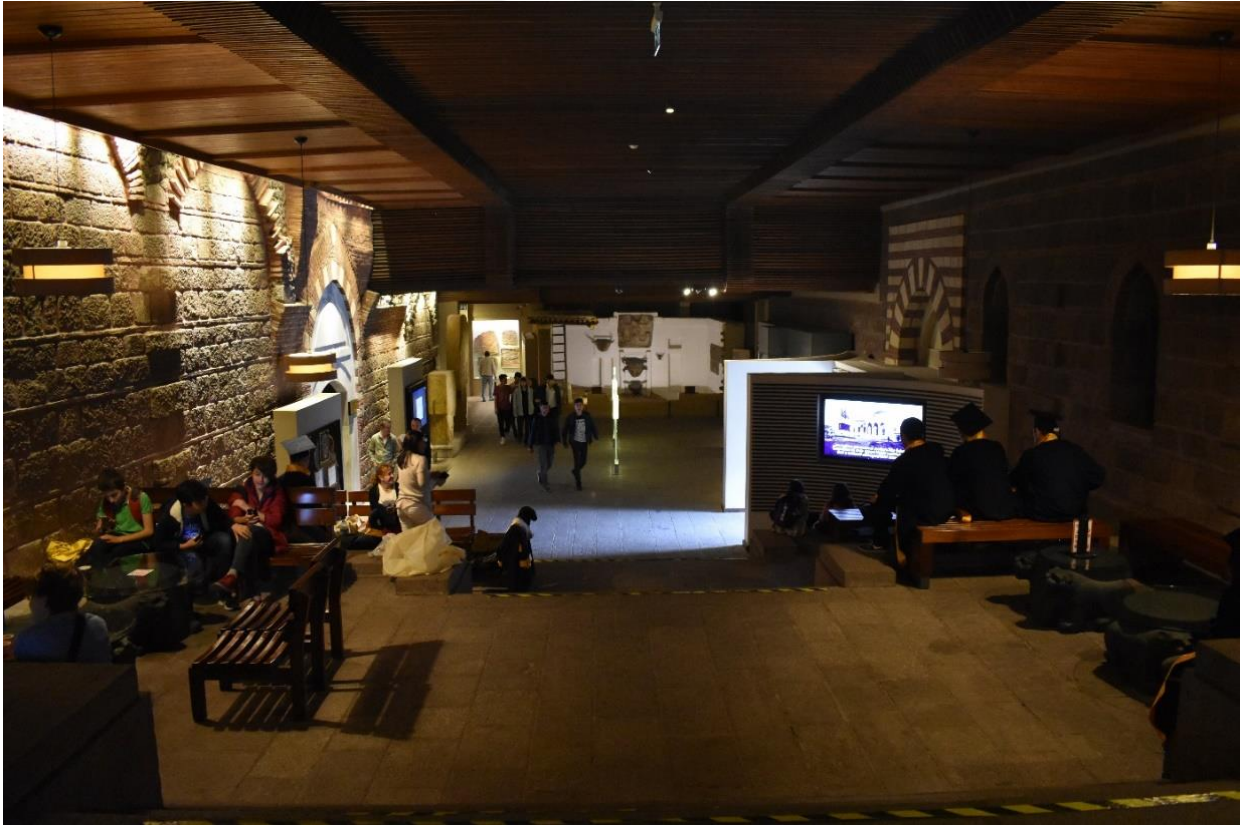
Fotoğraf 11: Mahmut Paşa Bedesteni İç kısımdaki Giriş Kapısı

Fotoğraf 12: Mahmut Paşa Bedesteni İç Kısımdaki Kapıdan Görünüm

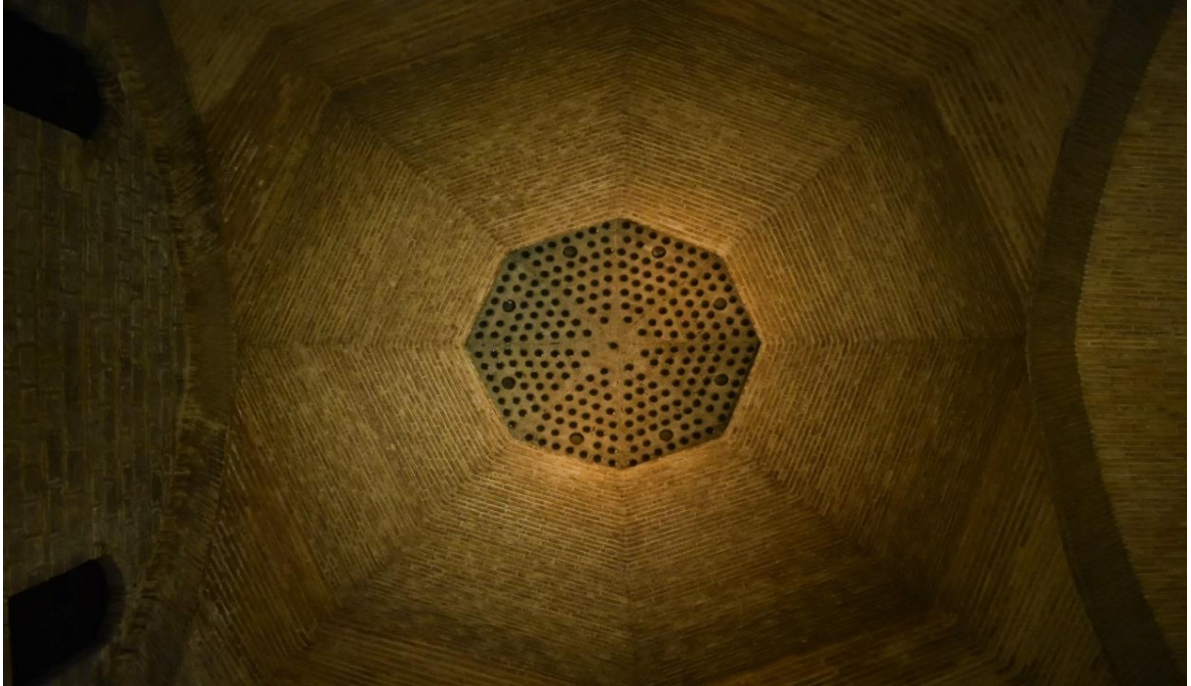
Fotoğraf 13: Mahmut Paşa Bedesteni Doğu Kapısı İçeriden Görünüm

Fotoğraf 14: Mahmut Paşa Bedesteni Arastadan Bedestene Giriş Bölümü

Fotoğraf 15: Mahmut Paşa Bedesteni İçerden

Fotoğraf 16: Mahmut Paşa Bedesteni Kubbe İçinden Detay

Fotoğraf 17: Mahmut Paşa Bedesteni Kubbe İçinden Detay

Fotoğraf 18: Mahmut Paşa Bedesteni Kubbeden Genel Görünüm

Fotoğraf 19: Kuzey Cephesi Ana Giriş

Fotoğraf 20: Mahmut Paşa Bedesteni Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Fotoğraf 21: Mahmut Paşa Bedesteni Batı Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 22: Mahmut Paşa Bedesteni Doğu Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 23: Mahmut Paşa Bedesteni Güney Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 24: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Fotoğraf 25: Kurşunlu Han Genel Görünümü. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 26: Kurşunlu Han Restorasyon Çalışması. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 27: Kurşunlu Han Cephe Görünümü

Fotoğraf 28: Kurşunlu Han Kuzey Cephesi Dükkanlar

Fotoğraf 29: Kurşunlu Han Cephedeki Saçak Uygulaması Detayı

Fotoğraf 30: Kurşunlu Han Kuzey Cephesi Galeri Genel Görünüm

Fotoğraf 31: Kurşunlu Han Galeri Bölümünden Detay

Fotoğraf 32: Kurşunlu Han Ana Giriş Eyvanı

Fotoğraf 33: Kurşunlu Han Avludan Görünüm

Fotoğraf 34: Kurşunlu Han Zemin Kat Revakları ve Odalar

Fotoğraf 35: Kurşunlu Han Tonoz Görüntüsü. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 36: Kurşunlu Han Avlu- Revak Görünümü

Fotoğraf 37: Kurşunlu Han Avlu Düzeni

Fotoğraf 38: Kurşunlu Han Merdiven ve Revak Görünümü

Fotoğraf 39 Kurşunlu Han Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 40: Kurşunlu Han Ana Giriş Kapısı

Fotoğraf 41: Kurşunlu Han Avludan Bodruma İniş Bölümü

Fotoğraf 42: Kurşunlu Han Üst Kat Revaktan Görünüm

Fotoğraf 43: Kurşunlu Handan Bedestene Doğru Görünüm

Fotoğraf 44: Kurşunlu Han Kuzey Cephesi

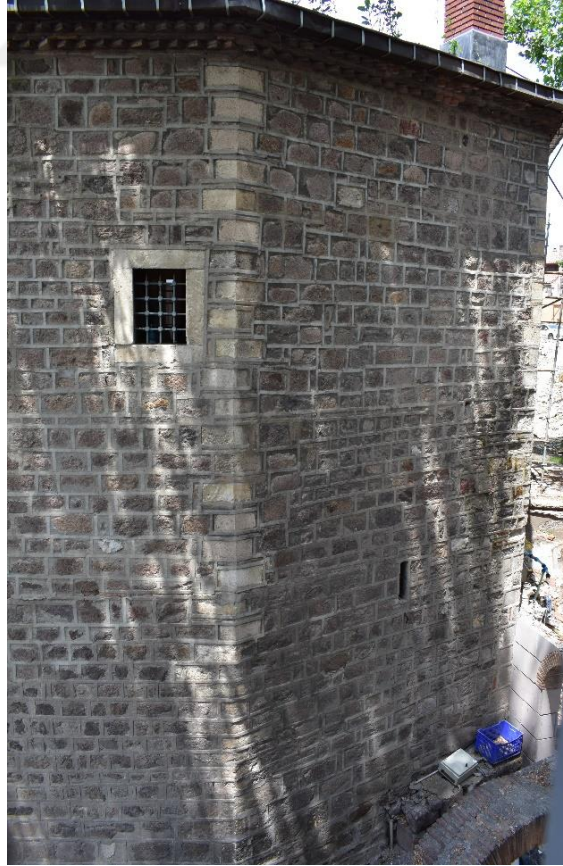
Fotoğraf 45: Kurşunlu Han Giriş Eyvanından Görünüm

Fotoğraf 46: Kurşunlu Han Doğu Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 47: Kurşunlu Han Doğu ve Güney Cephesi Arasında Pahlanmış Bölüm

Fotoğraf 48: Kurşunlu Han Doğu ve Güney Birleşimi Köşe Cephesi

Fotoğraf 49: Kurşunlu Han Güney Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 50: Kurşunlu Han Restorasyon Çalışmaları. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Rahmi M. Koç Müzesi
Kale Mah., Koyunpazarı Sok., Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 51: Çengel Han Konum

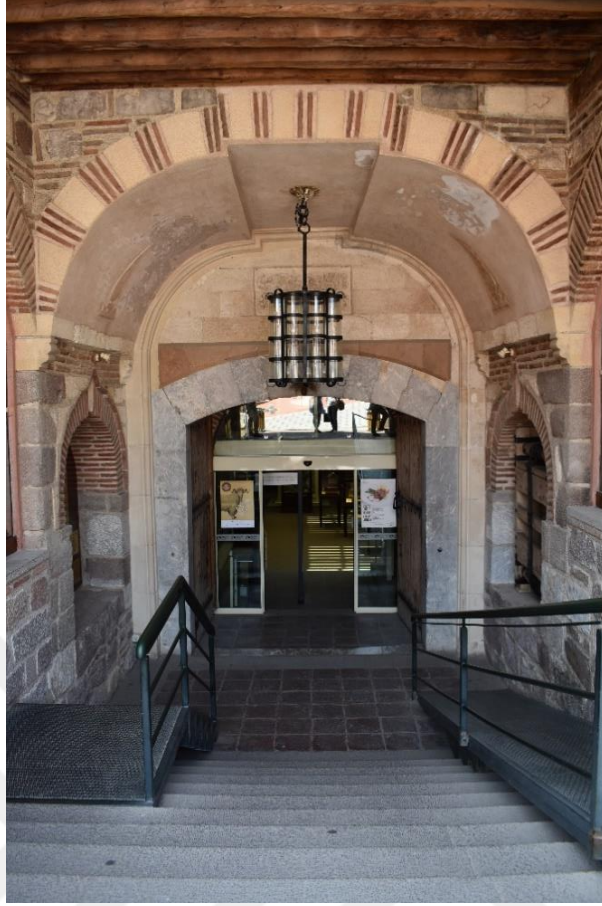
Fotoğraf 52: Çengel Han Restorasyon Öncesi Genel Görünüm

Fotoğraf 53: Çengel Han Giriş ve Dükkanlar Genel Görünüm

Fotoğraf 54: Çengel Han Ana Giriş Eyvanından Görünüm

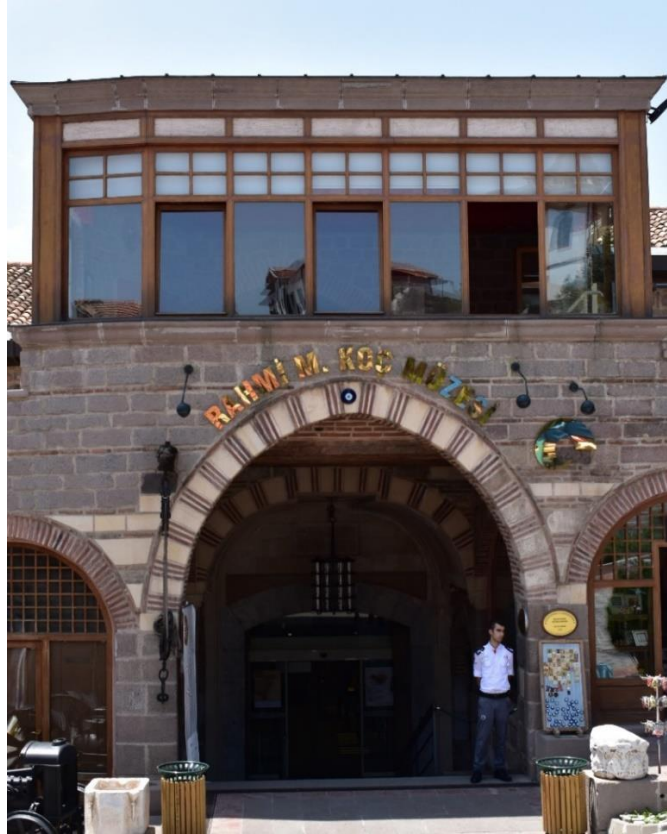
Fotoğraf 55: Çengel Han Ana Giriş Kapısı Kemer Detayı

Fotoğraf 56: Çengel Han Ana Giriş Kapısı

Fotoğraf 57: Çengel Han Ahşap Giriş Kapısı

Fotoğraf 58: Çengel Han Giriş Eyvanı Üzerindeki Mescit Bölümü

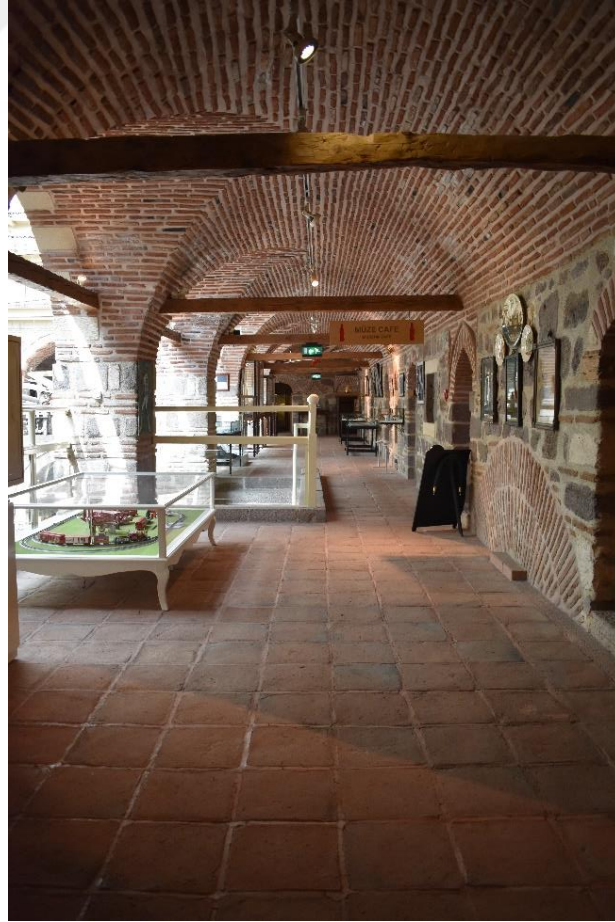
Fotoğraf 59: Çengel Han Doğu Cephesindeki Dükkanlar

Fotoğraf 60: Çengel Han Avlu- Revak Görünümü

Fotoğraf 61: Çengel Han İçeriden Görünüm

Fotoğraf 62: Çengel Han Revaktan Görünüm

Fotoğraf 63: Çengel Han İçerideki Kapalı Mekanlardan Görünüm

Fotoğraf 64: Çengel Han Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 65: Çengel Han Dış Dükkanların Üst Örtüsünden Görünüm

Fotoğraf 66: Çengel Han Giriş Eyvanındaki Niş Detayı

Fotoğraf 67: Çengel Han Avludaki Dikdörtgen Mekândan Görünüm

Fotoğraf 68: Çengel Han Avlusu Restorasyon Öncesi. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

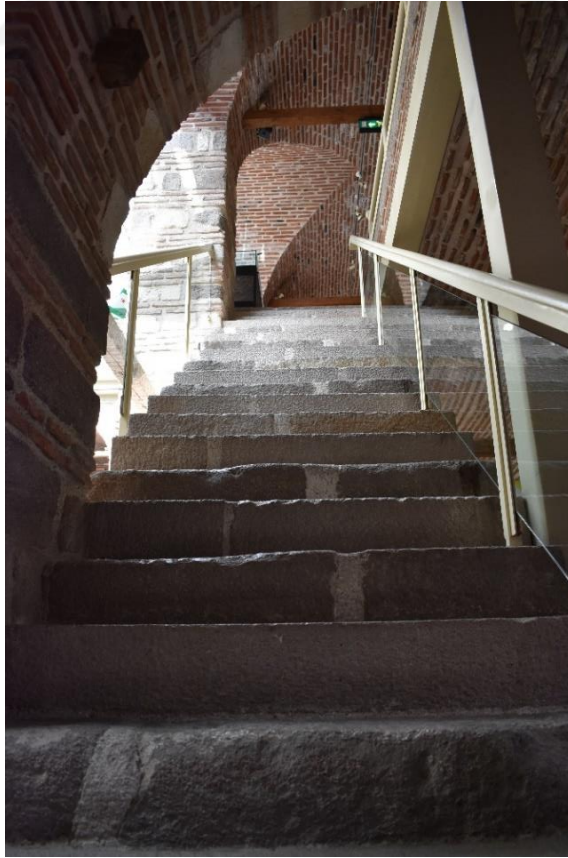
Fotoğraf 69: Çengel Han Kapalı Mekanlar Arası Geçişler

Fotoğraf 70: Çengel Han Bodrum Kata İnilen Bölüm

Fotoğraf 71: Çengel Han Bodrum Kat Bölümü

Fotoğraf 72: Çengel Han Üst Kata Çıkılan Merdiven Detayı

Fotoğraf 73: Çengel Han Revaktan Genel Görünüm

Fotoğraf 74: Çengel Han Köşe Odalarından Görünüm

Fotoğraf 75: Çengel Han Doğu Cepheden Görünüm

Fotoğraf 76: Çengel Han Doğu Cephesindeki Dükkanlar

Fotoğraf 77: Çengel Han Güney Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 78: Çengel Han Güney Cephesi Pencerelelerinden Detay

Fotoğraf 79: Çengel Han Güney Cephesi Kapıdan Görünüm

Fotoğraf 80: Çengel Han Batı Cephesi Genel Görünüm

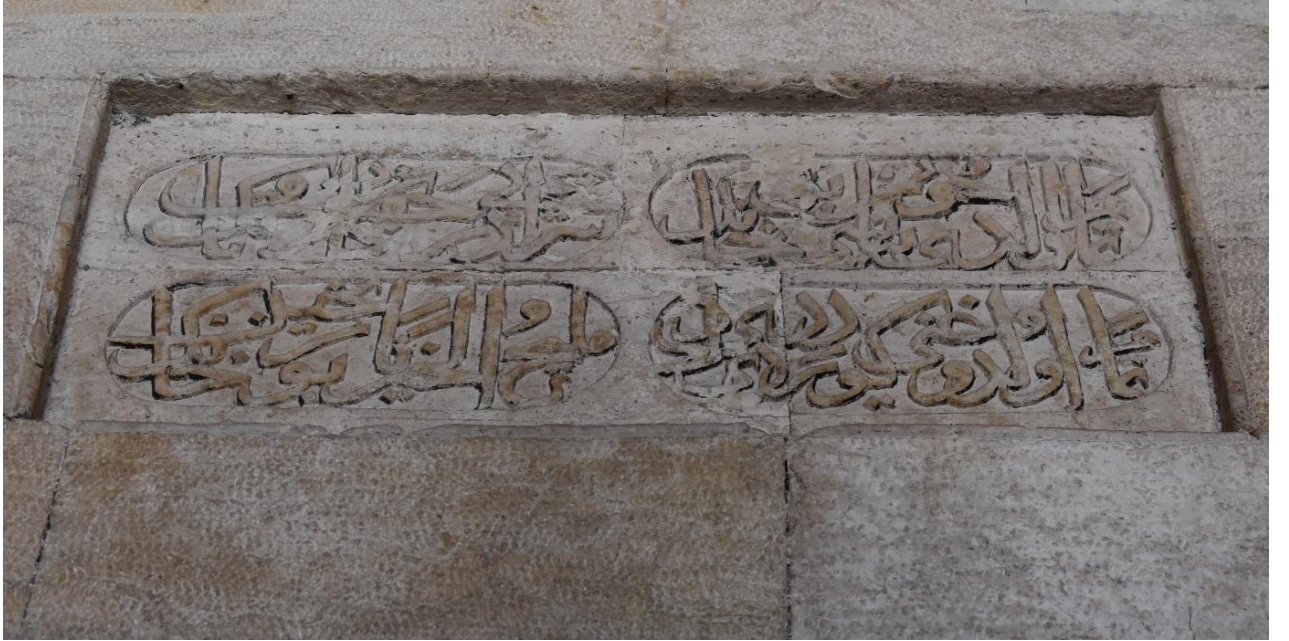
Fotoğraf 81: Çengel Han batı Cephesi Kapıdan Görünüm

Fotoğraf 82: Çengel Han Kuzeybatı Cephesi Görülememektedir

Fotoğraf 83: Çengel Han'ın İçinden Çukur Han'a Geçiş Kapısı

Fotoğraf 84: Çengel Han Giriş Eyvanında Bulunan Kitabe

Fotoğraf 85: Çengel Han Kemer İçerisindeki Süsleme Detayı

Safran Han
Kale Mah., Salman Sok., No:13, Altındağ, Ankara, Türkiye

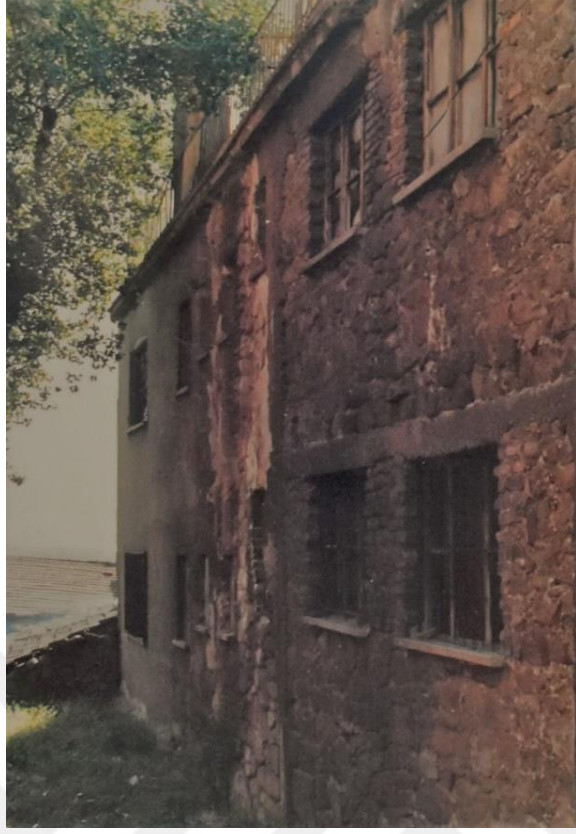
Fotoğraf 86: Safran Han Uydudan Görünüm

Fotoğraf 87: Safran Han Genel Görünüm

Fotoğraf 88: Safran Han Restorasyon Öncesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Fotoğraf 89: Safran Han Güneydoğu Cephesi Sonradan Eklenen Bölüm

Fotoğraf 90: Safran Han Restorasyon Sonrası Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 91: Safran Han Güneybatı Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 92: Restorasyon Öncesi Avludan Görünüm. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 93: Safran Han Revaktan Genel Görünüm

Fotoğraf 94: Safran Han Revak Ayaklarından Görünüm

Fotoğraf 95: Safran Han Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 96: Safran Han İç Kısımdan Detay

Fotoğraf 97: Safran Han Revaktan Genel Görünüm

Fotoğraf 98: Safran Han Üst Örtüden Genel Görünüm

Fotoğraf 99: Safran Han Güneybatı Cephesi Giriş Kapısı

Fotoğraf 100: Safran Han Köşk Balkon Bölümünden Görünüm

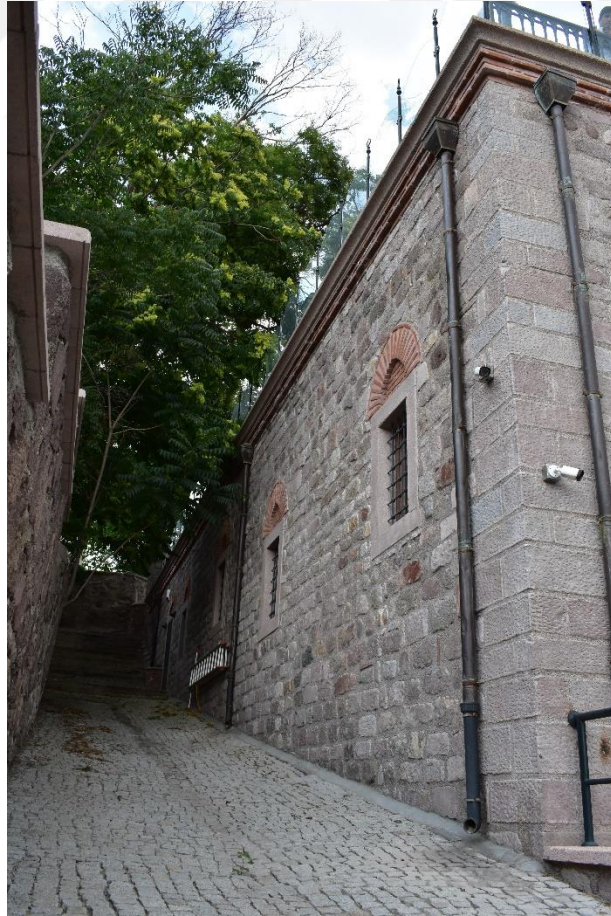
Fotoğraf 101: Safran Han Güneybatı Cephesi Dükkândan Görünüm

Fotoğraf 102: Safran Han Güneybatı Cephesi Sonradan Eklenen Bölümden Görünüm

Fotoğraf 103: Safran Han Doğu Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 104: Safran Han Kuzeybatı Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 105: Safran Han Kuzey Cephesindeki Kapıdan Görünüm

Fotoğraf 106: Safran Han Kuzey Cephesi Kapı ve Pencere Düzeni

Fotoğraf 107: Safran Han Güney Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 108: Safran Han Güneybatı Cephesi Süsleme Detayı

Fotoğraf 109: Safran Han Roma Sütunu Detayı

Suluhan İshanı
Anafartalar Mah., Şehit Teğmen Kalmaz Posta Cad., No:38 D, Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 110: Suluhan (Hasan Paşa Hanı) Konum

Fotoğraf 111: Suluhan (Hasan Paşa Hamı) Genel Görünüm

Fotoğraf 112: Suluhan Restorasyon Öncesi Revaktan Görünüm. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 113: Suluhan Restorasyon Öncesi. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 114: Suluhan Restorasyon Çalışmaları. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 115: Suluhan Kemer Ayakları Restorasyon Çalışmaları. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

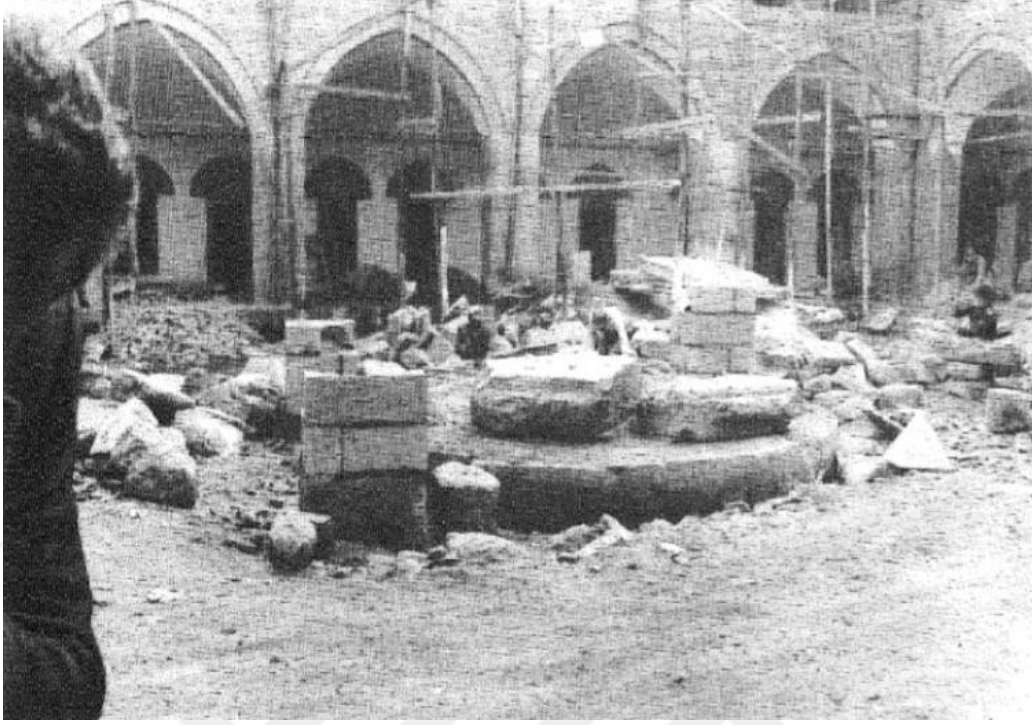
Fotoğraf 116: Suluhan Revaktan Genel Görünüm

Fotoğraf 117: Suluhan İç Mekanların Kapı Alınlığından Görünüm

Fotoğraf 118: Suluhan Avluya İnişi Sağlayan Merdiven

Fotoğraf 119: Suluhan Avludaki Mescit ve Şadırvan Kalıntısı. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 120: Suluhan Mescid Bölümü

Fotoğraf 121: Suluhan İkinci Avluya Geçilen Bölüm

Fotoğraf 122: Suluhan İkinci Avlu Üst Kata Çıkan Merdiven

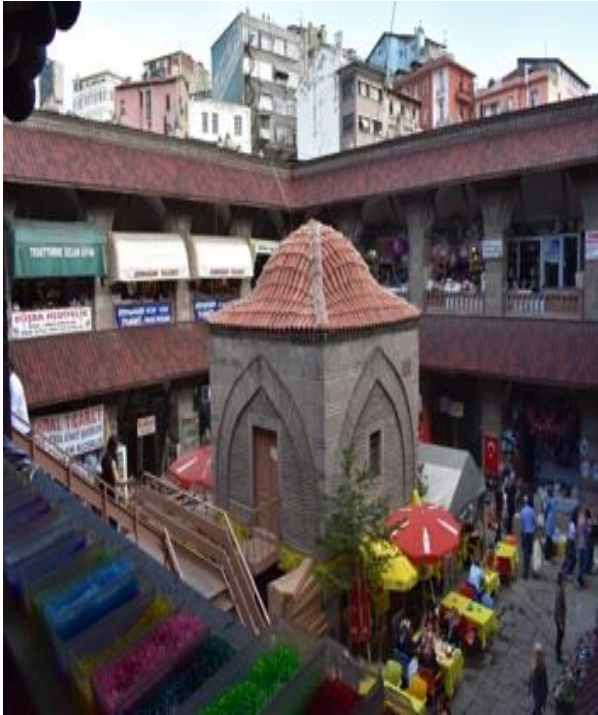
Fotoğraf 123: Suluhan Çatıdaki Bacalardan Görünüm

Fotoğraf 124: Suluhan Kuzey Cephesi Ana Giriş Kapısı

Fotoğraf 125: Suluhan Restorasyon Öncesi Kullanılan Özgün Giriş Kapısı

Fotoğraf 126: Suluhan I. Avludan Gönünüm

Fotoğraf 127: Suluhan Kapalı Mekanların İçindeki Diğer Mekanlara Geçiş Bölümü

Fotoğraf 128: Suluhan Kapalı Mekanların İçindeki Küçük Odalardan Görünüm

Fotoğraf 129: Suluhan I. Avluda Bulunan Mescid

Fotoğraf 130: Suluhan Mescidin Altında Yer Alan Süs Havuzu

Fotoğraf 131: Suluhan Mescidin Mihrabından Görünüm

Fotoğraf 132: Suluhan Mescidin Cephelerindeki Pencereden Görünüm

Fotoğraf 133: Suluhan II. Avludan Genel Görünüm

Fotoğraf 134: Suluhan I. Avludan II. Avluya Giriş Kısım

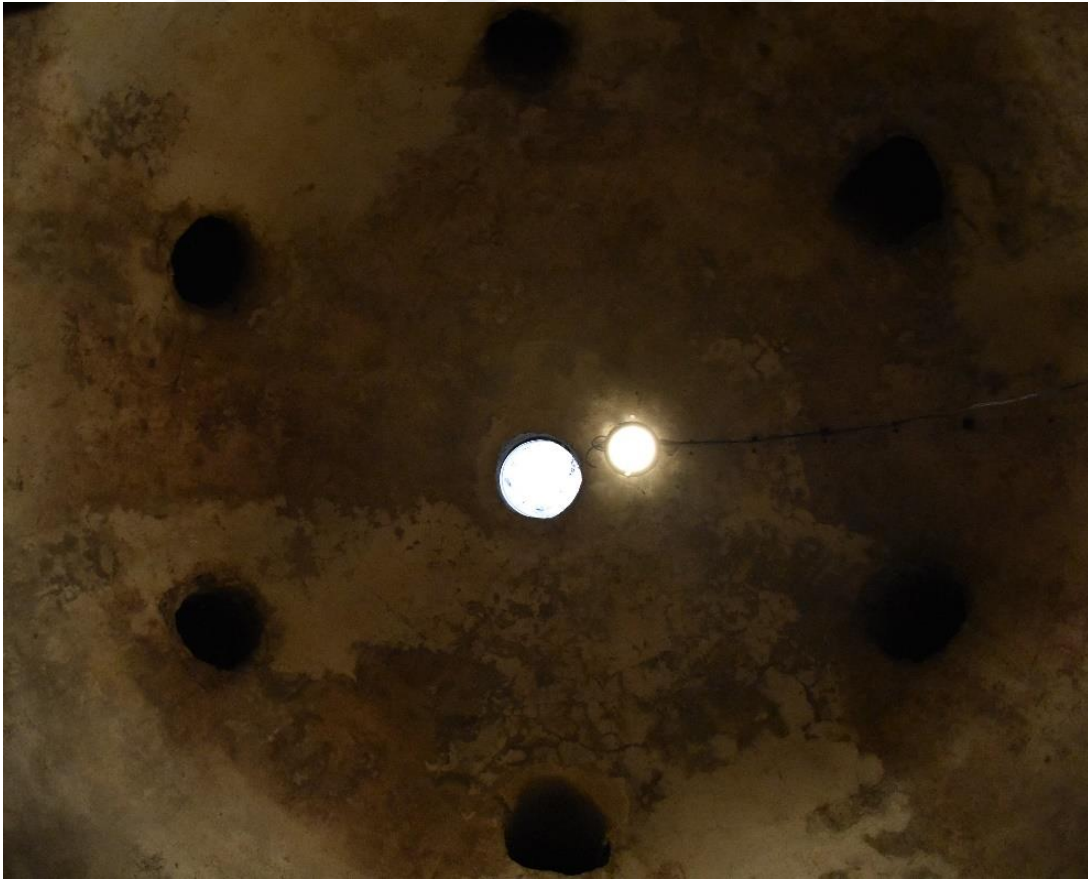
Fotoğraf 135: Suluhan II. Avluda Bulunan Kapalı Mekan

Fotoğraf 136: Suluhan II. Avlu Kapalı Kısımlara Giriş ve Sağda Hamam Bölümü

Fotoğraf 137: Suluhan Hamamdan Detay

Fotoğraf 138: Suluhan Hamamın Sıcaklık Bölümündeki Kubbe İçinden Detay

Fotoğraf 139: Suluhan II. Avlunun Ahır Bölümünden Görünüm

Fotoğraf 140: Suluhan Ahır Bölümü Revaktan Görünüm

Fotoğraf 141: Suluhan Saçaklardan Görünüm

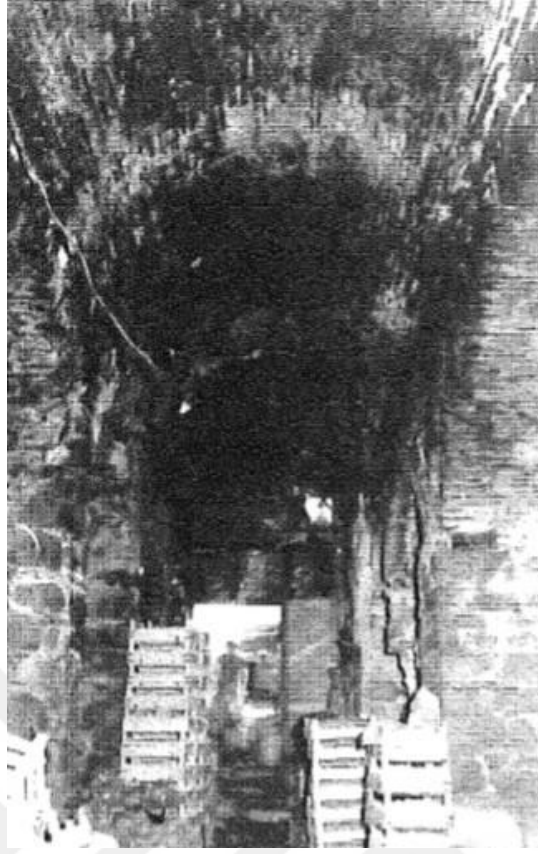
Fotoğraf 142: Suluhan Kuzey Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 143: Suluhan Doğu ve Güney Cepheleri Dükkanlardan Görünüm

Fotoğraf 144: Suluhan Batı Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 145: Suluhan Arasta Tonoz Görünümü. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden.)

Fotoğraf 146: Suluhan Güney Cephesi Genel Görünüm

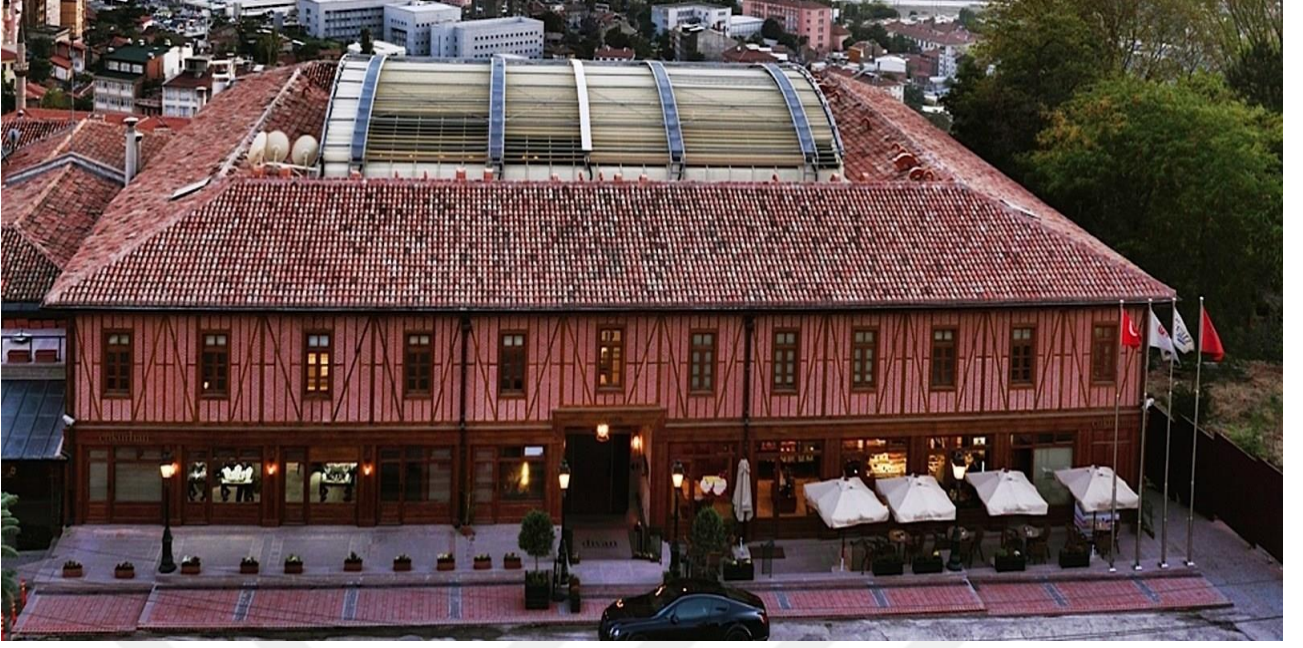

Fotoğraf 147: Suluhan Batı ve Güney Kısım Birleştiği Köşe Cephesi

Divan Çukurhan Otel Ankara
Kale Mah., Gözcü Sok., No:16, Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 148: Çukur Han Konumu

Fotoğraf 149: Çukur Han Genel Görünüm

Fotoğraf 150: Çukur Han Ana Giriş Eyvanı

Fotoğraf 151: Çukur Han Batısındaki Kapı ve Pencere

Fotoğraf 152: Çukur Han Batı Cephesindeki Kapıdan Görünüm

Fotoğraf 153: Çukur Han Cephedeki Pencere Detayı

Fotoğraf 154: Çukur Han Güney Cephesi Pencere Detayı

Fotoğraf 155: Çukur Han Avlu İçindeki Havuzdan Görünüm

Fotoğraf 156: Çukur Han Avluya Bakan Revaklardan Görünüm

Fotoğraf 157: Çukur Han İç Kısımda Cepheleden Görünüm

Fotoğraf 158: Çukur Han Odaların İçinden Genel Görünüm

Fotoğraf 159: Çukur Han Avlu İçerisine Giden Taş Merdivenden Görünüm

Fotoğraf 160: Çukur Han Avludaki Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 161: Çukur Han Restorasyon Öncesi Açık Bırakılan Üst Örtüsü

Fotoğraf 162: Çukur Han Giriş Cephesi Mekânlar

Fotoğraf 163: Çukur Han Avlu Revak Uygulaması

Fotoğraf 164: Çukur Han Bodrum Kata İnilen Bölüm

Fotoğraf 165: Çukur Han Avlunun Doğusundan Görünüm

Fotoğraf 166: Çukur Han Avlunun Güneyinden Bodruma İniş

Fotoğraf 167: Çukur Han Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Fotoğraf 168: Çukur Han Batı Cephesi

Fotoğraf 169: Çukur Han Güney Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 170: Çukur Han Güney Cephesi Kapı ve Pencere Düzeni

Fotoğraf 171: Çukur Hanın Çengel Han ile Bitişik Olan Doğu Cephesi

Pilavoğlu Han
Kale Mah., Hanlar Sok., No:3, Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 172: Pilavoğlu Han Konum

Fotoğraf 173: Pilavoğlu Han Genel Görünüm

Fotoğraf 174: Pilavoğlu Han Batısında ve Doğusundaki Giriş

Fotoğraf 175: Pilavoğlu Han Giriş Cephesindeki Sundurmadan Görünüm

Fotoğraf 176: Pilavoğlu Han Giriş Koridorundan Görünüm

Fotoğraf 177: Pilavoğlu Han Avludan Görünüm

Fotoğraf 178: Pilavoğlu Han Duvar ile Kapatılan Doğu Cephesinden Görünüm

Fotoğraf 179: Pilavoğlu Han Üst Kata Çıkılan Merdiven

Fotoğraf 180: Pilavoğlu Han Kuzey Cephesindeki Revaktan Görünüm

Fotoğraf 181: Pilavoğlu Han Doğu Cephesindeki Giriş Koridoru

Fotoğraf 182: Pilavoğlu Han Cephelerden Genel Görünüm

Fotoğraf 183: Pilavoğlu Han Avlunun Batı Cephesi ve Giriş Koridorundan Görünüm

Fotoğraf 184: Pilavoğlu Han Giriş Koridorundaki Dükkanlar

Fotoğraf 185: Pilavoğlu Han Avluda Bulunan Dükkanlar

Fotoğraf 186: Pilavoğlu Han Üst Kat Mekanları

Fotoğraf 187: Pilavoğlu Han Alt Kat Mekanları

Fotoğraf 188: Pilavoğlu Han Batı Cephesi

Fotoğraf 189: Pilavoğlu Han Batı Cephesindeki Dükkândan Görünüm

Fotoğraf 190: Pilavoğlu Han Güney Cephesi

Fotoğraf 191: Pilavoğlu Han Doğu Cephesinden Görünüm

Fotoğraf 192: Pilavoğlu Han Giriş Kapısının Üzerindeki Kitabe Boşluğu

Piri Han
Türkiye, Ankara, Altındağ, Kâle Mh., Piri Sık., 6

Fotoğraf 193: Piri Han Konumu

Fotoğraf 194: Piri Han Genel Görünüm

Fotoğraf 195: Pirinç Han Girişin Bulunduğu Güney Cephesi

Fotoğraf 196: Pirinç Han Güneydeki Giriş Kapısı

Fotoğraf 197: Restorasyon Öncesi Piriñ Han Avludan Görünüm. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Fotoğraf 198: Piriñ Han Avludaki Dükkanlardan Görünüm

Fotoğraf 199: Pirinç Han Avluya Bakan Pencere Düzeni

Fotoğraf 200: Pirinç Han Üst Kata Çıkışı Sağlayan Merdivenden Görünüm

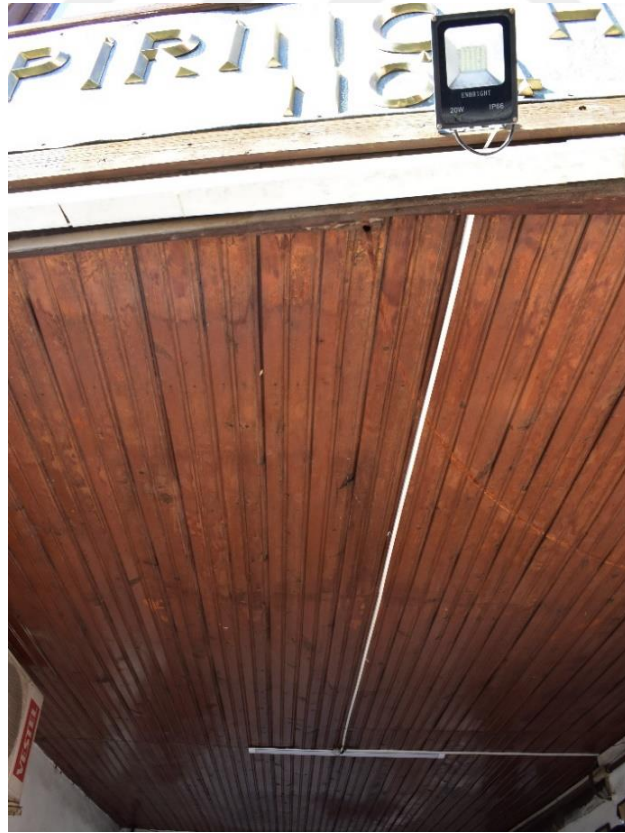
Fotoğraf 201: Pirinç Han Katlardaki Dükkanlardan Görünüm

Fotoğraf 202: Pirinç Han Katlar Arasındaki Merdivenlerden Görünüm

Fotoğraf 203: Pirinç Han Koridorlara Açılan Dükkanlar

Fotoğraf 204: Pirinç Han Giriş Koridoru Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 205: Pirinç Han Güney Cephesinde Bulunan Dükkanlar

Fotoğraf 206: Pirinç Han Güney Cepheden Görünüm

Fotoğraf 207: Pirinç Han Kuzey Cephesi. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Fotoğraf 208: Pirinç Han Batı Cephesi Genel Görünüm

Fotoğraf 209: Pirinç Han Avludan Doğu Cephesinin Görünümü

Fotoğraf 210: Pirinç Han Avluya Geçilen Kemerli Bölüm

Fotoğraf 211: Pirinç Han Avluya Bakan Cephelerden Görünüm

Kuş Sok., No:4
Kale Mah., Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 212: Yeni Han Konumu

Fotoğraf 213: Yeni Han ve Günümüzdeki Görünümü. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Fotoğraf 214: Yeni Han Kuzey Cephedeki Ahşap Giriş Kapısı

Fotoğraf 215: Yeni Han Avludan Görünüm

Fotoğraf 216: Yeni Han İç Kısımdaki Kapalı Mekanlardan Görünüm

Fotoğraf 217: Yeni Han Ahşap Pencere ve Kat Silmeleri

Fotoğraf 218: Yeni Han Avluda Yıkılan Bölümlerden Görünüm

Fotoğraf 219: Yeni Han Avluya Geçilen Koridor Bölümü

Fotoğraf 220: Yeni Han Ahşap Direkle Taşınan Avlunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 221: Yeni Han Avludan Alt Kata İnilen Bölüm

Fotoğraf 222: Yeni Han Üst Örtüden Görünüm

Fotoğraf 223: Yeni Han Kuzey Cephesi

Fotoğraf 224: Yeni Han Güney Cephesi Avludan Genel Görünüm

Fotoğraf 225: Yeni Han Doğu Cephesi Avludan Görünüm

Kuş Sok., No:2
Kale Mah., Altındağ, Ankara, Türkiye

Fotoğraf 226: Kıbrıs Han Konumu

Fotoğraf 227: Kibris Han ve Günümüzdeki Görünümü. (Ankara 2 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden.)

Fotoğraf 228: Kibris Han Cephedeki Dökülen Kısımlardan Detay

Fotoğraf 229: Kıbrıs Han Kuzey Cephedeki Pencere ve Giriş Alınlığı

Fotoğraf 230: Kıbrıs Han Güney Cephesi Yıkılan Bölümden Görünüm

Fotoğraf 231: Kibris Han Giriş Kapısından Görünüm

Fotoğraf 232: Kibris Han Giriş Bölümü

Fotoğraf 233: Kıbrıs Han Giriş Bölümüne Sonradan Eklenen Bölüm

Fotoğraf 234: Kıbrıs Han Ahır Bölümüne Geçilen Ahşap Kapı

Fotoğraf 235: Kıbrıs Han Ahır Bölümündeki Taşıyıcı Ayak ve Pencereden Detay

Fotoğraf 236: Kıbrıs Han Ahır Bölümünden Görünüm

Fotoğraf 237: Kibris Han Ahır Bölümünün Taşıyıcı Ayakları ve Üst Örtüsü

Fotoğraf 238: Kibris Han Kuzey Cephesi Genel Görünü

Fotoğraf 239: Kıbrıs Han Giriş Kapısının Bulunduğu Cepheden Detay